

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Halit YAŞAR

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN MOĞOL CASUSU OLDUĞU
İDDİALARINA İLİŞKİN BİR SORUŞTURMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Halit YAŞAR

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN MOĞOL CASUSU OLDUĞU
İDDİALARINA İLİŞKİN BİR SORUŞTURMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA BUHRAN YILLARI

1.1. ANADOLU'DA GENEL DURUM	3
1.1.1. Sâdeddin Köpek ve Yıkıcı İcraatları	4
1.1.2. Babaî İsyanı.....	4
1.1.3. Moğol İstilasası Sürecinde Anadolu.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

BELH'TEN ANADOLU'YA: BİR İSLÂM ÂLİMİNİN PORTRESİ

2.1. MEVLÂNÂ'NIN SERÜVENİ.....	14
2.1.1. Bahaeddin Veled'in İdarecilerle İlişkileri	14
2.1.2. Alaeddin Keykubad ve Ulemâya Hürmeti	15
2.1.3. Mevlânâ'ya Yönelik İddialar, Konuyla Alakalı Bazı Çalışmalar ve Meselenin Genel Görünümü	16
2.1.4. Prof. Dr. Mikail Bayram'ın Bazı İddiaları ve Bu İddiaların Sıhhat Durumu	17
2.1.5. Hoca Meceddin ve Moğollar Tarafından İlişilmeyen Davarları	19
2.1.6. el-Hac Tacü'd-din-i Kaşî ve Mevlânâ ile "Münakaşa Ettiği" İddiası	21
2.1.8. Ahi Evren'in Ölümü ve Caca Bey	28
2.1.9. Ahi Mehmet Seyyidâbâdî ve İlişilmeyen Mahsulatı	32
2.1.10. "Moğollar Oruç Tutardı, Hatta Atlarına Bile Oruç Tuttururlardı" İddiası	35
2.1.11. "Moğolların Müşrik Olmadıklarını Çevrelerine Telkine Çalıştırdı" İddiası	39
2.1.12. "Cengiz Han'ın Lahûtî (insan üstü) bir şahsiyet olduğu, Cenâb-ı Allah'tan mesaj aldığı" İddiası.....	40
2.1.13. Mevlânâ'nın İdarecilerle İlişkileri.....	45
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA	58

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN MOĞOL CASUSU OLDUĞU İDDİALARINA İLİŞKİN BİR SORUŞTURMA

Halit YAŞAR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

2023, 67 sayfa

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 672/1273) Türkiye Selçuklu Devleti döneminde yaşamış bir büyük fakîh ve mutasavvıftır. Yaşadığı dönemden itibaren yüzyıllar boyunca nesilleri etkilemiş, berhayat olduğu dönem de dâhil olmak üzere hemen her asırda devlet adamlarını, büyük halk kitlelerini tesiri altına almıştır.

Hakkında dağınık bir muhtevaya sahip olan *Makâlât* adlı eseri ve kuşkusuz başta Mevlânâ'nın eserleriyle Mevlevî kaynakları üzerinden kısıtlı bilgilere sahip olduğumuz Şems-i Tebrizî ile tanışana kadar “medrese hocalığı” yaptığını bildiğimiz ve bu hâliyle “klasik bir İslâm âlimi” profiline sahip olan Mevlânâ, Şems ile tanıştıktan sonra ruhî anlamda büyük bir değişim yaşamış, tâbir yerindeyse “Şems'ten önce” ve “Şems'ten sonra” denilebilecek bir karaktere sahip olmuştur.

XIII. yüzyıl Türkiye'sinin öne çıkan âlim ve mutasavvıflarından biri olan Mevlânâ'nın tarihî kişiliği hakkında yapılan bazı çalışmalarda o, Anadolu'da Moğol propagandası yapan, Moğol iktidarını perçinlemenin yollarını arayan, aşağıda örneklerini göreceğimiz gibi, Moğolların casusluğunu yapan biri olarak gösterilmekte; gerektiğinde adam öldürten, servet yağmalatan, muarızlarına ağza alınmayacak şeyler söyleyen biri olarak resmedilmektedir.

Söz konusu iddiaların sahiplerinin “kaynaklar” a sıklıkla atıf yapıyor olmaları bu iddiaların akademik mahfiller tarafından da “hakikat” olarak telakki edilmesine sebebiyet vermiştir. Biz burada, ilgili iddiaların gerçeklik değerini sorgulayacak, kaynaklardan yapılan alıntılarının bir metodolojiye uygun olup olmadığını tartışacak; iddia sahiplerinin ilgili kaynaklar üzerinden meseleyi ele alış biçimlerini, atıf yapılan kaynaklarda söz konusu rivâyetlerin ne şekilde yer aldığını ele alarak değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Türkiye Selçuklu Devleti, Şems-i Tebrizî, Moğollar.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

AN INVESTIGATION ON THE CLAIMS OF THE CLAIMS THAT MELOLI SPY IS

Halit YAŞAR

Advisor: Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

2023, Page: 67

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 672/1273) is a great law scholar and sufi who lived during the Turkish Seljuk State. He has influenced the generations for centuries since the time he lived, and he has affected politicians and large masses of people in almost every century, including the period when he was alive.

Mevlânâ, who we knew him as a madrasah teacher and he had a classical Islamic scholar profile, until he has met with Shams Tebrizî whose work *Makâlât* which we have insufficient resources about it. Undoubtedly, we have limited knowledge about Shams with Mevlânâ's works through Mevlevî resources. After he met Shams, he experienced a great change in spiritual sense, and he had a character that could be called “before Shams” and “after Shams”.

In some studies on Mevlana's historical personality, who was one of the Turkey's prominent scholars and Sufi's in XIII of Turkey, were depicted him that he was making Mongol propaganda in Anatolia and he was seeking ways to solidify Mongolian power. As we shall see examples below, he was shown as someone who worked as a spy for Mongols. Also he was depicted as someone who kills people when necessary, plundered wealth, said rivals things that should not be told.

The fact that the owners of these allegations are as well as they frequently refer to the "sources", has begun to be considered as "truth" by the academical environments. Here, we will question the truth value of the relevant claims, discuss whether the quotations from the sources conform to a methodology and we will consider how the claimants deal with the issue through relevant sources.

Key Words: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Turkish Seljuk State, Shams-i Tebrizî, Mongols.

ÖNSÖZ

Tarihe mâl olmuş, bir şekilde tarih sahnesinde yer almış ve belirli bir kesimi tesiri altına alarak “faydası-zararı topluma” yansıyan şahsiyetlerin tarihsel kimliklerinin, yaşadıkları dönemdeki icra-yı faaliyetlerinin, sosyal-siyâsî münasebetlerinin ele alınarak değerlendirilmesi ve tarihî perspektifle bu faaliyetlerin neticelerinin ortaya konulması kuşkusuz yadırganacak, hor görülecek yahut kınanacak bir şey değildir. Olmamalıdır. Ne ki bu tarz eleştirilerin ciddî, somut, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak netlikte ve isnad edilen “suçlamaların” sarîh kayıtlara müstenit olması beklenir. Beklenmelidir.

Tarih boyunca değilse de, modern zamanlarda “ilişkileri” dolayısıyla eleştirilen tarihî şahsiyetlerden biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti’nin “makûs talihini yaşadığı” yıllarda tarih sahnesine çıkan Mevlânâ, âlim kişiliğiyle, Selçuklu yöneticileriyle de, Moğol komutanlarıyla da ilişki kurmuş, hâlin icabını yaparken değerlerinden, “hakikat” olarak inandığı şeylerden taviz vermemiş; nihayet, bu ilişkileri bir “çıkar aracına” –iddia edildiği gibi- dönüştürmemiştir.

Ne var ki son yüzyılda başta Mevlânâ gibi “temsil gücü yüksek” tarihî şahsiyetlerin ilişkilerini bir çıkar birlikteliğine hamletmek moda hâline gelmiştir. Öznelerin tarihî kimliği bağlamından koparılmakta, tarihte anakronizme düşmek pahasına ve bu nispette kaynaklara bol atıf yapmak sûretiyle, ilgili kişiler belirli odaklarla ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada, konuyla ilgili dile getirilen iddiaların bir kısmının ele alınması ve temel kaynaklardan hareketle tahkik edilerek değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Konu seçimimde gösterdiği nezâket dolayısıyla danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ALİCAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Konunun önemi ve popülaritesi dolayısıyla gündeme gelen iddiaları uzun saatlerce konuşabildiğim dostlarıma şükranlarımı iletmeğe üzerime bir borç.

Muş – 2022

Halit YAŞAR

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

S. : Sayfa

TTK : Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî'nin Yaşadığı Dönem: Türkiye Selçuklu Devleti'nin Makûs Talihi

Türk askerî gücüyle ilk olarak ciddî mânâda 1048'de, Pasinler Savaşı'yla tanışan Anadolu, Tuğrul Bey'in Erzurum'un Pasinler Ovası'nda Bizans ordusuna ağır bir darbe vurmasına şahit olmuştu. Bu savaştan sonra, iç karışıqlarla mücadele eden Bizans'ın Selçuklu gibi bir düşmanı olmuştur. Abbâsîlerin Emevî hanedanını ortadan kaldırdıktan sonra bir Bizans saldırısına mukavemet edemeyeceği bilinen bir şeydi ve Bizans, III. Leon zamanında bir sıçrama yaşamıştı.¹ III. Leon ile yaşadıkları mezkur sıçramayla Bizans, Anadolu içlerine kadar ilerlemiş olan Müslümanları püskürtmüş ve 1048'de Pasinler'de kazanılan zafere kadar Müslümanlar Bizans'a karşı koyamamışlardır. Müslümanlar, 1048'deki zaferle birlikte Anadolu'da akınlara ve yayılmaya başlamışlarsa da Bizans bu akınlara ciddi bir karşılık veremiyordu.

Tahta çıktıktan bir müddet sonra idaresi altında Uzlar, Peçenekler, Makedon ve Franklardan bir ordu teşkil eden Romanos Diogenes Müslümanlar üzerine sefer düzenlemiş, evveleminde ilk gayesi Müslümanları Anadolu'dan atmak olmuştur. Türk akınlara mani olamayan Romanos İstanbul'a döndükten sonra da bu akınlar devam etmiş ve tesirini arttırmıştır.

Nihayet 1071'de ordusuyla harekete geçen Romanos, Fâtımîler üzerine sefere çıktığı sırada düşmanın ordusuyla harekete geçtiğini haber alan Alparslan'ın Malazgirt'e dönmesiyle, mağlup olarak esir düşmüştür.² Bu tarihten sonra Anadolu'nun Türkleşme, İslâmlaşma süreci artarak devam etmiş,³ Sultan komutanlarına Anadolu'nun fethedilmesi için emir vermiş, Türkmen Beyleri Anadolu'da siyâsî teşekküller oluşturmaya başlamışlardır. Malazgirt'ten dört yıl sonra, 1075'te Anadolu'nun kuzey

¹ George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 145 vd.; John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, Ali Özdamar, (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi Yay., 2007, s. 102 vd.

² İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, tercüme ve notlar: Mustafa Alican, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 34. Sultan Alparslan ve Malazgirt ile ilgili kapsamlı bir tetkik için bkz. Mustafa Alican, **Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü**, İstanbul: Kronik Kitap, 2017. Krş. Mustafa Alican, **Doğu'nun ve Batı'nın Büyük Sultanı: Alparslan**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

³ Türklerin Anadolu'ya yerleşmesine dair, bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009, s. 277 vd. Ayrıca bk. Mehmet Ersan, Mustafa Alican, **Selçukluları Yeniden Keşfetmek**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 227 vd.

ucuna kadar ulaşmış bulunan Süleymanşah İznik'i fethederek başkent yaptığı bu bölgede Selçuklu İmparatorluğu'nun "Rum kolu"nu, Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştu.⁴ Süleymanşah'tan sonra -Avrupalıların da kendisine büyük saygı duyduğu- oğlu I. Kılıçarslan'ın, Danişmendliler ve Haçlılarla savaşıp büyük bir mukavemet gösterdiği, Anadolu'da Türkiye Selçuklularının varlığını artık iyiden iyiye hissettirdiği ve fakat Haçlıların Kılıçarslan'a geri adım attırmayı başardıkları bilinmektedir. Kılıçarslan, babasının fethettiği İznik'i terk edip doğuya çekilmiştir.

Selçukluların artık imar faaliyetlerine başladığı dönem olarak adlandırılabilir olan I. Mesud döneminde, Kılıçarslan döneminde olduğu gibi Haçlılara karşı ciddi bir mukavemet gösterilmiş, Konya, bu dönemde Selçukluların merkezi olmuştur. Artık Selçukluların gücü Anadolu'da ciddi bir şekilde görünüyordu: II. Kılıçarslan ile esas ve asıl dönüşüm yaşanacak, 1176'da Miryokefalon Savaşı'yla Bizans ağır bir hezimete uğratılıp Selçukluların Anadolu'da kalıcı oldukları tekrar gösterilecektir.⁵

⁴ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Seçluklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 90 vd.; Ersan-Alican, **a.g.e.**, s. 31.

⁵ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, s. 3 vd.; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016, s. 221 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA BUHRAN YILLARI

1.1. ANADOLU'DA GENEL DURUM

I. İzzeddin Keykavus'un Selçukluların kısa fetret dönemini aşmak sûretiyle tahta geçmesiyle devlet bir sıçrama göstermiş ve başkent Konya başta olmak üzere Anadolu'da ciddî imar faaliyetlerine girişilmiştir. Bu faaliyetlerin asıl ve yoğun döneminin ise Keykavus'un kardeşi olan Sultan I. Alaeddîn Keykubad (1220-1237) döneminde olduğu bilinmektedir.⁶

Türkiye Selçuklularının bu dönemine tekaddüm eden günlerde, İslâm dünyasının bir buhran içinde olduğu söylenmelidir; muhteşem yılların medeniyet başkenti Bağdat, hazîn kargaşaların ortasında kalmış, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın⁷ irtihaliyle, hassas bir düzen üzerine tesis ettiği yapı bozularak, ülkede kargaşa ortamı hâkim olmuştu.

1237'de tertip ettiği şölende oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı veliahd tayin eden Alaeddîn Keykubad, yediği kuş etinden zehirlenerek ölmüş ve sultanın tayinine rağmen Emîr Sâdeddin Köpek ve diğer emîrlerin gayretleriyle Alaeddîn Keykubad'ın diğer iki oğlundan büyük olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev 16 yaşında Selçuklu tahtına geçirilmişti.⁸ Henüz genç ve tecrübesiz olan sultanın, Sâdeddin Köpek'i "melikü'l-umerâ" (başkomutan) tayin ettiğini ve Selçuklu hizmetindeki Harezmliler başta olmak üzere bazı devlet adamlarının Alaeddîn Keykubad'ın vasiyetinin yerine getirilmediği gerekçesiyle sultana muhalefet ettiğini biliyoruz. Belirtmek gerekir ki, Sâdeddin Köpek bu ortamda, kendisine rakip olabilecek devlet adamlarını tasfiye etmiştir. Nitekim biraz ileride temas edileceği gibi, Köseadağ hezimetinin bir yönünü de bu "tecrübeli devlet adamlarının" saf dışı bırakılmış olması teşkil edecekti. Emîr Sâdeddin'in, Selçuklu hizmetindeki Harezmlilerin lideri Kayır Han'ı öldürtmesiyle Selçuklu hizmetinden ayrılan Harezmliler askerler geçtikleri yerleri yağmalayarak, Urfa taraflarına çekilip bölgeye hâkim oldular.⁹ Emîr Sâdeddin'in, asayişini temin edip

⁶ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, s. 294.

⁷ Sultan Melik Şah'ın şahsiyetine dair, bkz: Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009, s. 218 vd.

⁸ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 423 vd.

⁹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 427 vd.; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, s. 468 vd.

güvenlik önlemleri alması gerekirken hâlâ rakip olarak gördüğü devlet ricâlini ortadan kaldırmakla uğraşması da bu döneme ve devam eden sürece tesir etmesi bakımından önemli bir mesele olarak gözükmektedir. Zira kendisinin Selçuklu hanedanından olduğunu iddia edecek¹⁰ kadar ileri giden Emîr Sâdeddin'in, Sivas subaşısının da yardımını alarak Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesi (1238) ve akabindeki hadiseler de göstermektedir ki, Emîr'in icraatları devletin büyük bir bozguna uğradığı Köseadağ'ın da sebepleri arasında zikredilebilir.

1.1.1. Sâdeddin Köpek ve Yıkıcı İcraatları

Sâdeddin Köpek'in öldürttüğü Selçuklu emîrlerinin yerine onun taraftarları getirilmiş, Emîr'in öldürülmesinden sonra Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile ilişkilerinin de olduğu bilinen bazı devlet adamları ilgili görevlere tayin edilmişlerdir; Mühezzebüddin Ali (Müîneddîn Süleyman Pervane'nin babası) vezirliğe, İsfahanlı Şemseddin Muhammed naibliğe, Celâleddin Karatay hassa hazinesine, Veliyyüddin Tercüman pervaneliğe ve tercümanlığa getirilen tarihçi İbn Bibi'nin babası Mecdüddin gibi isimlerden¹¹ Mevlânâ ile ilişkileri olanları aşağıda ele alacağız.

1.1.2. Babaî İsyanı

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu dönemlerde bir diğer sorununu da Moğol istilasından kaçarak Türkiye'ye sığınan ve genellikle Şamanist inançlara sahip oldukları söylenen Türkmenler teşkil ediyordu. Nitekim tarihe Babaîler İsyanı olarak geçen dinî ve siyasî hareketin merkezinde de bu Türkmenlerin yer aldığı görülmektedir. Samsat yörelerinde Baba İshak (veya Baba Resul) adlı, genellikle Şamanî inançlara bağlı olduğu belirtilen¹² bir Türk şeyhi Sultan Gıyaseddin'e karşı Allah yolundan ayrıldığı ve kötü bir hayat sürdüğü iddiasıyla cihad ilan ederek Türkmenleri ayaklandırmıştı.¹³ Babaîler olarak adlandırılan bu isyancıların, üzerlerine gönderilen iki Selçuklu kuvvetini mağlup etmeleri üzerine kuvvetleri arttığı gibi inançları da artıyordu; Şeyhleriyle birleşmek üzere Tokat ve Amasya'ya doğru ilerleyen asiler karşılarına çıkanları

¹⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 431 vd; Sevim-Merçil, **Seçluklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, s. 469.

¹¹ Sevim-Merçil, **Seçluklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, s. 469; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 433.

¹² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 440 vd; Sevim-Merçil, **Seçluklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, s. 470 vd.

¹³ Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı**, İstanbul: Dergah Yay., 2011, ss. 127-131. Baba İshak'ın dinî kabullerinin ayrıca araştırılarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

öldürüyor, geçtikleri yerleri yağmalıyorlardı. Sultan'ın gönderdiği Armağanşah liderliğindeki Selçukluların Baba İshak'ı öldürdüklerine inanmak noktasında bile tereddüde düşen isyancılar savaşa devam ettiler ve Armağanşah'ı öldürdüler. Buradan, Konya üzerine yürüdükleri ve Behremşah komutasındaki 60 bin kişilik Selçuklu ordusunun, Kırşehir'e bağlı Malya Ovası'nda Babaîleri mağlup ettikleri bilinmektedir (1240).¹⁴

1.1.3. Moğol İstilasası Sürecinde Anadolu

Selçuklu'yu ciddi bir şekilde sarsan bu isyanı dikkatle izleyen Moğollar, devletin bir isyan ile başa çıkmada nasıl zora düştüğünü görmüş, Erzurum'da bulunan Selçuklu ordusunun isyancılara karşı sevk edilmesi üzerine cesaretleri artmıştı. Baycu Noyan'ın bu hadiseyi fırsat bilerek Erzurum üzerine yürüdüğü, çok geçmeden şehrin Moğollar tarafından işgal edildiği bilinmektedir (1242).

Moğolların şehri işgalinden sonra, Gıyaseddin Keyhüsrev, topladığı 80 bin kişilik ordusuyla Sivas yakınlarındaki Köseadağ mevkiine geldiğinde tecrübeli emîrlerin savunma savaşı teklifine rağmen 20 bin kişilik bir Selçuklu öncü kuvveti Moğollara karşı saldırıya geçmiş, Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Selçuklu öncü kuvvetini bozguna uğratmıştır.¹⁵ Bu bozguna sonra, Sultan'ın ve bazı emîrlerin savaş alanını terk etmesiyle Selçuklu ordusu başsız kalmış ve Moğollarla savaşmaksızın dağılarak yenilgiye uğramıştı (Temmuz 1243). Savaştan sonra Sivas'a yönelen Baycu Noyan'ı, Harezm'de bulunduğu sırada Moğol istilâsının ne denli acımasız olduğunu gören Sivas kadısı şehrin ileri gelenleriyle daha önce Harezm'deyken Moğol hanından aldığı yarlıg¹⁶ ve çok kıymetli hediyelerle karşılayarak itaatini bildirmişti. Şehir yıkımdan kurtulmuşsa da Sultan'ın buradaki hazinesine el konulmuş ve 3 gün boyunca yağma devam etmiştir. Konya muhasarası esnasında, toplanan yardımların Noyan'a sunulduğu ve Baycu'nun, önceden yemin etmesi dolayısıyla şehrin sadece burçlarını yıktığı ve böyle yapmasının bir nedeninin de Mevlânâ ile görüşmesi olduğuna dâir

¹⁴ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 442 vd; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 471. Söz konusu isyan dolayısıyla bir tür "müdafaname" olarak kaleme alınmış olduğu söylenebilecek bir eser için bkz. Elvân Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014. İlgili neşrin tenkidi için bkz. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul -Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme-**, İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.

¹⁵ Savaşın seyrini takip etmek için bkz. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 452 vd. Ayrıca bk. Mustafa Alican, **Tarihin Kara Yazısı: Moğollar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

¹⁶ Moğol hükümdarlarının fermanlarına verilen isim.

nakledilen rivayetler, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz gibi, Sivas'ın "yağma edilmesi" göz önüne alındığında itibara şayan gözükmektedir. Kayseri'yi de kuşatan Moğolların şehri teslim alarak büyük çapta bir kıyımda buldukları ve Azerbaycan'daki merkezlerine dönerlerken Erzincan'ı tahrip ettikleri zikredilmektedir.

Vezir Müzehhebüddin Ali'nin Amasya'ya ulaşınca şehrin kadısına bozgunun sebebini şöyle anlattığı nakledilmektedir: "Memleket işi ve saltanat ahvali, genç, bilgisiz ve tecrübesiz Sultan'ın sefiller ve ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden bu hale geldi. Onun eğlenceye olan aşırı düşkünlüğünden işin sonu musibete ve felakete vardı."¹⁷ Yine Sultan'ın, savaşın başladığı gece içkili olduğu da belirtilir.¹⁸ Köseadağ mağlubiyetinin Selçuklu tarihi için bir dönüm noktası olduğunu belirtmek gerekir. Mevlânâ'ya dair ithamları ele alırken, devletin durumunun bozukluğunu dayandırdığımız sebeplerden biri olan bu mağlubiyetten sonra Sultan Antalya'ya çekilmiş, devlet adeta başsız kalmıştır.

Mağlubiyetten sonra Anadolu'nun istilâ edileceği korkusuyla Vezir Mühezzebüddin'in yanına Amasya kadısını da alarak çok değerli hediyelerle Mugan ordugâhında bulunan Baycu Noyan'a gidip, hiç şüphesiz siyasi ikna kabiliyetiyle, Moğolları Anadolu'yu tamamıyla işgal etmekten vazgeçirdiği, yıllık vergi ödemeyi kabul etmek sûretiyle anlaşma yapmayı başardığı bilinmektedir. İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* başlıklı eserinde, vezirin Baycu Noyan'a, Anadolu'da savaşa katılmayan cengaverlerin mevcudiyetinden bahsettiğini, Anadolu halkının Selçuklu hükümdarlarından başkasına itaat etmeyeceğini ve buna benzer iknâya yönelik şeyler söylediğini kaydetmektedir.¹⁹ Bu hâdiseler üzerine Moğollarla, yıllık 360 bin gümüş para, 10.000 koyun, 1.000 sığır ve deve verilmesi şartıyla anlaşma yapılmıştır.²⁰

Antalya'dan İstanbul'a gidip Bizans imparatoruna sığınma planları yaparken vezirin bu anlaşmasından haberdar olan Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'ya dönmüş, barışı yapan Müzehhebüddin Ali'ye pek kıymetli hediyeler takdim edilmiş ve fakat vezir, 40 bin dirhem dışında kendisine verilenleri kabul etmemiştir.²¹ Baycu Noyan ile

¹⁷ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ankara: T.CİLT Kültür Bakanlığı Yay., 1996, Cilt II, s. 76.

¹⁸ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 454.

¹⁹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*, Cilt II, s. 77.

²⁰ Anlaşmanın mahiyeti ve detayları için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444.

²¹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*, Cilt II, s. 82.

yapılan anlaşma neticesinde varılan noktada Anadolu'da tekrar nizamın kurulması için bir fırsat doğmuş gibi gözüküyordu. Sultan, bu anlaşmanın bir Moğol komutanıyla yapıldığını ve Moğol Hanı ile güvenceye alınması gerektiğini biliyordu. Öte yandan, anlaşmanın Batu Han'a götürülmesi sûretiyle Selçuklu'yu Baycu Noyan'ın tasallutundan kurtarmak ve birtakım imtiyazlar elde etmek umuluyordu.²² Sultan Gıyaseddin, Nâib Şemseddin İsfahanî reisliğindeki heyeti kıymetli hediyelerle Batu Han'a gönderdi²³ ve bağlılığını bildirerek daha önceki anlaşmanın sağlam esaslarla yeniden düzenlenmesini temin etti. Heyetten memnun kalan Batu Han, Selçuklu Sultanı'na ok-yay, kılıç, külah gibi hediyeler²⁴ yanında bir de Moğol gözlemci (nöker) göndermişti.²⁵ Selçuklu heyetiyle gönderilen Moğol nökerinin, Selçukluların Moğol denetim ve gözetiminde bulunmasının müşahhas delillerinden biri olması cihetiyle, konuyla alakalı önemi açıktır. Zira bu durum Selçuklu'nun Köseadağ Savaşı'ndan sonraki durumunu daha da açık bir şekilde tebâruz ettirmekte, Mevlânâ'nın tavr-ı hareketinin zeminine işaret etmektedir.

Vezir Müzehhebüddin Ali'nin vefatından sonra, Batu Han'a anlaşma için gönderilen heyetin başında olan Şemseddin İsfahanî vezirlik makamına atandı. Ölene kadar hâkimiyeti ele alan İsfahanî'nin, Köseadağ Savaşı için göndermesi gereken askerî birliği göndermeyen ve bozgunundan sonra taşkınlıklarda bulunan Ermenî Krallığı üzerine sefere çıktığını, kuşatma devam ederken, Antalya'ya giden Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm haberini alınca Ermenîlerle anlaşma yaparak geri döndüğünü İbn Bibî kaydetmektedir.²⁶

Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra geride İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve Alaeddin Keykubad isimlerinde üç oğlu kalmıştı; Sultan, sağlığında Gürcü Hatun'dan olan Alaeddin'i veliahd tayin etmişse de, Selçuklu ileri gelenleri eski Türk töresine uyararak büyük oğul II. İzzeddin Keykavus'u tahta geçirdiler. Celaleddin Karatay saltanat naibliğine atandı, vezir İsfahanî ise makamını korumaya devam etti. Daha sonra, emîrlerin yetki çatışmaları sebebiyle, İsfahanî, muhaliflerini ortadan

²² Osman Turan, **a.g.e.**, s. 469 vd.

²³ Amasya Kadısının yanı sıra, İbn Bibî'nin babası Mecdeddin Muhammed Tercüman da bu heyetin içindeydi.

²⁴ Bu tarz hediyelerin, -genellikle- metbû hükümdardan tâbi hükümdar ya da beye gönderildiğine dikkat edilmelidir.

²⁵ İbn Bibî, **el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye**, Cilt II, s. 84.

²⁶ İbn Bibî, **el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye**, Cilt II, s. 85 vd.

kaldırarak, hatta Sultan'ın annesiyle de evlenmek sûretiyle iktidarını kuvvetlendirmeyi başaracaktı.²⁷

1246 yılında Güyük Han'ın tahta çıkış merasiminde Moğollara bağlı bütün *ï*lerin Sultanlarının hazır bulunup itaat bildirmeleri istenmiş, bu yüzden Karakurum'da yapılacak olan törene Sultan İzzeddin Keykavus da davet edilmişti. Saltanatın prestijini korumak düşüncesiyle Sultan'ın yerine kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'ın Karakurum'a gönderilmesini sağlayan vezir Şemseddin, Han tarafından Sultanlığa atanan (Bâheddin Tercüman da vezirliğe tayin edilmişti) Rükneddin'in, yanlarında Moğol askerlerinin de bulunduğu halde Konya'ya yaklaştığını haber alınca kaçmaya çalışmışsa da Bahâeddin Tercüman tarafından öldürtülmüştür (1249).²⁸ Sultan, vezir ve diğer bazı başka atamaların dahi Moğollar tarafından yapılması yakından incelemeye çalıştığımız dönemin siyasi atmosferini göstermesi bakımından önemlidir.

Birbirleriyle giriştikleri taht mücadelesinde İzzeddin Keykavus'un Rükneddin Kılıçarslan'la yaptığı savaşı kazanmasına rağmen Rükneddin'in Moğollarca bu göreve getirilmiş olması gibi sebeplerle nâib Celâleddin Karatay'ın teklifiyle “üç kardeş saltanati” yürürlüğe konarak muhtemel taht kavgalarının da önüne geçilmiş olunuyordu. Yetki karmaşasının önüne geçilmesi için Karatay'ın her üç Sultan'ın da atabegliği görevini deruhte ettiği ve bu sûretle devlet işlerinin tek elden yürütülmesini temin ettiği bilinmektedir. Ahlakı, takvası, zühdü ve dindarlığıyla döneminde *veliyyullah fi'l-arz* (Allah'ın yeryüzündeki dostu/velisi) olarak anıldığı nakledilen Celâleddin Karatay, üç kardeşi bir tahta oturtmayı başarmış, istikrarlı bir dönem meydana gelmişti; ne ki bazı emîrler, kıymetli hediyelerle Moğolları ziyaret ederek yeni görevler alıyor, Selçuklu yönetiminde birtakım huzursuzlukların yaşanmasına sebebiyet veriyorlardı. Bazılarının Moğollara, birbirleri aleyhine mektuplar yazdıklarını, hemen herkesin Moğollara gidip makam-mevki elde edip dönmesine ve saltanat merkezindeki bu huzursuzluk ve karışıklıklara daha fazla dayanamayan âlim Necmeddin Nahçivânî'nin vezirlik görevinden ayrılıp Halep'e gittiğini biliyoruz. Selçuklu beylerinin, aralarındaki ihtilafları çözmek için Baycu Noyan'a müracaat ettiklerini de.²⁹

²⁷ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 475.

²⁸ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 484.

²⁹ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 489 vd.

Moğolların ısrarıyla Batu ve Mengü Hanlara sadakatini ve bağlılığını bildirmek üzere Kayseri'den Karakurum'a yola çıkan İzzeddin Keykâvus, Celâleddin Karatay'ın ölümü üzerine (1254) kardeşi Kılıçarslan'ın Konya'da tek başına kalması ve tahta geçirilmesi ihtimali sebebiyle Konya'ya döndü.

Karatay'ın çabalarıyla tesis edilen "üç kardeş saltanatı" ve görece sükûnet ortamının bozulması, geriye kalan iki kardeşin de saltanat mücadelesine tutuşup yapılan savaşta yenilen Kılıçarslan'ın hapse atılarak II. İzzeddin Keykâvus'un tahta tek başına geçmesi, hususî mânâda dönemin siyasî atmosferine olduğu kadar, umumî olarak zamanın ve zeminin mahiyetine işaret eder.³⁰

Anadolu'da bulunan Moğol kumandanlarının aşırı isteklerinin önüne geçebilmek için İzzeddin Keykâvus, çok değerli hediyelerle Sahip Fahreddin Ali'yi Batu Han'a gönderdi ve bu tür isteklerin önlenmesi için bir yarlığ (ferman) aldı. Fakat bu durum Baycu Noyan'ın hoşuna gitmemişti. O esnada Hülagu'nun İran başta olmak üzere çevre bölgeleri idare için ordusuyla bölgeye gelmesi Baycu Noyan'ın askerleriyle Azerbaycan'daki Mugan ordugâhından ayrılarak yaylak ve kışlak bulmak üzere Anadolu'ya gelmesine sebebiyet vermiş, Aksaray'a kadar gelen Baycu'nun isteklerinin yerine getirilip-getirilmemesi noktasında yöneticiler arasında ihtilaf yaşanmıştı: sonunda alınan karar ise savaştı. Yapılan savaşta Selçuklu ordusu mağlup oldu ve İzzeddin Keykâvus yakın adamlarıyla Alaiyye'ye (Alanya) kaçtı. Moğol ordusunun Konya'yı kuşatıp yağmalamak için harekete geçmesi üzerine halktan toplanan altınlar ve kıymetli hediyeler Baycu'ya sunuldu ve şehir yağmadan kurtuldu. Fakat yaptığı yemin gereği Baycu, şehrin dış surlarını yıktırdı (1256).³¹

Bu kuşatma esnasında Mevlânâ'nın şehri Moğollara karşı muhafaza gayretine dair hem Mevlânâ'nın şiirlerine ve hem de Mevlevî kaynaklardaki rivayetlere, Mevlânâ'nın yöneticilerle ilişkileri bağlamında temas edeceğiz.

Baycu Noyan İzzeddin Keykavus'u kendisine gelip itaat etmesi şartıyla Konya'ya çağırıdıysa da Sultan'ın öldürülme korkusuyla gelmediği bilinmektedir. Bunun üzerine Baycu Noyan'ın emriyle IV. Rükneddin Kılıçarslan hapisten çıkarıldı ve Selçuklu tahtına oturtuldu (1257). Baycu Noyan tarafından Konya'ya çağırıldığı hâlde ölüm

³⁰ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 477.

³¹ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 498 vd.

korkusuyla gelmeyen İzzeddin Keykavus İznik'e giderek Bizans'a sığındıktan sonra, Bağdat Seferi'ne çıkan Hülagu'nun Baycu Noyan'ı da yanında götürmesinden yararlanarak Bizans İmparatoru'ndan aldığı yardımla Konya'ya girip tahta oturarak Moğollara karşı cihat ilan etti.³² Bu esnada Kılıçarslan, en önemli adamlarından biri olan Pervâne Mu'ineddîn Süleyman ile Kayseri'ye, sonra Tokat'a çekilerek Keykâvus'a karşı, Moğolların yardımlarını da alarak, taht mücadelesine devam ediyordu.³³ Rükneddin Kılıçarslan'ın, kardeşi Keykâvus'a yazdığı ve bize kadar ulaşan mektubunda Noyan için "Babamız"³⁴ demesi, sadedinde bulunduğumuz mevzuyu açıklığa kavuşturmak ve Moğolların gücünü, Selçuklu üzerindeki etkisini göstermesi bakımından kıymeti haizdir.

Öte yandan, Keykavus, halkın desteğini de temin ettiği cihadı ilan etmişken, Hülagu ve Mengü Han'a kıymetli hediyeler göndererek Moğolların tasdikini almak sûretiyle saltanatını kardeşi Kılıçarslan'a karşı korumayı düşünüyordu. Bu hâdise de Keykâvus'un, zaten Moğollara tâbi bir devlet hâline gelmiş bulunan Selçuklu tahtında Moğollara rağmen kalamayacağını bildiğini göstermektedir. Hülagu'nun iki kardeş arasında ülkeyi taksim ederek Sivas'tan Bizans sınırına kadar olan bölgeyi Keykavus'a, Sivas'tan Erzurum'a kadar olan bölgeyi Kılıçarslan'a vermesiyle bu anlaşmazlık da sona ermiş, iki kardeş bu taksimatı kabule mecbur olmuşlardı (1258/59). Bu arada, Hülagu'nun, Moğollara verilen vergi miktarını yeniden belirlemesini de kaydetmek gerekir. Mu'ineddîn Süleyman'ın, iknâ kabiliyeti ve kıvrak siyasetiyle Hülagu ile konuşarak Kılıçarslan'ın da saltanata iştirakini temin etmesini ve bundan sonra nüfuzunu gitgide artırdığını da burada zikretmeliyiz. Zira bu gibi detaylar, küçük hadiseler olarak değil, muharrik sebepler olarak telakki edilmelidir. Keykavus'un Konya'ya dönmesini müteakip, Tuğracı Baba Şemseddin'in Hülagu'nun yanına giderek Moğol askerlerine verilen vergileri artırma karşılığında vezirlik görevi başta olmak üzere birçok imtiyaz elde ederek Konya'ya döndüğünü, bu imtiyazlarıyla birçok zulmü irtikab ettiğini biliyoruz.

Vezir Fahreddin Ali'nin de kendisini terk ettiği Keykavus'un, içki içmesi, kadınlara ve eğlencelere olan düşkünlüğü, halkın tepkisine neden oluyordu. İzzeddin

³² Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 478.

³³ Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'ineddîn Süleyman**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1970, s. 69 vd.

³⁴ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 502.

Keykavus'un Moğol aleyhtarlığı bir desteğe sebep teşkil ediyorken mezkûr durum devlet ricali arasında da hoşnutsuzluğu intaç ediyordu. Aralıklı mücadelelerle 17 yıl süren saltanatı, kıymetli hediyelerle Hülagu'ya gitmek üzereyken Alıncak Noyan'ın kalabalık bir orduyla Aksaray'a geldiğini haber alıp ülkenin idaresini kumandanlarına bırakarak Antalya'ya, oradan da bir daha dönmek üzere Bizans İmparatoru'nun yanına gitmesiyle son bulmuştu. İzzeddin Keykavus'un tahttan ve ülkeden uzaklaştırılmasını müteakip taraftarları temizlendi ve Muineddin Pervane'nin Selçuklu idaresindeki hâkimiyeti perçinlendi.³⁵

Moğollardan gerekli izni alarak, devletteki taht mücadelesi hengâmında Sinop'u ele geçiren Trabzon Komnenoslarından şehri geri alan (1266) Pervâne, bu zaferden sonra kudreti iyice artmış halde, Kılıçarslan'dan bu bölgeyi kendisine vermesini talep etti ve karşı çıkamayan Sultan, şehri Pervâne'ye verdi. Takip eden süreçte Kılıçarslan ile araları türlü sebeplerle açılan Pervâne, henüz 28-30 yaşlarında olan genç Sultanı, Moğollardan da gerekli izni alarak, öldürttü (1266). Bundan sonra, Sultan'ın küçük oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta geçirdi.³⁶

Pervâne, kaynaklarda kendisinden "Ebu'l-Hayrât" (İyilikler babası) unvanıyla bahsedilen Sahib Fahreddin Ali'yi,³⁷ daha önce İzzeddin Keykavus'la ilişkisi olduğu ve ona yardım ettiği için hapsettirse de (1272), oğlunun Abaka Han nezdindeki girişimleriyle, Abaka Han'ın huzurunda muhakeme edilen Fahreddin Ali'ye hususen Toku Noyan'ın tavassut ve yardımıyla vezirlik makamı iade edildi (1275).

Moğol kumandanların Selçuklu yöneticilerini sürekli baskı altında tutmasından dolayı kardeşi Acay ve Samagar Noyan'ın Türkiye'deki görevlerinden alınmasını isteyen Pervâne'ye Abaka Han, gizli kalması şartıyla bu isteğini yerine getireceğini bildirdiyse de Moğollara güvenmeyen Pervâne'nin, Anadolu'da Moğollara karşı bir kurtarıcı olarak görülen Memlûk Sultanı Baybars'a bir elçi gönderdiği ve Türkiye'ye bir ordu göndermesini talep ettiği kaydedilir.

Abaka Han'ın Acay ve Samagar Noyanları görevden almasıyla baskıdan kurtulduğunu düşünen Pervâne, Baybars'ın Türkiye'ye gelmesini tehir etmesini ister

³⁵ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 514 vd.

³⁶ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 480 vd.

³⁷ İbn Bibî, **a.g.e.**, s. 143; Ahmet Eflâkî, **Âriflerin Menkûbeleri**, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yay., 1973, Cilt I, s. 192, 453.

fakat bu esnada durumdan haberi olduğu anlaşılan Abaka Han, Selçuklu'ya yeni atadığı Toku Noyan'ın izni olmaksızın başta Pervâne olmak üzere diğer bütün yöneticilerin karar almasını yasaklar. Moğollar katındaki itibarını ve kazandığı güveni bu hâdiseden sonra kaybeden Pervâne'nin devlet yönetimindeki yetkileri sona ermiş oluyordu. Abaka Han bu arada, Türkiye'deki Moğol hâkimiyetini güçlendirmek için, oğlu Argun ile IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'u evlendirdi (1276).

Pervâne, Selçuk Hatun'u Abaka'ya götürürken, onunla araları açılan Hatiroğlu Şerefeddin Memlûk Sultanı Baybars'a haberler göndermek suretiyle Sultan'ı Anadolu'ya davet etmiş, Pervâne ve Moğollara karşı Kayseri'de bir isyan başlatmıştı. 1.000 kişilik bir kuvvet gönderen Baybars, ancak bu yılın sonunda gelebileceğini bildirmişti; beraberindeki 30.000 kişilik orduyla geri dönen Pervâne ve Selçuklu ileri gelenleri ayaklanmayı kısa sürede bastırmışlar, yakalanan Hatiroğlu Şerefeddin Moğol kumandanlarca sorgulanmıştı. Muhakeme esnasında tutulan zabıtların Abaka Han'a gönderilmesinden sonraysa Hatiroğlu Şerefeddin idam edildi (1276).³⁸ Moğollar bundan sonra Anadolu'da Şerefeddin'e yardım edenleri aramak, muhakeme edip cezalandırmak ile uğraştılar.

Memluk Sultanı Baybars, Anadolu'da halkın onu kurtarıcı olarak görmesi, Moğollardan kaçan Selçuklu devlet adamlarının teşviki ve Pervâne'nin davetiyle, 30 bin kişilik ordusuyla Elbistan'a geldi (1277). Aralarında Pervâne'nin de bulunduğu Moğol, Selçuklu, Gürcü ve Ermenilerden oluşan bir Moğol ordusu, Toku ve Tudavun Noyan kumandasında Elbistan'a yürüdü. Yapılan savaşta Moğollar kesin bir yenilgiye uğradı (1277); Savaşta, Selçuklu kuvvetleri ciddi olarak savaşmadığı gibi birçok emîr ve asker de gönüllü olarak tutsak olup Baybars'ın tarafına geçmişti; bu nedenle Pervâne, diğer bazı Selçuklu ileri gelenleriyle bir Moğol intikamından korkarak Tokat'a çekildi. Büyük zaferinden sonra Kayseri'ye gelen Baybars kendisini bir elçiyle tebrik eden Pervâne'yi çağırıp makamına oturmasını bildirmişse de, Pervâne, Moğollardan çekinerek biraz mühlet istedi. Abaka Han'a da, yenilgiyi ve bağlılığını bildirdi.

Sultan Baybars, yiyecek sıkıntısı, ordusunun büyük bir kısmının yanında olmaması ve muhtemel bir Moğol tehlikesine karşı bir hafta kaldığı Kayseri'den Mısır'a

³⁸ İbn Bibî, **a.g.e.**, s. 185.

döndü.³⁹ Pervâne'nin “kararsızlığı” ve “çift kutuplu siyaseti” dolayısıyla Anadolu'nun Moğol tahakkümünden kurtulmasına dair bu mühim girişimin neticesiz kaldığını kaydetmek gerekir. Nitekim aşağıda temas edeceğimiz gibi, Mevlânâ bu gibi siyasî manevralar ve Memlûklere karşı Moğollarla birlikte olduğu için Pervâne'yi “azarlayacaktır”.

Mağlubiyet haberini aldıktan sonra 30 bin kişilik ordusuyla Anadolu'ya gelen Abaka Han, Toktu ve Tudavun Noyan'ın da aralarında bulunduğu cesetleri görüp, bunların arasında Selçuklu askerlerinin bulunmadığının farkına varınca öfkesi iyice artmış bir şekilde yolu üzerindeki her yeri yağmalayarak Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a gitti. Kumandanlarıyla Pervâne'nin durumunu görüşen Abaka Han, Anadolu'ya geldiğinde yanına gelmiş bulunan Pervâne'yi, ihanet ettiği gerekçesiyle 32 adamıyla birlikte idam ettirdi (1277).⁴⁰

Moğolların tahakkümüne, baskısına rağmen on beş yıl boyunca (1262-1277) siyasî zekâsı ve mahareti sayesinde idareyi elinde tutan Pervâne, ülkede huzur ve sükûneti sağlama noktasında büyük bir başarı göstermiş ve fakat sonunu da hatalarıyla hazırlamıştı. Onun ölümünden sonra, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki buhran ve huzursuzlukların artarak devam ettiğini kaydetmek gerekir. Zira o, dışta Moğolları, içte de münevverleri kazanan bir siyaset takip etmiş, Anadolu'da huzur ortamını tesis etmiş ve vefatından sonra da huzursuzluklar içinde kıvrananlarca, aranmıştır. Öte yandan, Moğollarla mücadele hâlindeki Türkmen beylikleri ve göçebeler nezdinde Moğolların bir temsilcisi sayılmıştır.⁴¹

Bu tarihî arka plan üzerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin “Moğol casus ve/ya sempatizanı” olarak itham edildiği sürece birkaç temel örnek üzerinden temas etmek konuyu tebârüz ettirmesi bakımından önemlidir.

³⁹ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 483-4.

⁴⁰ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 484; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 179.

⁴¹ Pervâne'nin tarihî rolü için bkz. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 180-8.

İKİNCİ BÖLÜM

BELH'TEN ANADOLU'YA: BİR İSLÂM ÂLİMİNİN PORTRESİ

2.1. MEVLÂNÂ'NIN SERÜVENİ

Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî)'nin idareciler tarafından tanınarak kendisine hürmet edilmesi evvelâ, gerçekten büyük bir üne sahip olan babası Bahaeddin Veled ile yakından alakalıdır. “Sultanu’l-Ulemâ” unvanıyla kendisinden bahsedilen Bahaeddin Veled’in yöneticilerle ilişkilerini de ele almak bu noktada yerinde olacaktır.⁴² Zira Mevlânâ'nın yetişmesinde, ilmî ve fikrî dünyasının teşekkülünde babası Bahaeddin Veled'in mevkiî inkâr edilemez bir keyfiyet arz etmektedir. Bahaeddin Veled'in yöneticilerle ilişkisinin mahiyetini bilmek, Mevlânâ'nın da yöneticilerle ilişkisini anlamak noktasında faideden hâli olmayacaktır.

2.1.1. Bahaeddin Veled'in İdarecilerle İlişkileri

Bugün Afganistan sınırları içinde yer alan Belh şehrinden göç ederek Nişabur, Bağdat, Mekke ve Şam'a uğradıktan sonra Malatya'ya (1217) gelen Bahaeddin Veled'in, genel kabule göre, Harezmsah Muhammed ile aralarındaki gerginlik ve Moğol İstilâsı tehdidi nedeniyle göç ettiği nakledilmektedir.⁴³ Malatya'dan sonra Erzincan Akşehir'e gidip Mengücek Meliki Fahreddin Behremşah'ın yaptırdığı medresede bir süre kalan Bahaeddin Veled'in kaldığı yerlerde huzur ve güvenli bir ortam vardı ve idareciler kendisine karşı olumlu bir tavır sergiliyorlardı. Mevlânâ'nın babasına idarecilerin bakış açısını göstermesi bakımından, bu detaylar, önemlidir. Bahaeddin Veled ve ailesi daha sonra Larend'e (Karaman) giderek orada Larend nâibi Emîr Musa'nın yaptırdığı bir medreseye yerleştiler. Eflâkî'nin naklettiğine göre, temiz, saf ve sadık biri olarak övülen Emîr Musa, Bahaeddin Veled'in müridi olmuş, onu sarayında konuk etmek istemiş ve fakat Bahaeddin Veled bunu kabul etmeyerek kendisine bir

⁴² Bahaeddin Veled'in Harezmsahlar Devleti'nden, ailesi ve ileri gelen talebeleriyle birlikte hicret edişinin sebeplerine ilişkin olarak kaydedilen menkıbevî kayıtlar için bkz. Sipehsâlâr Feridun b. Ahmed, **H. Mevlânâ'dan Görüp İştiklerim (Risale-i Sipehsâlâr be-Menakib-i Hudâvendigâr)**, çev. Ahmed Avni Konuk, Haz. Tahir Galip Seratlı, İstanbul: Sufi Kitap, 2017, s. 37 vd.

⁴³ Detaylı bilgi için bkz. Füzûzanfer, **Mevlânâ Celâleddin**, çev: Feridun Nafiz Uzluç, Konya 2005, s. 63 vd. Krş. Sipehsâlâr, **a.g.e.**, s. 35.

medrese yaptırmasını talep etmiştir.⁴⁴ Ayrıca, Mevlânâ'nın da burada evlenip Sultan Veled ve Alaeddin isimli çocuklarının burada doğdukları nakledilmektedir.⁴⁵

2.1.2. Alaeddin Keykubad ve Ulemâya Hürmeti

Alaeddin Keykubad'ın, âlim, edip ve sanatçılara gösterdiği ilgi başkent Konya'nın çeşitli ilim adamlarının, sanat erbabının ve ediplerin karargâhı olmasını temin etmişti. Larende'de ikamet eden Mevlânâ ailesi de bu çekim merkezine, Konya'ya gidecektir. Alaeddin Keykubad sufilere karşı aşırı ihtiram duymaktaydı. Mevlevî kaynaklarda birçok rivayette Alaeddin Keykubad'dan övgüyle bahsedilmesi de bunun delillerinden biridir.⁴⁶ Yukarıda işaret ettiğimiz gerekçelerle Konya'ya gelen Bahaeddin Veled'in, Alaeddin Keykubad tarafından karşılandığı nakledilmektedir.⁴⁷ Alaeddin Keykubad'ın, Moğol tehdidine karşı tedbirler alarak Konya'nın surlarını da tahkim ettikten sonra Bahaeddin Veled'i surları gezdirmek için davet etmesini ve onun, surları gezdikten sonra söylediklerini Eflâkî şöyle nakletmektedir;

“Sellere ve düşman süvarilerine karşı çok güzel ve sağlam bir kale yaptın. Fakat mazlumların dua oklarına karşı ne yapabilirsin? Çünkü bu oklar yüz binlerce kale burçlarını ve bedenleri delip geçerek dünyayı harap ederler. Bu yüzden öncelikle Allah deyip çabalayarak adalet ve ihsan kalesini de sağlam yapmağa ve hayırlı dualardan seninle birlikte olacak askerler vücuda getirmeğe gayret et. Zira bunlar senin için binlerce maddî kaleden daha önemlidir ve esasen halkın da dünyanın da güvenliği bunlara bağlıdır.” Sultan'ın, bu nasihatlere uyacağına söz verdiği nakledilmektedir.⁴⁸

Benzeri hâdiselerden bir diğeri de, o dönemin yapısında, Bahaeddin Veled ve Alaeddin Keykubâd arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Alaeddin Keykubâd gördüğü garip bir rüyayı Bahaeddin Veled'e anlatır ve bu rüyayı tâbir etmesini rica eder;

“Gece rüyamda başımın altın, gövdemin gümüş, göbekten aşacağımın ise tamamen bakır olduğunu gördüm, bunun anlamı nedir?”

Bahaeddin Veled, Sultan'ın ve etrafındakilerin dinledikten sonra ağladığı nakledilen şu cevabı verir:

⁴⁴ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 121.

⁴⁵ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 121.

⁴⁶ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 124; Sipehsâlâr, **a.g.e.**, s. 37 vd.

⁴⁷ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 122.

⁴⁸ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 141.

“Senin zamanında Anadolu halkı, huzur içinde olacak, altın gibi kıymetli ve saf kalacaktır. Senden sonraki evlatlarının dönemi, senin çağına göre gümüş derecesine düşecek, torunlarının devri ise bakır gibi olacaktır. Saltanat, üçüncü kuşağa erişince halk birbirine düşecek, vefa ve şefkat kalmayacaktır. Dördüncü ve beşinci kuşakta Anadolu tamamıyla harap olacak, Selçuklu hanedanı zeval bulacak, dünya nizamı kalmayacak, küçük insanlar büyük mevkilere oturacak, önemli işler bayağı kimselerin eline verilecektir.”⁴⁹

Yine, zikretmek gerekir ki, Alaeddin Keykubad, Bahaeddin Veled’e zaman zaman hediyeler gönderir; Bahaeddin Veled ise bazen bu hediyeleri kabul eder, bazen de kibarca geri çevirirdi. Bu da, Sultan ile Mevlânâ ailesinin karşılıklı ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Sultan Alaeddin Keykubad’ın Bahaeddin Veled’e hürmetinin o vefat ettikten sonra da devam ettiği, Sultan’ın herhangi bir hâdis karşısında tereddüde düştüğü zaman Bahaeddin Veled’in kabrine giderek orada dua ettiği nakledilmektedir. Halk nazarında da faziletleriyle temayüz eden Alaeddin Keykubad’dan, Mevlânâ’nın şiir ve gazellerinde de medh ile bahsedilmiştir; Keykubad kelimesi, kelimenin etimolojisiyle ilişkili olarak, “büyük” ve “yüce” padişah mânâlarında kullanılmıştır.⁵⁰ Bu anlamı verebilecek başka kelimelerin de mevcudiyetine rağmen mezkûr kelimenin tercih edilmiş olması, Mevlânâ’nın vefakârlığıyla telif edilebilir.

Bu tarihî serencamın işaret ettiği bir husus dikkat çekmektedir: Bahaeddin Veled de, oğlu Mevlânâ da, Selçuklu idarecileri katında itibar sahibiydiler. Bu ise araştırmacıya, gerek ailesinin ve gerekse de Mevlânâ’nın “yöneticilerle ilişkilerinin” rengini göstermektedir ki, yeri geldiğinde bu noktaya temas edilecektir.

2.1.3. Mevlânâ’ya Yönelik İddialar, Konuyla Alakalı Bazı Çalışmalar ve Meselenin Genel Görünümü

Münbit tarih tarlasından, önceden icad ve ihdas olunmuş -ve kuşkusuz belli ideolojik ve duygusal yönlendirmelerin âmili olduğu- fikirlere veri bulmak şüphesiz zor değildir: Bağlamından koparılmış hemen her tarihî bilgi bu amaç için kullanışlı bir aparat olabilir.

Mevlânâ’nın Moğol casusu yahut sempatzanı olduğuna ilişkin iddiaları dile getirenler zımında ismi zikredilmesi gereken ilk kişi Prof. Dr. Mikail Bayram’dır.

⁴⁹ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 135.

⁵⁰ Örnek kullanımlar için, Mevlânâ’nın **Divân-ı Kebîr**’ine (çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yay, 1992, Cilt VII) bakılabilir.

Yazar, görece hacimli yapıtı *Siyasi ve Sosyal Boyutlarıyla Ahi Evren ve Mevlânâ Mücadelesi*'nde bu konuyu eni-konu işlemiş, birtakım sonuçlara varmıştır ki bu çalışmada Bayram'ın iddialarının sıhhati –konuya ilişkin iddia ve tespitlerin derli toplu sunulduğu bir çalışma olması nedeniyle- ele alınacaktır.

Mevlânâ-Moğol ilişkisine ilişkin *Siyasi ve Sosyal Boyutlarıyla Ahi Evren ve Mevlânâ Mücadelesi* dışında da bazı çalışmalar yapılmıştır:

Konuyla ilgili verileri toplamış bulunan Kemal Ramazan Haykiran'ın *Moğollar ve Mevlânâ*⁵¹ başlıklı yapıtı ilgili iddiaları bir zemine oturtmaya çalışır gibidir. Buna karşı önce iki makale hâlinde yayımladığı tenkitlerinde Osman Nuri Küçük, Mikail Bayram'ın bazı iddialarının sıhhat-zaaf durumuna dâir ciddi tahlillerde bulunduğu makalelerini bir kitap hâlinde *Mevlânâ ve İktidar (Yöneticilerle İlişkileri & Moğol Casusluğu İddiaları)* adıyla neşretmiştir.⁵² Doğrudan konuyla ilgili çalışmalar kısıtlı olmakla beraber farklı bağlamlarda Mevlânâ-Moğol ilişkisine dâir temaslarda bulunan eserler de yok değildir. Nitekim bu süreci konu edinen bazı tezler de yapılmıştır. Yine bu bağlamda, Fatih M. Şeker'in *Selçuklu Türklerinin İslâm Tasavvuru*⁵³ başlıklı çalışması da konuya nispeten temas eden eserler arasında zikredilmelidir.

2.1.4. Prof. Dr. Mikail Bayram'ın Bazı İddiaları ve Bu İddiaların Sıhhat Durumu

Prof. Dr. Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi* başlıklı eserinde Ahi Evrân-ı Veli (Evren) ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî arasında bir iktidar kavgasının olduğunu, bu bağlamda, Mevlânâ'nın Moğol tahakkümünü müdafaa ettiğini ve bu dikotominin bir parçası olarak Ahi Evrân'ın, Moğol istilasına karşı çıktığını iddia etmektedir.

Prof. Dr. Mikail Bayram'ın konuya dâir zikrettiği örneklerin birkaç noktada toplandığı söylenebilir.

⁵¹ Kemal Ramazan Haykiran, *Moğollar ve Mevlânâ*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.

⁵² Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar (Yöneticilerle İlişkileri & Moğol Casusluğu İddiaları)*, Konya: Rumî Yayınları, 2007. İlgili eserin bir başka neşri için bkz. Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve Hünkâr, (Devlet Yöneticileriyle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları)*, İstanbul: Nefes Yayıncılık, 2016.

Bu çalışmanın sonlarına geldiğimiz süreçte, Hayri Kaplan'ın hacimli eseri de neşredilmiş, Mikail Bayram'ın Mevlânâ ile ilgili iddiaları kritik edilmiştir. Bkz. Hayri Kaplan, *Tahrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2021.

⁵³ Fatih M. Şeker, *Selçuklu Türklerinin İslâm Tasavvuru*, 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Sıralanacak olunursa:

1. Mevlânâ, eserlerinde mesleğine işaret ederek (Ahi Evrân derici -debbağ- idi) Ahi Evrân'ı ağır bir şekilde eleştirmekte, Moğollara karşı çıkmasını -pejoratif göndermelerle- tenkit etmektedir.
2. Şems-i Tebrizî bir Kalenderî dervişi olarak Anadolu'ya gelmeden⁵⁴ Moğollarla iyi ilişkiler kurmuştur ve Mevlânâ'yı bu işe, casusluğa veya işbirliğine sevk eden de odur.
3. Dini kavrayış ve algılayış biçimi de Kur'ân-ı Kerîm'e uymayan⁵⁵ Mevlânâ'nın tarz-ı hareketi, dinî düşüncesinin bir gereği (hiç olmazsa müsaadesi) olması cihetiyle, Moğolların tahakkümünü meşrulaştırmaya matuftur.⁵⁶
4. Anadolu'yu tahakkümü altına alan Moğollara karşı Ahi Evrân direnişin sembolüyen, Mevlânâ bu durumu normalleştirmeye, hatta müdafaya çalışmaktadır.

Tarihyazıcılığı noktasında ciddi problemlerle malul bulunduğunu düşündüğümüz fakat birçok araştırmacı tarafından sahiplenildiği görülen ilgili yapıttaki iddialar, yukarıda temas ettiğimiz gibi önceden ihdas edilmiş fikirlere materyal arayan bir bakış açısının ürünü olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Zira yazar kimi yerde iddialarını temellendirmede kaynaklardan doğrudan alıntı yaparken, kimi iddialarında ise atıf yaparak ciddi iddialarına rağmen konuyu, kaynağa sadece atıf yaparak fakat kendi ifâdeleriyle işlemektedir. Aşağıda değerlendirmeye çalışacağımız iddia ve tespitlerin kaynaklarla örtüşmediği, kaynaklarda yer alan verilerin aşırı yorumlarla nakledildiği, hatta kimi zaman kaynakta yer alan veri göz ardı edilerek meselelerin ele alındığı görülmektedir. Nitekim aşağıda bunun örnekleri görülecektir.

⁵⁴ Mikail Bayram, “Şems-i Tebrizî de bir Kalenderi olarak Anadolu'ya gelmeden önce Moğollarla iyi ilişkiler içine girmiş olmalıdır.” diyerek anlattısını bir meçhul üzerine bina eder! Bk. Mikail Bayram, **Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, Genişletilmiş ve İlaveli 3. Baskı, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s. 238.

⁵⁵ Konuya Modernist bir çizgide yaklaşan Bayram'ın ilgili söylemleri kuşkusuz ayrı bir araştırmanın konusu olmalıdır. Buna rağmen, Mevlânâ'nın da içinde bulunduğu Sünnî İslâm dünyasında, Sa'dü'd-Dîn et-Teftâzânî (v. 792/1390) ve Bedrü'd-Dîn el-Aynî (v. 855/1451) gibi İslâm âlimlerinin Mevlânâ'yı -başta **Mesnevî** dolayımında olmak üzere- tenkit ettikleri bilinmektedir. Öte taraftan, Abdülganî en-Nablusî (v. 1731) gibi kimi âlimlerin de Mevlânâ ve Mevlevîlik zımında yapılan bazı eleştirileri cevaplandığı bir vakıdır.

⁵⁶ Bunun bir örneği, Moğolların oruç tuttıkları, atlarına bile oruç tutturdukları yollu iddiaların değerlendirilmesi zımında ele alınacaktır.

Söz gelimi, Ahmed Eflâkî (v. 761/1360)'nin bir “menâkıb” kitabı olan⁵⁷ *Menâkıbü'l-Ârifîn*'i, ihtiva ettiği verilerin bağlamından koparılarak nakledildiği bir metin olarak karşımıza çıkmakta, “Orucun Faziletleri” dolayımında ve kuşkusuz bir bütün ve kendi bağlamında dile getirilenler, yine ilgili eserden ve yine bağlamından koparılarak nakledilmektedir.

Bu ve benzeri örnekleri teker teker inceleyelim.

2.1.5. Hoca Meceddin ve Moğollar Tarafından İlişilmeyen Davarları

Eflâkî'nin, hayır-hasenât sahibi, eli ve gönlü açık, maddî imkânlarını Mevlânâ için seferber ettiğini belirttiği Hoca Meceddin hakkında Mikail Bayram şöyle demektedir:

“Hace Mecdü'd-din-i Merağî, Mevlânâ'ya gelerek Moğolların sürü sahiplerinin sürülerini talan etmekte olduklarını, kendi sürüsünü kurtarmasını Mevlânâ'dan istirham eder. Mevlânâ'nun bu yönde girişimi vuku bulmuş olmalı ki, Moğollar herkesin davarlarını talan ettikleri halde Hace Mecdü'd-din-i Merağî'nin bir kuzusuna bile ilişmemişlerdir. Eflâkî bu hadiseyi anlatırken Hace Mecdü'd-din-i Merağî'nin Mevlânâ'ya hediyeler verdiğini söylemeyi de ihmal etmemiştir.”⁵⁸

Yazarın kaynakta yer alan bir bilgiyi atladığı, bunun da ötesinde, farklı naklederek zikrettiği ilgili hâdiseyi Eflâkî şöyle nakletmektedir:

“(…) Hoca Meceddin hazretleri, servet ü sâman ve hayır sahibi bir adamdı. Eşyadan ve paradan yana neyi varsa hepsini Mevlânâ hazretlerine feda etmişti; o dereceye kadar ki, Hindistan'ın Şaş-i Hindî sarığı, Hindibarî fereci ve gömlekleri gibi dikili giyecekler ve başka şeylerle ayakkabı ve çizmelerden ikişer üçer takım yaptırmış, birkaç sandığa koyup saklamıştı. Mevlânâ hazretleri semâ'da veya başka bir yerde guyendelere ve halka bahşiş vereceği zaman Hoca Meceddin derhal yanındaki elbiseleri hazır bulundururdu. Mevlânâ'nın bunun hakkında büyük bir teveccühü vardı. Hülâgû Han büyük bir ordu ile Rum (Anadolu) memleketlerine saldırıp, tahripler yaptığı sırada Müslümanlar arasında büyük bir şaşkınlık vâkı olmuştu. Meceddin'in bin tane besili koyunu vardı. Onları, ne yapsın ve nereye götürsün, diye son derece şaşırılmış kalmıştı. Kalkıp Mevlânâ hazretlerine geldi ve meseleyi anlattı. Mevlânâ: “Hiç gam yeme, bir aslanı tâyin ederim, senin koyunlarını uyuz kurtların şerrinden muhafaza eder,” dedi. Konya havalisinde bulunan bütün koyun ve davarları Moğol askerleri talan ettikleri halde Tanrı'nın inayetiyle Meceddin'in koyunlarından bir kuzu bile eksilmedi.”⁵⁹

⁵⁷ İlgili eserin, Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin talebi üzerine kaleme alınmış olduğunu vurgulamak yerine olacaktır.

⁵⁸ Mikail Bayram, **Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, Genişletilmiş ve İlaveli 3. Baskı, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s. 239.

⁵⁹ Ahmet Eflâkî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifin)**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt I, s. 282.

Eflâkî'nin, hayır-hasenât sahibi olduğunu vurguladığı Hoca Mecdeddin'in Mevlânâ'dan talepte bulunması ve Mevlânâ'nın "Hiç gam yeme, bir aslanı tâyin ederim, senin koyunlarını uyuz kurtların şerrinden muhafaza eder," demesi yukarıda naklettiğimiz iddia zımında atlanan bir detay olarak görünmektedir. Zira *Menâkıbü'l-Ârifin*'de nakledilen bu hadise –kabul edilsin ya da edilmesin- Mevlânâ'nın kerametleri zımında ortaya konulmaktadır. Ayrıca, Mevlânâ'nın Moğolları “uyuz kurtlar”, yapıp ettiklerini ise “şer” olarak telakki etmesi de dikkat çekicidir. Bu ve benzeri alıntılardan hareketle tarihî bir şahsiyetin icraatını işbirlikçilik, ajanlık yahut sempatizanlığa hamletmek metodolojik bir hata olarak görünmektedir. Zira Mikail Bayram'ın kullandığı veri bu –sempatizanlık, ajanlık ya da işbirlikçilik- iddialarını refere edecek muhtevada olmadığı gibi, aksine, Mevlânâ'nın Moğollar aleyhindeki beyanları açık bir şekilde onun Moğolların aleyhinde olduğunu göstermektedir. Bayram'dan yukarıda yaptığımız alıntıda, Hoca Mecdeddin'in Mevlânâ'ya hediyeler verdiğini Eflâkî'nin kayıtlarından seçerek nakletmiş bulunması kuşkusuz doğru bir sonuç gibi görünmemektedir. Zira yazarın ifadelerinden, Hoca Mecdeddin'in o an, koyunlarının Moğollar tarafından talan edilmesinden endişe ettiği ve bunu Mevlânâ'ya anlattığı sırada Celâleddîn-i Rûmî'ye hediyeler verdiği anlaşılmakta fakat Eflâkî'nin kayıtları, Hoca Mecdeddin'in bunu sık sık, her fırsatta yaptığını göstermektedir. Bir yardım talebi esnasında hediyeler vermesinin ve Mevlânâ'nın bunu kabul etmesinin okur nezdinde ne anlama gelebileceğini tahmin etmek güç değildir. Açıktır ki kaynakta yer alan bilgi böylesi bir anlatıyı mümkün kılmamaktadır. Ayrıca, yine Eflâkî'nin kaydettiği bazı hususları da bu bağlamda zikretmek yerinde olacaktır.

Hoca Mecdeddin'in bir zengini Mevlânâ'nın huzuruna getirdiği, Mevlânâ'nın, bu zengin huzuruna geldiğinde “ayakyoluna gittiği”ni –bu kayıt Eflâkî'ye aittir-, gelmesi uzun sürünce Hoca Mecdeddin'in Mevlânâ'nın gecikmesinin sebebinin öğrenmek için peşi sıra gittiğini ve aralarında şu muhaverenin geçtiğini yine Eflâkî, yukarıdaki rivâyetten hemen sonra zikretmektedir:

“(…) Onu, ayak yolunun bir köşesinde murakıp oturmuş gördü. Baş koydu ve: "Hudâvendigâr, ne yapıyorsun?" diye sordu. Mevlânâ: "Bu lâğımın pis kokusunu koklamak, ruhu kokmuş zenginlerle sohbetten yüz misli daha iyidir. Çünkü dünya ehli ve zenginlerle sohbet, aydın gönülleri karartır ve bozar," dedi. Bunun üzerine derhal o zengin tüccar, elbiselerini yırtarak kul ve mürit oldu. Bütün

*eşyalarını da ensaba ve eshaba verip bir fereci giydi, halktan ilgisini kesip maksadına ulaştı.*⁶⁰

Yukarıda Mikail Bayram'dan naklettiğimiz ibârelerde bold olarak vurguladığımız kısım, yukarıdaki rivâyetleri bir araya getirerek değerlendirdiğimizde, Bayram'ın nakillerinde birtakım problemler bulunduğu görülmektedir. Zira Eflâkî, Hoca Mecdeddin'den bahsederken onun hayır hasenatından, daha önce Mevlânâ'nın bahşış dağıtacağı sıralarda yanında bulunarak o bahşışı kendisinin temin etmesinden bahsediyor fakat Mikail Bayram, açık olarak söylemese de, sanki Moğolların Hoca Mecdeddin'in davarlarına ilişmemesi hadisesinden sonra Mecdeddin'in Mevlânâ'ya hediyeler verdiğini ihsas ettirebilecek ifâdeler tercih etmektedir. Açıktır ki Mevlânâ bu ve benzeri maddî beklentiler içinde değildir; öyle ki, huzuruna gelen zengin bir tüccarla sohbetense ayakyolu önünde durarak oradan gelen pis kokuyu koklayacak kadar...

2.1.6. el-Hac Tacü'd-din-i Kaşî ve Mevlânâ ile “Münakaşa Ettiği” İddiası

Mikail Bayram, Mevlânâ'nın Sadreddin-i Konevî'yi ziyarete gittiğini ve orada el-Hac Tacü'd-din-i Kaşî ile aralarında bir tartışmanın vuku bulunduğunu, bu tartışmadan sonra Mevlânâ'nın meclisi terk ettiğini ve üç gün sonra birkaç kabadayının Tâcü'd-dîn-i Kâşî'yi öldürdüğünü ve mallarının da yağma edildiğini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Eflâkî'nin naklettiğine göre bir gün Mevlânâ Sadru'd-din-i Konevî'nin yanına gitmişti. Konevî'nin sadık dostu olup çok zengin bir tacir olan el-Hac Tacü'd-din-i Kaşî de oradaymış. Bu Tacü'd-din-i Kâşî ile Mevlânâ arasında bir tartışma vuku bulmuştur. Tacü'd-din-i Kâşî, münakaşa esnasında Mevlânâ'yı çok incitmiştir. Bunun üzerine üç gün sonra birkaç rind (kabadayı) bu zatın yolunu kesip öldürmüşler ve bütün servetini yağma etmişler. Eflâkî'nin anlattığı bu olayı üç-beş Mevlânâ hayranı rind gerçekleştirmiş olamaz. Böyle bir olayı Moğol askerleri gerçekleştirmiş olmalıdır. Ancak Mevlânâ ve yakınlarının bu olayda parmakları bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna benzer başka olayları da Eflâkî nakletmektedir.”⁶¹

Eflâkî'nin *Menâkibu'l-Arifîn*'inden nakledilen ve birçok noktası kaynakta yer alan hâlimden farklı olarak kaydedilen rivâyeti önce ilgili kaynaktan naklettikten sonra değerlendirmenin daha faydalı olacağını düşünüyoruz:

“Yine nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ hazretleri şeyhlerin şeyhi ve zamanın az yetiştirdiği insanlardan olan muhaddislerin sultanı şeyh Sadreddin'i (Tanrı ona rahmet etsin) görmeye gitmişti. Şeyh Sadreddin, Mevlânâ'yı tam bir ağırlama ile karşılayıp kendi seccadesi üzerine oturttu. Kendisi de onun karşısında iki dizi üzerine edeple oturup mürakabeye daldılar ve nurla dolu olan huzur

⁶⁰ Ahmet Eflakî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifin)**, Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt I, s. 283.

⁶¹ Bayram, **a.g.e.**, s. 239.

deryasında bir zaman yüzüp gezdiler. Meğer, Şeyh Sadreddin'in hizmetinde bulunan ve birkaç defa Kâbe'yi ziyaret eden dünyanın insanla şenelmış dörtte birinin şeyhlerinin sohbetine kavuşmuş olan bir derviş vardı. Ona Hâci-i Kâşî derlerdi. Mevlânâ hazretlerinden: "Fakirlik nedir?" diye sordu. Mevlânâ hiç cevap vermedi. Şeyh Sadreddin çok incindi. Derviş sualini üç defa tekrar etti. Mevlânâ yine hiç bir şey söylemedi ve hemen kalkıp yürüdü. Şeyh Sadreddin onu dış kapıya kadar uğurlayıp döndü ve son derecede kızarak: "Ey kemale ermemiş ihtiyar ve ey vakitsiz öten kuş! O sırada sual sorma ve konuşmanın yeri miydi ki, terbiyesizlik ettin. Mevlânâ senin sualine doğru cevap verdi. Şimdi sen, habersiz, vaktine hazır ol, çünkü gayb âleminden darbe yedin," dedi. Kâşî: "Cevabın ne idi?" dedi. Şeyh: "Fakir, Tanrı'yı bilince, dili tutulur (ağırlaşır). Yâni tam derviş, velilerin huzurunda dille ve kalple hiç bir şey söylemez; çünkü fakirlik tamamlanınca o Tanrılaşır. Nitekim demiştir;

Şiir:

"(Hakikati) görenlerin önünde söz söylemek

hatadır, Çünkü o, bizim gaflet ve noksanımızın

delilidir."

"Senin faydan, görenin önünde susmaktır. 'Susunuz' (K., XLVI, 28) hitabı bunun için geldi,"

Üç gün sonra ayaktakımı (rindân) onu bağının yolunda giderken öldürdüler ve nesi var nesi yoksa alıp götürdüler. Velilerin kahır ve gazabından Tanrı'ya sığınırız."⁶²

Eflâkî'nin naklinden epey farklı olarak naklettiği bu hadisede Mevlânâ ile Kâşî arasında tartışma olduğunu ve –tabii olarak anlaşılan o ki- bu tartışmada sarf edilen sözler nedeniyle Kâşî'nin Mevlânâ'yı "çok incittiğini" vurgulayan Bayram, Kâşî'nin üç gün sonra ayaktakımı tarafından değil, Moğollar tarafından öldürüldüğünü, bu ölüm hâdisesinde de Mevlânâ ve çevresindekilerin parmağı olduğunu dile getirmektedir. Yazar, naklettiği rivâyetin ihtiva etmediği kimi bilgileri de kaynağın verisi olarak görmekteyse de, ilgili iddiaların Eflâkî'nin rivâyetiyle takviye edilmesinin mümkün olmadığını düşünmekteyiz. Zira rivâyette yer alan hususları doğrudan kritik etmek gerekirse şu çıkarımlarda bulunabilir:

- a) Eflâkî'nin rivâyetinde Mevlânâ ile Kâşî arasında bir "münakaşa" olduğundan söz edilmemektedir; dolayısıyla Kâşî'nin ölüm sebebini bir tartışmaya bağlamak ve bu tartışmanın tarafı olan Mevlânâ'nın da bunu Moğollara yaptırttığını imâ etmek herhangi bir veriye dayanmayan, doğrulaması yapılamayacak bir iddia ve ithamdır. Nitekim bu kayda göre, Kâşî'nin

⁶² Ahmet Eflakî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakub al-Ârifin)**, Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt I, s. 297-8.

ölümüne ilişkin meseleleri Sadreddin-i Konevî –bir *keşf* olarak belirtmektedir.

- b) Yine, Eflâkî'nin rivâyetinde yer verdiği “ayaktakımı (rindân)”, “Mevlânâ ile Kâşî arasında geçen hadiseyi Mevlânâ'dan duymuş yahut Mevlânâ'nın yönlendirmesiyle Kâşî'ye suikast yapmıştır”, diyebilmek için açık delillere ihtiyacımız bulunduğu açıktır. Tarihte her neticenin öngörülebilir bir sebebi olduğunu düşünmenin, araştırmacıyı yanlış noktalara götüreceğini düşünmekteyiz. Üstelik Kâşî'nin ölümüne dâir gerekçeler pekâlâ başka zaman yapıp ettikleri de olabilir. Burada unutulmaması gereken şey, bu ve benzeri hadiseleri muhtemel çıkarsamalarla açıklamaya çalışmaktır ki, nihayet her müellif kendi meşrep ve menhecine göre yorumda bulunabilir ve Mikail Bayram bu yorumlarında Mevlânâ'nın Moğollarla temas hâlinde olup sevmediği, tartıştığı, rakip gördüğü (...) kimseleri onlara öldürttüğünü dile getirmektedir. Fakat bu iddiaların hiçbirinin açık verilerle desteklenemediğini görmekteyiz.
- c) Yazarın ilgili eserinde, Kâşî'nin öldürülmesi hadisesini bir yerde “evi basılarak”,⁶³ bir yerde ise “yolu kesilerek”⁶⁴ diyerek nakletmektedir. Kaynak gösterilen Eflâkî'nin hadiseyi “bağının yolunda giderken” şeklinde naklettiğini hatırlatmak isteriz. Ayrıca, Kâşî'nin “evinin” birkaç rind tarafından basılarak öldürüldüğünü söyleyen Bayram, bu katli birkaç “Mevlevî rind”in de yapabileceğine ihtimal vermeyerek Moğollara işaret etmektedir. Metinde “bağ yolunda öldürüldüğü” açık bir şekilde belirtilen bir kişinin önce evinin basıldığını –bunların da Mevlevî rindler değil, Moğollar olduğunu söylemesi Mevlevî müritlerle Moğolların dirsek teması içerisinde bu hadiseyi planladığını imâ etmek için olsa gerektir- ve öldürüldüğünü söylemesi de metinde yapılan bir diğer oynama olarak kaydedilmelidir. Öte taraftan yazar, kendisiyle yapılan bir röportajda bu zâtın öldürülmesine dâir şöyle demektedir: “(...) Tâceddin-i Kâşî; zengin bir adamdır; tüccardı. Mevlânâ'nın yol göstermesiyle, işaret etmesiyle Moğol zabıtlar gittiler adamı

⁶³ Bayram, **a.g.e.**, s. 204.

⁶⁴ Bayram, **a.g.e.**, s. 239.

öldürdüler, malını da yağma ettiler; Celâleddîn-i Rûmî de oradan pay aldı. Bunun kaynağı Eflâkî'dedir.”⁶⁵

- d) Çalışmamız boyunca gördüğümüz en büyük problemlerden biri olduğunu düşündüğümüz bu durumun herhangi sınırı bulunmamaktadır. Yazar atıfta bulunduğu yahut alıntı yaptığı kaynaklardaki rivâyetleri ya kısmen yahut da tamamen farklı bir forma bürüyerek nakletmekte ve bu nakilleri üzerine hüküm bina etmektedir. Bununsa metodolojik bir hata olduğu aşıkardır.

Mikail Bayram yukarıdaki iddiasının hemen devamında, genel tespit ve iddialarıyla çelişki arz eden bir tespitte bulunmaktadır:

“Mevlânâ'ya çok yakın olduklarını bildiğimiz Pervane Süleyman, Tacü'd-din Mu'tez, Nuru'd-din Caca, Atabeg Mecdü'd-din, Fahrü'd-din Ali gibi devrin öde gelen devlet adamlarını Moğollar iş başına getirmişlerdi. Bu yüzden o dönemde Anadolu'nun yönetiminde söz sahibi olan bu siyasiler, Moğol iktidarı yanlısı kişiler olarak bilinirler.”⁶⁶ Mevlânâ'nın bu kişilere yazdığı çok sayıda mektuplar bulunmaktadır. Bu mektuplar incelendiği zaman onun bu Moğol yanlısı siyasilerle ortak bir siyasî anlayış ve tutum içinde bulunduğu, onların da Mevlânâ'ya mu'teber tuttukları açık olarak fark edilmektedir.”⁶⁷

⁶⁵ Bkz. “Prof Dr Mikail Bayram Mevlana hakkında kendisine yapılan eleştirilere ve Hayri Kaplana cevap veriyor”, <https://www.youtube.com/watch?v=U18Ut5Dazms> (13. dakikadan itibaren. Son bakılma: 10.10.2022).

Ahmet Yaşar Ocak'ı, kendisinin tetkik ettiği eserleri tetkik etmemekle eleştirip (Mikail Bayram, **Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, s. 26: “(...) Oysa bu arkadaşım benim referans olarak gösterdiğim kaynakları takip edebilecek alt yapısı olduğu halde, **bu güne kadar hiçbir kaynağı görmemiştir**” [vurgu bana ait, H.Y.] diyen Bayram, yukarıda işaret ettiğimiz röportajda bu sefer Hayri Kaplan'ı eleştirirken şöyle demektedir: “Bu Hayri dediğimiz zât bu şeyleri [eserleri, H.Y] bizzat kendisi görmüş de değil; orada bir zât var, kütüphane müdürü Bekir Şahin. Bekir Şahin benle muhalifiz Mevlânâ'dan dolayı aramızda böyle bir münafet var. Şimdi o bunları [kaynakları, H.Y] Yusuf Ağa Kütüphanesi'nden, o da benim gösterdiğim, benim referans verdiğim şeyleri buluyor, resimlerini çekiyor ona gönderiyor. O da onları kullanıyor. Hepsinin resimlerini basmış, şeyi yok. Dolayısıyla Bekir Şahin'in yönlendirmesiyle benle mübarezeeye çıkmış, benle mücadele ediyor.” (Bkz. “Prof Dr Mikail Bayram Mevlana hakkında kendisine yapılan eleştirilere ve Hayri Kaplana cevap veriyor”, <https://www.youtube.com/watch?v=U18Ut5Dazms> (34.30. dakikadan itibaren. Son bakılma: 10.10.2022).

Ahmet Yaşar Ocak'ı kendisinin tetkik ettiği eserleri okumamakla, Hayri Kaplan'ıysa kendisinin gösterdiği yerlerin bir kütüphane müdürü tarafından fotoğraflanarak kendisine gönderilmesi ve o kaynaklar üzerinden eleştiren yazarın, iddialarını eleştiren Hayri Kaplan'ı “masa başı tarihçilik” yapmakla itham eden röportaj sahibini onayladığı da görülmektedir.

Ayrıca kendisiyle yapılan bu röportajda, “Hayri Kaplan'ın bu eleştirilerine cevap verecek misiniz?” diye sorulduğundaysa “Hayır, cevap verilecek şeyi yok” demektedir. Kendisinin cevap vermesine gerek kalmadığını, “birçok arkadaşlar”ın Hayri Kaplan'ın “saçmaladığını söylediği”ni de eklemeyi ihmal etmemektedir.

⁶⁶ Bu cümleyle düştüğü dipnotta Bayram şöyle demektedir: “Krş. Pervane Mu'inü'd-din Süleyman, s. 69-126. Pervane Süleyman Moğollara sırtını dayayarak iktidarı elinde tutmuştu. Bilahere gizlice Memlûklularla anlaşıp Moğolları Anadolu'dan çıkarmayı plânladı. (Bk. Baybars Tarihi, s. 33-34; Krş. Pervane Süleyman, s. 138-140). Onun bu kaypak siyaseti kendisi ile birlikte avanesinin başını yemeye yetti.”

⁶⁷ Bayram, **a.g.e.**, s. 239, 240.

Birçok iddiayı barındıran bu alıntıyı birkaç başlıkta değerlendirmekte fayda olacağını mülâhaza ediyoruz:

- 1) Bayram, ismini zikrettiği kişilerin nasıl ve ne şekilde iş başına geldiklerini ve nasıl iş tuttuklarını izah etmeksizin, onların Moğollar tarafından iş başına getirildiğini söyleyerek aleyhlerinde bulunmasına karşın, mesela Pervane Süleyman'ın Memlûklerle işbirliği yaparak Moğolları Anadolu'dan atmaya çalışmasını “kaypak bir siyaset” olarak değerlendirmektedir. Halbuki bu işten memnuniyet duyarak, Pervane'nin Moğollara karşı Memlûklerle birlikte olmasını methetmesi gerekirdi. Zira Anadolu'da birçok zulümde bulunan Moğollara karşı bir devlet adamının –hem de Mevlânâ'ya ‘yakın bir devlet adamının’- Müslüman Memlûklerle işbirliği yapmasını ve Moğolları Anadolu'dan atmaya çalışmasını makbul bir hadise olarak kaydetmesi beklenirdi. Belirtmek gerekir ki, benzer şeyleri Ahiler ya da diğer Türkmen gruplar yapınca makûl ve makbul olduğu hâlde bir devlet adamının yapmaya çalışmasını “kaypak siyaset” addetmenin makûl bir izahının olmadığını düşünüyoruz. (Burada konu edinilen şeyin, Pervane'nin bütün yapıp ettikleri ve bunun değerlendirilmesi olmadığını, bu hadise özelinde bir değerlendirme yapıldığını ayrıca vurgulamak isteriz.)
- 2) Yazar bir taraftan Pervane'nin Moğollar tarafından iş başına getirildiğini vurgulayarak onu Moğol yanlısı olarak lanse etmekte; diğer taraftan da Moğollar aleyhine girdiği bir işi “kaypak siyaset” olarak kaydetmektedir. Hâlbuki aşağıda görüleceği üzere, Mevlânâ, onun Moğollarla iş birliği yapmasını eleştirirken, Müslümanlar lehine yaptığı işleri methetmektedir. Toptancı bakış açısıyla bir dikotomi inşa ederek tüm tarihî şahsiyetleri mutlak bir “doğru-yanlış” çizgisinde ele almanın sağlıklı neticeler vermeyeceğini düşünmekteyiz.
- 3) Tabiidir ki Pervane'nin Anadolu Selçuklu tarihinde işgal ettiği önemli mevki ve bu mevkide yapıp ettikleri eleştirilebilir; eleştirilmelidir de. Fakat devletin en çetrefilli yıllarında bir şekilde halkı refah içinde yaşatmış, Moğol baskısını olabildiğince en aza indirmeye gayret etmiş birinin siyasetini birkaç cümleyle ele almak doğruya yakın bir tavır olmamalıdır.

2.1.7. Ulu Arif Çelebi ve Moğollar

Mikail Bayram, yukarıda naklettiğimiz ifadelerinin hemen devamında, Mevlevîlerin Moğollarla iyi ilişkileri ile Ahi ve Türkmen çevrelere karşı düşmanca tavrı devam etmiştir, der ve ekler:

“Ancak Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in Ahi ve Türkmen çevrelerle yapıcı, uzlaştırıcı ve barışçı bir tutum içinde bulunduğu görülmektedir. O Ahi ve Türkmenleri, Mevlevîlerle bir ocağa bir araya getirmeye çalışıyordu. Fakat Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin (719/1320) Moğol ümerası ile çok sıkı ilişkiler içinde bulunduğu görülmektedir. Moğol ümerası katında itibarlı bir kişi olduğundan kendisine para ve mülk veriyorlar, sözünü tutuyorlardı. Moğol ümerası ile içki ve işret meclislerinde bulunuyor, onlarla düşüp kalkıyordu.⁶⁸ Ulu Arif Çelebi'nin Karamanoğulları'na karşı Moğolları desteklediği, yakınlarını ve Müslümanları bırakıp Moğollar lehine faaliyetinin kınandığı, hatta bu yüzden Karamanoğulları'nın Konya dizdari tarafından bir süre tutuklandığı kayıtlıdır.”⁶⁹

Hemen ifâde edelim ki, Ulu Arif Çelebi'nin, Karamanoğulları'nın Konya dizdari tarafından bir müddet tutuklandığına dâir bir kayda rastlayamadık. Mikail Bayram bu tutukluluk kaydıyla, Ulu Arif Çelebi'nin “adlî bir hükme” muhatap olduğu imâsında mı bulunuyor bilinmez ama –nitekim yazar, Şems'in katli hadisesini “adlî bir mesele” olarak kaydetmiş, Tebrizî'nin öldürülmesi meselesini, onun Kimya Hatun'u öldürmesi (!) hadisesiyle izah etmiştir⁷⁰- Ulu Arif Çelebi'nin Karamanoğulları nezdinde kıymetini ifâde eden kayıt, tam da Mikail Bayram'ın gönderme yaptığı kayıtlardan biridir.

Zira buna göre, Karamanoğulları Ulu Arif Çelebi'yi “sevip saymalarına” rağmen kendisinin Moğolları tercih etmesine üzüyorlar, bunu da Çelebi'ye söylüyorlardı.

Eflâkî'nin rivâyetine göre, Karamanoğullarıyla –konuşanın kim olduğu tasrih edilmemektedir- Ulu Arif Çelebi arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

⁶⁸ Bayram burada şu eserlere atıf yapmaktadır: *Ulu Arif Çelebi'nin Rubâileri*, s. 23-24; *Menakibül arifin terCilt*, II, 240-242.

⁶⁹ Bayram, **a.g.e.**, s. 240. (Bayram'ın bu son ifâdelerinden sonra gösterdiği adres şu şekildedir: *Menakibül' arifin*, II, 925-926.)

⁷⁰ Bayram, **a.g.e.**, s. 177.

Şems'in öldürülmesinin Kimya Hatun'un ölümüyle ilişkilendirilmesi iddiası zımında Bayram'ın, “... devlet adamları böyle hükmetmiş olabilirler” mealinde cümlelerle konuyu işleme çâlib-i dikkattir. Zira bir taraftan, Kimya Hatun'un ölüm sebebini araştırdığını söyleyen yazar etrafındaki doktorlara durumu anlattığını ve doktorlardan “Muhtemelen dayak yemiştir, yoksa bu yaşta bir kadının böyle sebepsiz yere ölümünün açıklanabilir bir tarafı yok” mealinde cevaplar aldığı söylerken, bir taraftan da herhangi bir mahkeme kurulmadan, suç isnad edilmeden, isnad edilmediği ve ispat edilmediği için aleyhte bir hükmün verilmesinin de mümkün olmadığı bir hadisede Şems'i kâtil, Kimya'yı maktul addetmekte ve devlet adamlarının aldığı varsaydığı bir kararı ortaya koyarak, “... Kimya'yı öldürdüğü için ona ölüm cezası vermiş olmalıdır” demektedir. Mahkemesiz, isnat ve ispat edilen bir suç olmaksızın Şems'in devlet adamlarının aldığı kararlarla katledildiğini iddia etmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

“Yine Konya, Karamanlıların elinde bulunduğu devirde Çelebi hazretleri, Moğol askerini istediği için Karamanlıların canı sıkılıyor ve daima: "Biz sizinle komşu ve sizi sevenlerden olduğumuz halde siz bizi istemiyorsunuz da yabancı Moğol'ları istiyorsunuz," diyorlardı. Bunun üzerine Çelebi şöyle dedi: "Biz dervişleriz. Bizim nazarımız, Tanrı'nın iradesine bağlıdır. O kimi ister ve memleketi kime verirse, biz de onun tarafındayız ve onu isteriz." Şiir:

Hakk'ın kazasına kul razı olunca, onun hükmünün istekli kulu olur.

Şimdi Tanrı, sizi değil. Moğol askerlerini istiyor. Memleketi Selçukluların elinden alıp **hâin** Cengizhanlara verdi, ‘Tanrı, mülkünü dilediğine verir’ (K., II, 248). Biz de Tanrı'nın istediğini istiyoruz." Karaman oğulları ihlâs sahibi mürid ve muhib oldukları halde incindiler ve Çelebi hazretlerinden çekinmeğe başladılar. Bu müddet zarfında Konya kalesinin muhafazasını Tekgözlü Kılıcı Bahadır adında birine verdiler ve o ev hırsız (duzd-i dar) kale muhafızı (dizdar) yaptırıp yüz kadar utanmaz, insaniyetsiz Türk askeriyle kaleyi muhafaza etmeğe kalktılar. Tesadüfen bir gün Çelebi hazretleri, arkadaşlarıyla birlikte Dervâze-yi Sultan denilen kale kapısından geçiyordu. Köpek yaratılışlı olan Bahadır, korkarak emretti: dostları incittiler, Çelebi'nin bindiği atın sağrısını kamçıldılar. Çelebi hazretleri, mübarek medreseye döndü, fakat o kadar kızıp sıkıldı ki anlatılmaz. Bir an sonra Bahaeddin'in göbek kuluncu tuttu, toprak üzerinde yuvarlanıp feryadlar etti. Ne kadar macun ve tiryak verdilerse de sancı kesilmedi. Üç gün sonra o yanıp yakılma içerisinde, kâfirlikle dolu olan karnında bir şiş peyda oldu. Pis ve Tanrı korkusundan boş olan vücudu şişmeğe başladı. Hayli feryad ve figanlar edip Çelebi hazretlerinden medet ve aman diledi; fakat mümkün olmadı. Sonra kuyruksuz alçak eşeği bir arabaya bindirip Larende şehrine götürdüler; fakat yarı yolda bir ah çekip patladı ve imansız olan canını Cehenneme gönderdi. Bu tayfadan da hiç kimse kalmadı.”⁷¹

Bu rivâyeti, Ulu Arif Çelebi'nin müridi olan –mesela Moğolların Anadolu Genel Valisi Samagar Noyan'ın oğlu, Sivas Valisi olan Arap Noyan Ulu Arif Çelebi'nin sözünü dinleyen, onu razı ve memnun etmek için gayret eden bir müridi idi⁷²- Moğol komutan ve beylerin faaliyetlerini ele almaksızın yorumlamak elbette yanıltıcı olacaktır; fakat rivâyette mündemiç bulunan birkaç nokta meseleyi daha iyi kavramamıza yardımcı olacak niteliktedir.

⁷¹ Ahmet Eflakî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifin)**, Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt 294-295.

⁷² Ahmet Eflakî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifin)**, Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt 247.

Evvelâ, Ulu Arif Çelebi'ye “mürîd ve muhip” oldukları belirtilen Karamanoğulları, kendilerinin değil de Moğolların Ulu Arif Çelebi tarafından tercih edilmelerine üzülmüyorlar ve Ulu Arif Çelebi'ye şekva ediyorlar ki bu durum, aralarında mutlak bir problemin ya da Mikail Bayram'ın imâda bulunduğu gibi bir arızanın olduğunu değil, Ulu Arif Çelebi'nin bir tercihinin göstermektedir (burada bu tercihin doğru ya da yanlış olması değil, doğrudan kendisi gündem edilmektedir).

Öte taraftan, Ulu Arif Çelebi, tercihinin “dinî kabullerine göre” olduğunu vurgulayan ifadelerle, Tanrı'nın Moğolları seçerek yönetimi onlara verdiğini belirtmektedir; açıktır ki bu, mevcudu kabullenen bir anlayışı yansıtmaktadır ve Ulu Arif Çelebi gibi sûfilerin telakki tarzlarına göre de anlaşılabilir bir şeydir. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli nokta, Ulu Arif Çelebi'nin, Moğolların “... hâin Cengizhanlar...” olduğunu vurgulamaktan çekinmemesidir. İçlerinden Müslüman olanlardan sarfinazar ederek bakıldığında, bu ibâre de –tıpkı dedesi Mevlânâ'nın tavrında olduğu gibi⁷³- Ulu Arif Çelebi'nin Moğollara dâir tavrını açık bir şekilde göstermektedir.

2.1.8. Ahi Evren'in Ölümü ve Caca Bey

Ahi Evren'in “öldürülüşü”ne dâir anlatısında Mikail Bayram, IV. Rüknu'd-dîn Kılıç Arslan'ın 658 (1260) yılında iktidarı ele geçirdiğinde kendisine bağlı olan ümerayı belli makamlara getirdiğini, bu sadette Nuru'd-dîn Caca'yı Kırşehir emirliğine tâyin ettiğini ve birçok bölgede, bu arada en şiddetlisi Kırşehir'de olmak üzere, bu tayinlere ve yönetime karşı Türkmen ve Ahiler tarafından ayaklanmaların başlatıldığını belirtir ve şöyle der:

“İşte bu direnişlerin en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-dîn Mahmud ve çevresindekiler tarafından yönetildiği muhakkaktır. Burada isyancıların Nuru'd-dîn Caca'yı şehre sokmadıkları, bunun üzerine asker sevk edilerek şehrin muhasara edildiği, şehir zaptedilince de isyancıların kamilen kılıçtan geçirildiği anlaşılmaktadır. (Vurgu bana ait, H.Y.) Adı geçen tarihçi aynen şöyle demektedir. “Kırşehir Emirliği Nuru'd-dîn Caca'ya verildi. Orduyla onun üzerine geldi. Bir süre

⁷³ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 86.

muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler (Türkmenler) ki, ona uyuşlardı kâmilten öldürüldüler."⁷⁴ (Vurgu bana ait, H.Y.)

Ahi Evren isminin ve kitaplarının (...) Moğollar ve onlara bağlı yöneticiler tarafından yok edilmek, tarihten silinmek ve üzerinin örtülmek istendiğini kimi zaman açıkça kimi zamansa imâyla belirten Mikail Bayram şöyle devam ediyor:

"Baba İlyas'ın torunu Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi (761/1360) de Hacı Bektaş ile Osman Gazi'nin kayınpederi Edebalı'nın sultanla savaşmayı göze almadıklarını söylerken"⁷⁵ Kırşehir'de Ahi Evren ve arkadaşlarının katliama tabi tutuldukları olayı kasdetmiş olmalıdır. Sayın A. Yaşar Ocak'ın zannettiği gibi"⁷⁶ Baba İshak İsyanı'nı kasdetmiş olamaz. Çünkü 726 (1326) da ölen Edebalı'nın Baba İshak İsyanı'na ulaşması mümkün görünmemektedir."⁷⁷ Selçuklu devri yazarlarının, Ahi Evren Hâce Nasirü'd-dîn üzerindeki şiddetli fikrî ve siyasî baskılardan ötürü onun adını anmadıklarını, bazılarının da bir şahıs zamiriyle ona işaret ettiklerini görüyoruz."⁷⁸ İşte bu tarihî verilerden ve belgelerden sonra tarihçi Kerimü'd-dîn Aksarayî'nin, yukarıda sunduğumuz sözlerinde "O" zamiri ile Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-dîn Mahmud'a işarette bulunduğu inanmamak mümkün değildir. Aynı tarihçi eserinin başka bir yerinde de Sadru'd-dîn-i Konevî'den bahsederken, Türkmen şeyhleri ve bu arada Ahi Evren'i de kasdederek "şu riyâkarlar takımı da bu zamanda o tarikat önderi karşısında tasavvuftan dem vurmaktaydılar"⁷⁹ demek suretiyle isim zikretmeksizin Türkmen şeyhlerine karşı gayzını ortaya koymaktadır. Burada belki de Ahi Evren ile Şeyh Sadru'd-dîn Konevî arasında teati edildiğini tesbit ettiğimiz mektuplarda bu iki, bilgin arasında

⁷⁴ Bayram'ın bu cümlelerin sonunda gösterdiği kaynak atfı şöyledir: *Müsameretü'l-ahbar*, s. 75. Bayram bu atfın hemen sonunda Farsça ibâreleri de kaydetmiştir. Bkz. Bayram, **a.g.e.**, s. 203-4.

⁷⁵ Bayram'ın atfı şöyledir: "*Menakıbü'l-Kudsiyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 4937, yp. 113a-113b."

⁷⁶ Bayram'ın atfı şöyledir: "A. Yaşar Ocak, *Babaîler isyanı*, İstanbul 1981, s. 163-165."

⁷⁷ Bayram'ın burada düştüğü dipnot şöyledir: "Edebalı ile Baba İlyas arasındaki ilgiye dair rivayetleri izah edebilmek için olmalı Neşri ve Taşköprü-Zade gibi Osmanlı tarihçileri Edebalı'nın 120 sene yaşadığını yazmışlardır."

⁷⁸ Bayram'ın burada düştüğü dipnot şöyledir: "Ahi Evren Hâce Nasir üzerindeki şiddetli siyasî ve fikri baskılar sonucunda adının ve eserlerinin tarih boyunca meçhul kaldığını belirtmiştik. Bkz. Ahi Evren Kimdir?, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı, 191, s. 658-668; Baba İshak Harekâtı, *Diyanet Dergisi*, XVIII, 69-78). Gene bu baskılar yüzünden devrin birçok yazarları, Ahi Evren'in adını anmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu cümleden olarak "Menakıb-i Evhadü'd-dîn-i Kirmani'nin yazarı (s. 158) Anadolu bir bilgin (Dnişmend-Rumî) diyerek adını vermediği zatın Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-dîn Mahmud olduğunu isbat edecek bazı deliller vardır. Gene aynı yazar, (s. 71) Ahi Evren'in zevcesi olduğunu tesbit ettiğimiz Evhadü'd-dîn-i Kirmani'nin kızı Fatma Hatun esaretten döndükten sonra (658/11260) babasının arkadaşının evinde kalmak istediğini ve oraya gittiğini belirtirken Ahi Evren'in adını ve nerede ikamet etmekte olduğunu açıklamaktan kaçınmıştır. Ancak Menakıb-i Hacı Bektaş (trCilt A. Gölpınarlı, İstanbul 1958) ve Aşık Paşa-Zade'nin Tarih-i Âl-i Osman'ında (İstanbul 1332, s. 205) Fatma Bacı'nın Kırşehir'e, yani kocası olan Hâce Nasirü'd-dîn'in yanına gitmiş olduğunu öğreniyoruz. Bundan başka İbn Bibi de eserinde (s. 307) I. Alâü'd-dîn Keykubad'a eser ithaf edenlerden söz ederken isim zikretmemektedir. Ahi Evren Hâce Nasirü'd-dîn'in "Yezdan Şınaht" ve "Mürşidü'l-Kifaye" adlarında iki eserini I. Keykubad'a sunduğu göz önünde bulundurulursa İbn Bibi'nin isimlerini zikretmediği yazarlardan birinin de Ahi Evren olduğu sonucuna varmamak mümkün değildir. Keza Menakıb-nâme ve Ahi Şecere-nâmelerinde Ahi Evren, Ahilerin Sultanı diye anılmaktadır. Bu bakımdan Tokatlı Nasirü'd-dîn Vâiz "Fütuvvet-nâme"sinde (Nşr. F. Taeschner, Leipzig, 1944, s. 57-57) isim zikretmeksizin "Ahilerin Sultanı" dediği meth edip rahmet dilediği kişinin de gene Ahi Evren Hâce Nasirü'd-dîn Mahmud olduğu gayet sarhihtir."

⁷⁹ Bayram'ın atfı şöyledir: "*Müsameratü'l-ahbar*, s. 91."

*geçen münakaşaları kast etmiştir. Görülüyor ki, bu tarihçi de isim zikretmekten kaçınmıştır.*⁸⁰

Bu uzun alıntıdan sonra, yazarın iddialarının maddeler hâlinde ele alınarak değerlendirilmesine geçebiliriz.

Mikail Bayram'a göre Caca Bey, Kırşehir emirliğine tâyin edilmiş ve onun buraya tayinini kabul etmeyen Türkmen ve Ahiler, Ahi Evren'in önderliğinde ona isyan etmişler, şehre girmesini engelledikleri için de üzerlerine asker sevk edilmiş ve isyancıların tamamı kılıçtan geçirilmiştir. Bu bilginin kaynağı Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ıdır ve o –Mikail Bayram'ın nakline göre- şöyle demiştir: “Kırşehir Emirliği Nuru'd-dîn Caca'ya verildi. Orduyla onun üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler (Türkmenler) ki, ona uymuşlardı kâmilten öldürüldüler.”

Yukarıda Bayram'dan yaptığımız bu alıntıyı, Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ından, meselenin daha açık olarak anlaşılabilmesi ve bağlamın görülebilmesi için biraz daha geriden alarak takip etmenin konuyu net bir şekilde ortaya koyacağını düşünmekteyiz (Aksarayî, “Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'da Tahta Oturması” başlığı altında kendilerine görev verilen zevâtı zikrettikten sonra şöyle diyor):

*“Bunlar, birbirlerini destekleyerek ülke işlerini düzene koymaya başladılar. O esnada ülkeler (memâlik) ve uc (etrâf) taraflarında karışıklıklar başgösterdi. O karışıklıklara karşı alınan tedbirler, rüzgâr karşısındaki lâmba gibi dayanıksız kaldı. Karışıklık her tarafa yayıldı. Ali Bahadır, Ankara ve Çankırı tarafında isyan etti. Bir süre o tarafta karışıklık meydana geldi. O karışıklık sonunda büyük bir şiddet ve zahmetle bastırıldı. Hurma oğlu, Danişmend vilâyetini birkaç gün ele geçirdi. Kastamonu tarafına da karışıklık sıçrattı. Ona saldıran Rum ordusu onun da fitne ateşini söndürdü. **Emir-i Ahur**, Salime kalesine girdi. Aksaray ve vilâyetinde fitne ve karışıklık çıkardı. Bu karışıklık, tam altı ay sürdü. [75] Kendisine Kırşehir emirliği (emâret-i Kırşehir) verilen Nureddin Caca, orduyla **onun** üzerine yürüdü. Bir süre kuşattıktan sonra **onu** kaleden dışarı attı. Yanında bulunan âsiler, birer birer öldürüldü.”⁸¹ (Vurgular bana ait, H.Y.)*

Aksarayî'nin, Aksaray'da, Salime Kalesi'nde olduğunu ve 6 ay sürdüğünü ifade ettiği ayaklanmaya dâir pasajların bir kısmını nakleden Bayram'ın ilgili nakli hem metinde bağlamın anlaşılmasına mani olmakta, hem de Aksaray'da gerçekleşen hadisenin müsebbibi olan ve Aksarayî'nin “Emir-i Ahur” dediği kişinin Ahi Evren

⁸⁰ Bkz. Bayram, **a.g.e.**, s. 203-205.

⁸¹ Bkz. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Mürsel Öztürk, (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 56.

olduğunu söylemesine sebebiyet vermektedir. Yarısının zikredildiği cümlenin öncesinde ismi zikredilen Emir Ahur'un isminin zikredilmediğini ve isminin zikredilmesinden çekinilen kişinin Ahi Evren olduğunu iddia eden yazarın, Aksarayî'nin yukarıdaki ifâdelerinden de anlaşılacağı gibi bu iddiasının hakikatle bağdaşmadığını düşünmekteyiz.

Çalışmamızla doğrudan bir irtibatı bulunmasa da, burada bir noktaya daha işaret etmek istiyoruz: Bayram, yapıtının farklı yerlerinde sıklıkla, farklı bağlamlarda ve ısrarla Ahi Evren ve eserlerinin Moğollar ve Moğol yanlısı yöneticiler tarafından tarihten izi silinecek tarzda bir baskıya maruz kaldığını, bunun neticesinde; Evren'e ait birçok kitabın başka müelliflere ait zannedildiğini ya da kasten öyle gösterildiğini iddia etmektedir (nitekim yukarıda bu hususu dile getirdiği ifâdelerini nakletmiştik). Fakat yazar, bu kapsamlı ve sistematik olduğu varsayılan baskının nasıl olabileceğini ispat için bize göre yeterli deliller zikredememekte, yine bu iddiasıyla çelişki arz eden şu ifâdeleri de kullanmaktadır:

“Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, hiçbir eserinde adını anmadığı gibi mensup olduğu Melâmet meşrebindeki iyilikleri gizli tutma anlayışı veya tevazuundan ötürü adının gizli kalmasına özel bir itina göstermiştir.”⁸²

Bu ifâdelerinin ardından, Ahi Evren'e ait olduğunu iddia ettiği kitapların mevsukiyetini o eserlerin yazma nüshaları, müstensih kayıtları, metinlerde kullanılan ifâde biçimleri, üslup, ... gibi noktalardan hareketle ortaya koyduğunu da dile getiren yazarın bu iddialarının hemen tamamına yakının yanlış olduğuna ilişkin hacimli bir çalışma, bu tezin tamamlanmasına çok az bir zaman kala neşredilen *Tahrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler* adıyla neşredildi. Bu kapsamlı ve hacimli çalışmasında Prof. Dr. Hayri Kaplan, Bayram'ın iddialarını büyük bir dikkat ve yetkinlikle ele alıyor; seçtiği konu başlıklarında her bir meseleyi birçok yönden değerlendiriyor ve Bayram'ın tutarsız ve mesnetsiz olduğunu düşündüğü iddialarının kıymet derecesini ortaya koyuyor.⁸³ Ayrıca Bayram'ın Ahi Evren'e ait olduğunu iddia ettiği eserlerin Evren'e aidiyetini kritik ettiği bir bölümü de olan bu

⁸² Bkz. Bayram, **a.g.e.**, s. 76.

⁸³ Bu detaylı ve kapsamlı çalışmanın, Bayram'ın iddialarını referans göstererek tarih-yazımına katkıda bulunmaya çalışan birçok ara iddialarını gözden geçirmesini gerektirecek önemde olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. Hayri Kaplan, **Tahrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler**, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2021.

eserde Kaplan, Bayram'ın ne derece serbest bir hareket alanı içerisinde kalem oynattığını da gözler önüne sermektedir.⁸⁴

Sahip olduğu Melâmet anlayışı dolayısıyla eserlerinde ismini anmayan bir müellifin eserlerinin düşmanları tarafından tarihten silinmek istendiğini, öyle ki, sonraki dönem Osmanlı ulemasının da bu hakikatten mahrum bulunduğunu ve benzeri iddiaları ciddi verilerle temellendirmenin mümkün olmadığını düşünmekteyiz.

2.1.9. Ahi Mehmet Seyyidâbâdî ve İlişilmeyen Mahsulatı

Çalışması boyunca haklı olarak Eflâkî'nin *Menâkibü'l-Ârifin* (*Ariflerin Menkabeleri*) başlıklı eserini sıklıkla kullanan Bayram, Ahi Mehmet Seyyidâbâdî isimli zâtın “ilişilmeyen mahsulatı” zımında dile getirdiği iddiaların kaynağı olarak yine mezkur eseri göstermektedir.

Malûl bulunduğu birtakım tarihlendirme ve tarihî bilgi yanlışları ve elbette bir menâkibnâme olması dolayısıyla ihtiva ettiği aşırılıklar dışarıda tutulursa, Mevlânâ'ya dâir yapılan araştırmalarda, araştırmacıların müstağni kalamayacağı bir eser olan *Menâkibü'l-Ârifin*'den yaptığı alıntılarda Mikail Bayram, verilerin sıhhatini iltizam ederek Mevlânâ'ya dâir ciddi ithamlarda bulunmaktadır.

Mevlânâ'nın Moğollarla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ve bunu gören Ahi Mehmet Seyyidâbâdî'nin, kendisi için Moğollarla arasında aracılık yapmasını istediğini yazar, şöyle anlatmaktadır:

⁸⁴ Kendisiyle yapılan bir röportajda Mikail Bayram, Hayri Kaplan'a dâir –mezkur çalışması zımında– özetle şunları söylemektedir: Konya Mevlânâ Müzesi'nde müdürlük yapmış olan bir zât Bayram'ı sevmemekte ve onun “keşfettiği” eserlerin fotokopilerini Hayri Kaplan'a göndermektedir, Bayram hakkında yazdığı konularda orijinal kaynaklara müracaat etmekte ve o eserleri okuyarak çalışmaktadır, onu eleştirenler onun gibi/kadar bu eserlere aşına değildirlir (!). Bayram kendisiyle yapılan röportajlardan oluşturulan *Mikail Bayram Kitabı (Tarihin Kuyumcusu)* başlıklı eserde, sadedinde bulunduğumuz ve kimi iddialarını değerlendirdiğimiz *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*'nde söylediklerinin bir kısmını daha da ileri taşıyarak daha keskin ifâdeler kullanmaktadır. Özensiz bir deşifre çalışması olan bu yapıtta –“Yine Selçuklu tarihçisi Cloude Cahen var. Yahudi tarihçidir. Sorgundaydı, daha sonra İngiltere'ye gitti.” (s. 339); “oradan Ebdul Halid-i Hojdevani, oradan Emir Külahlı” (s. 273) gibi ifâdeler bu söyleşi metinlerinin çalışılma şekli göstermektedir (pek tabii, sırayla, “Sorbonne”, “Abdülhâlık-ı Gucdüvânî” ve “Emir Külal” olmalıdır, H.Y)- Ahmet Yaşar Ocak'ı, kendisinin tetkik ettiği eserleri okuma zahmetine katlanmadığını söyleyerek eleştiren Bayram, Hayri Kaplan ve çalışması zımındaysa yukarıda naklettiğimiz gibi, müze müdürünün, kendisinin kaynak gösterdiği yerlerin fotokopilerini Kaplan'a gönderdiğini ve onun da “bu şekilde kendisiyle mübareze ettiğini” dile getirmektedir. Burada konunun, kendi çalışmasında dile getirdiği iddialar ve bunlara verilen cevaplar olduğu aşikardır. Röportaj boyunca Kaplan'ın hiçbir tenkidine cevap verilmemiş ve bundan sonra da verilmeyeceği “açık yüreklilikle” söylenmiştir. Kendisinin dile getirdiği hususlarda yapılan böylesi hacimli ve detaylı bir çalışmayı birkaç cümleyle eleştirmenin tarihçiliğimiz açısından büyük bir mahrumiyet olduğunu düşünmekteyiz.

“Baycu Noyan, Sultan Hanı savaşında (654/1256) Moğol iktidarına karşı olan güçleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Ardından Konya’ya gelerek Mevlânâ ile görüşmesinden sonra Mevlânâ’nın Moğol askerleriyle de iyi ilişkiler içinde olduğu fark edilmektedir. Örnek olarak: Moğol askerleri Konya’daki harmanları (muhtemelen Ahilere ait) yağma hazırlığı içindeyken Mevlânâ’ya yakınlık gösteren Ahi Mehmed-i Seyyidabadî bunu bir şekilde öğreniyor [Bu “öğrenme”ye dâir hiçbir somut verinin bulunmadığını belirtmek isteriz. H.Y] ve Mevlânâ’ya gelerek Moğollar’ın harmanları talan edeceklerini ve kendi buğday yığınının ilişmemeleri için girişimde bulunmasını istihdam ediyor. Mevlânâ da ona kendi buğday yığınının üstüne **beyaz bir örtü** sermesini söylüyor. O gece Moğollar bütün harmanları yağma etmişler ve fakat Ahi Mehmed-i Seyyidabadî’nin üstüne **beyaz bir örtü serilen** buğdayına ilişmemişlerdir.”⁸⁵ (Vurgular bana ait, H.Y.).

Satır aralarına kaynakta olmayan bilgileri eklediğini düşündüğümüz yazarın mezkur iddiaları zımında kaynak gösterdiği Eflâkî, *Menâkibü’l-Arifin*’de hâdiseyi şöyle nakletmektedir:

“Yine gerçek bilgi sahipleri (Allah açık olan nuru ile onları kuvvetlendirsin), Rum’un itibarlı fütüvvet sahiplerinden, temiz insanlardan olan İsa gibi her şeyden sıyrılmış, kademli ve iyi nefesi bulunan ve Mevlânâ’nın “Benim kardeşim” dediği fütüvvet erbabının sultanı Ahi Mehmet Seyyidâbâdî’den şöyle rivayet ettiler ki: O, (dedi ki): “Harman zamanı idi. Büyük bir buğday harmanım vardı. Büyük bir buğday yığını çıkmıştı. Bu sırada **birdenbire** Moğol askeri Konya sahrasını kapladı, harmanları darmadağın edip yağmaya verdi. Mevlânâ Hazretleri, bana bir fereci giydirmişti. Hizmetçiye: “O mübarek fereciyi, buğday yığınının üzerine at da uğuru ile buğday yığımıza bir şey olmasın,” diye emrettim. Allah daha iyi bilir ve ‘şahit olarak da o kâfidir’ (Ahkâf, 8) ki, yakın ve uzak bütün komşularımızın buğdaylarını yağma ettiler; fakat ne biri bizimkinin etrafında dolaştı, ne bir saman çöpü kayboldu ve ne de bir tane götürdüler. Sonra hepsini şehre taşıdım ve sofraya sofraya misafirlere ikram ettim. Şehre inince Mevlânâ’ya gittim. Gülerek beni karşıladı ve: “Eğer Ahi isteseydi onların hepsi kurtulurdu,” dedi.”⁸⁶

Alıntı yaptığı kaynağın verisini bağlamından kopararak nakleden Mikail Bayram’ın anlatısıyla Eflâkî’de yer alan metnin birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıkları şu şekilde ele alarak değerlendirmek mümkündür:

- a) Mehmet Seyyidâbâdî’nin anlattığı hâdiseye daha önceden “planlanmış” bir hâdiseye olmayıp birden meydana gelmiştir ve o da Mevlânâ’nın kendisine

⁸⁵ Bayram, **a.g.e.**, s. 239. Mikail Bayram bu alıntı için şu adresi göstermektedir: **Menakibü’l-Arifin**, I, 527-528.

Yazar aynı hadiseyi, kendisiyle yapılan bir röportajda bu sefer de şöyle nakletmektedir: “Bir adam geliyor Celâleddîn-i Rûmî’ye, diyor: Moğollar bugün bizim harmanımızı talan edecekler. Benim buğday yığımın var, sen Moğolların yakınısın, benim buğdayıma ilişmesin Moğollar. Mevlânâ da ona diyor ki, “Sen git buğday yığınının üzerine bir beyaz örtü çek, Moğollar senin şeyine ilişmezler.” O gece hakikaten Moğol askerleri geliyorlar, Müslümanlardan ahilerin harmanlarını talan ediyorlar, o adamın buğdayına ilişmiyorlar. O adamın buğdayına ilişmeyince de adam Mevlânâ’ya hediyeler getiriyor.”

⁸⁶ Ahmet Eflakî, **Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifin)**, Tahsin Yazıcı, (çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, Cilt I, s. 483.

hediyeye ettiği ferecîyi⁸⁷ buğday yığınının üzerine attırıştır. Dolayısıyla, yazarın, “Moğol askerleri Konya’daki harmanları (muhtemelen Ahilere ait) yağma hazırlığı içindeyken Mevlânâ’ya yakınlık gösteren Ahi Mehmed-i Seyyidabadî **bunu bir şekilde öğreniyor** ve Mevlânâ’ya gelerek Moğollar’ın harmanları talan edeceklerini ve kendi buğday yığına ilişmemeleri için girişimde bulunmasını istirham ediyor.” şeklindeki iddialarının Eflâkî’nin metniyle refere edilemeyeceğini düşünmekteyiz. Zira ne metin, ne de muhtemel bağlam bu çıkarımı mümkün kılmaktadır.

- b) Söz konusu hadise Mevlânâ’nın bir kerâmeti olarak kaydedilmekte ve yazarın, buğdaylarına ilişmemeleri için Mevlânâ’ya Moğollarla arasında aracı olmasını rica ettiğini ifade ettiği Seyyidâbâdî’nin, buğdaylarının tamamını şehre taşıdığı ve sofraya sofraya misafirlere ikram ettiği zikredilmektedir. O hâlde cevaplandırılması gereken soru şudur: Moğollar’ın buğdaylarına ilişmemeleri için Mevlânâ’ya müracaat eden birisi, neden talanın hemen akabinde bu buğdayları şehre getirerek misafirlere -tamamını- ikram etmiştir? Bu soruya Mikail Bayram tarafından -anlatısı gereği- verilecek tutarlı bir cevap olmadığını düşünmekteyiz.
- c) Mikail Bayram, yukarıda naklettiğimiz anlatının hemen öncesinde, Mevlânâ’nın Moğol askerleriyle iyi ilişkiler içerisinde olduğunu zikretmekte ve örnek olarak da sadedinde bulunduğumuz hadiseyi nakletmektedir. Fakat Eflâkî’nin anlatısında Mevlânâ’nın hadiseyle doğrudan bir alâkası yoktur ve Seyyidâbâdî şehre inip Mevlânâ’ya gittiğinde, Celâleddin-i Rûmî kendisini -hadiseden mânen haberdar olduğuna bir telmih olmalıdır- gülerek karşılamıştır ve “Eğer Ahi isteseydi onların hepsi kurtulurdu,” demiştir. Bu nakilden, Mevlânâ’nın Moğol askerleriyle iyi ilişkiler içerisinde olduğuna dâir bir anlam çıkarmanın -yine bu bağlamda- mümkün olmadığını düşünmekteyiz.
- d) Moğolların Konya’daki harman yerlerini talan etmeye başlamalarını, ilgili harman yerlerinin “muhtemelen Ahilere ait” olduğunu vurgulayarak nakleden Mikail Bayram’ın, okuru doğrudan bir yönlendirmesi de söz konusudur. Zira

⁸⁷ Şeyhlerin ve ulemânın giydiği geniş ve bol, bir tür hırka.

buna göre Moğollar sadece Ahilere ait buğday yığınlarını talan etmekte, Mevlânâ'ya yakın kimselerin (...) buğdaylarına dokunmamaktadır. Fakat burada da, yazarın temel iddialarından birini boşa düşürecek bir “mesele” önümüze çıkmaktadır: Ahi Mehmet Seyyidâbâdî de bir “Ahi”dir. Ayrıca talan edilen mahsulatın kimlere ait olduğuna ilişkin bir kayıt da bulunmamaktadır.

- e) Öte yandan, rivâyetin bileşenlerinin yanlış olarak nakledildiğini görmekteyiz: ferecî “beyaz bir örtü” olmakta, birden gerçekleşen bir baskından Seyyidâbâdî'nin daha önce haberdar olup Mevlânâ'ya müracaat ettiği iddia edilmekte ve hadisenin “gece” vuku bulunduğu ifade edilmektedir. Halbuki Eflakî'nin kaydında olayın gece ya da gündüz gerçekleştiğine dâir hiçbir detay yoktur.
- f) Aynı konuyu, yukarıda naklettiğimiz gibi, bir röportajında dile getiren yazara göre bu sefer de Seyyidâbâdî Mevlânâ ile bu baskından önce konuşmaktadır ve “Moğollar bugün bizim harmanımızı talan edecekler. Benim buğday yığım var, **sen Moğolların yakınısın**, benim buğdayıma ilişmesin Moğollar” (vurgu bana ait, H.Y) demektedir. Yazarın kitabında kullandığı ifadelerin de, röportajlarındaki abartılı ifadelerin de kaynaklardaki bilgileri nasıl ve ne şekilde ele aldığını göstermesi bakımından dikkat çekici olduğunu düşünüyoruz. Kitabında birçok meseleyi evvela “şöyle olmuş olmalıdır”, “muhtemelen böyledir”, ... gibi ihtiyat kaydıyla zikredip daha sonra kesin hükümler inşa eden yazar, söyleşi ve sohbetlerinde daha “net” konuşmaktadır.

2.1.10. “Moğollar Oruç Tutardı, Hatta Atlarına Bile Oruç Tuttururlardı”

İddiası

Etrafındaki halka Moğollar aleyhinde bulunmamaları için propagandada bulunduğunu iddia ettiği Mevlânâ'nın Moğolların oruç tuttuklarına, öyle ki atlarına bile oruç tutturdıklarına dâir söylemlerde bulunduğunu Mikail Bayram şöyle dile getirmektedir:

“Moğolların orucun faziletine inandıklarına ve oruç tutuyor olduklarına, hatta atlarına bile oruç tutturduklarına etrafındakileri inandırmaya çalışmaktadır.”⁸⁸

Yazarın atıfta bulunduğu *Menâkibü'l-Arifin*'de hadise şu şekilde nakledilmektedir:

*“Hikâye: Mevlânâ'nın sohbetinde bulunanlar ve onunla birlikte Allah'a ibadet eden arkadaşlar (Allah onların zikrini yüceltsin) Mevlânâ hazretlerinden şöyle rivayet ettiler ki: Hülagu Han 655 H. (1257 M.) senesinde Bağdat'a geldi. Büyük savaşlarda bulundu, fakat buranın zaptı katiyen mümkün olmadı. Bunun üzerine Hülagu Han: “Üç gün kimse bir şey yemesin ve atlara da yem verilmesin. Herkes Bağdat'ın fethi ve hanlarının galip gelmesi için kendi yaratkanına (Yaradan) yalvarsın,” diye emir verdi ve: “Belki bütün kapıları açan Tanrı, fethi kolaylaştırır ve servet elde edilir. Çünkü halife çok zengindir ve çok da azmıştır,” dedi. Üç günlük açlık bittikten sonra Hülagu Han kendi memleketinin veziri ve bütün memleket işlerinin elinde bulunduğu [meşhur Şîu bilgin, H.Y] Hoca Nasireddin-i Tusi'ye geldi ve ona: “Halifeye, tarafımızdan bir kağıt yaz, itaat etsin, isyan ve inadı bıraksın; çünkü yaratkanın hükmü öyledir. Eğer inat ederse sonunu getiremez. Eğer (bize itaat edip) gelirse devlet ve hül'ata nail olur. Gelmezse devletin göçüp yok olacağını biliyorum,” diye yazmasını emretti.”⁸⁹ şeklinde konuşmalarına/nakline devam eden Mevlânâ şöyle devam eder: “Yemek yemeyip oruç tutmak (aç kalmak), **dini inkar edenler** [vurgu bana ait, H.Y] ve gerçek bilgidен haberi olmayan ham insanların işlerinde böyle tesir gösterir, onların galip ve muvaffak olmalarına sebep olursa, basiret sahibi Tanrı yardımcıları ve Tanrı dostları hakkında ne tesir yapar ve neler bağışlar, var kıyas et.”⁹⁰*

Eflâkî bu anlatının sonunda oruca dâir bir şiir nakleder ve ekler: “Bu hikâyeyi açlığın fazileti hakkında buyurdular.”⁹¹

Prof. Dr. Mikail Bayram'ın ifâde ve iddialarında yer aldığını düşündüğümüz problemleri şu şekilde maddeler hâlinde ele almak mümkündür (yazarın bu hikâyeyi doğrudan kaynaktan nakletmeyerek kendi ifâdeleriyle kaydettiğini hatırlatmak isteriz):

- a) Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Moğolların “oruç tuttuğuna ve atlarına bile oruç tutturduklarına” inanmak şöyle dursun, onların kâfir olduğu dahi dile getirmekten imtina etmemektedir.⁹² Nitekim Moğollara dâir *Fîhi Mâfih*'te söyledikleri de benzer muhtevadadır.⁹³

⁸⁸ Bayram, **a.g.e.**, s. 238.

⁸⁹ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 243

⁹⁰ **A.g.e.**, Cilt I, s. 243.

⁹¹ **A.g.e.**, Cilt I, s. 243.

⁹² Muineddin Pervane'yi Moğollarla işbirliği yaptığı için tenkit etmesi burada zikredilmelidir: “Sen Tatarla [Moğollarla, H.Y] birleştin. Halbuki bu şekilde Şamlıları ve Mısırlıları yok etmek, İslâm vilâyetlerini kırıp yıkmak için yardım etmiş oluyorsun. Binaenaleyh İslâmın bekasına sebep olan şey, bu vaziyette onun zayıflamasına vasita olmuştur. O halde bu durumda yüzünü Aziz ve Celil olan Tanrı'ya çevir. Bu senin için korkunç bir durumdur ve seni bu durumdan kurtarması için sadakalar ver. O'ndan

- b) Mikail Bayram'ın kendi ifâdeleriyle naklettiği hadise, Bayram'ın iddialarını nakzetmekte, Mevlânâ bu hadiseyi naklettikten sonra Moğolların, kendileri bakımından başarısını zikrederken “dine inanmadıklarını” da vurgulamakta, bu hadiseden hareketle -hemen her anlatısının sonunda yaptığı gibi- Müslümanlara birtakım nasihatlerde bulunmaktadır.
- c) Kaynak-veri kullanımı zımnında düşünüldüğünü düşündüğümüz hata ise, Eflâkî'nin, ilgili anlatının sonunda zikrettiği “Bu hikâyeyi açlığın fazileti hakkında buyurdular.” İfâdesinin zikredilmemiş olmasıdır. Zira konunun bir bağlamı vardır ve yazar, ilgili anlatıyı bu bağlamdan kopararak nakletmektedir. Bunun tarih yazıcılığı noktasında sebebiyet vereceği problemler açıktır.
- d) Tarih kaynaklarından, hele menâkıb kitaplarından bağlamı kopararak nakledilen rivâyetlerin, eksikliği hissedilen kısımlarının bir şekilde tamamlanması gibi bir neticeyi de intaç eden bu yaklaşım Mevlânâ'nın Hülâgu ile ilgili dile getirdiği hususların yahut söylediği nakledilen şeylerin de görmezden gelinmesine sebebiyet vermektedir. Söz gelimi, Eflâkî'nin naklettiği –doğruluğundan ziyade nakledilmiş bulunulmasından dolayı önemli olan- bir hadiseyi burada zikredebiliriz: Buna göre, Arap atlarının taylarını yetiştirerek büyüklere (muhtemelen devlet adamlarına) sattığı ifâde edilen Celaleddin Kassab'dan nakledilen ve Mevlânâ'nın Hülâgu ordusuna karşı tayy-i mekân ile giderek savaştığını anlatan bir rivâyet şöyledir:

“(16) Hikâye: Arkadaşların kendisi ile övündüğü ve Mevlânâ'nın eski müritlerinden olan Celâleddin-i Kassab (Tanrı rahmet etsin) dünyanın lâtif ve zarif bir kişisi idi. Onun âdeti, Arap atlarının taylarını satın alıp yetiştirdikten sonra büyüklere satmaktı. Onun tavlasında daima iyi atlar bulunurdu. Bu adı geçen şöyle rivâyet etti ki: “Bir gün gayb âleminden Mevlânâ hazretlerine bir “hal” geldi. Tam

ümidini kesme. O seni öyle bir taatten böyle bir masiyete düşürmüştür. Fakat sen o tâati kendinden zannettin ve bu yüzden mâsiyete düştün. Şimdi şu günahkâr bulunduğun durumda bile ümidini kesme, yalvar. O, tâatinden mâsiyet yarattığı gibi, mâsiyetten tâat, yaratmağa da muktedirdir. Sana bundan dolayı pişmanlık hissettirir. Tekrar müslümanların çoğalması için çalışmanı temin eder ve islâmın [İslâm'ın] kuvveti olabilen için de sebepler yaratır. Ümidini kesme.” Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 2. Baskı, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, İstanbul: Maarif Basımevi, 1958, s. 6-7.

⁹³ “[Biri] “Tatarlar da kıyamete inanıyorlar ve: “Elbette bir sorgu sual günü olacak!” diyorlar dedi. [Mevlânâ] buyurdu ki: Yalan söylüyorlar; kendilerini müslümanlarla bir göstermek istiyorlar. Yani, biz de biliyoruz ve inanıyoruz demek istiyorlar. Deveye “Nereden geliyorsun?” diye sormuşlar, “Hamamdan geliyorum.” karşılığını vermiş. “Ökçenden belli!” demişler. Bunun için eğer onlar kıyamet gününe inanıyorlarsa bunun delili hani? Bu günahlar, zulümler ve kötülükler, üstüste birikmiş karlar gibi, kat kat yığılmıştır.” Bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, **a.g.e.**, s. 86.

kırk gün mübarek sarığını Araplar gibi boynuna bağlayarak dolaştı. Baktım ki birdenbire kan ter içinde büyük bir heybetle kapıdan içeri girdi. Ben bir zavallı gibi baş koyup hayrette kaldım. O: “Falan cins atı eyerle,” diye buyurdu. Üç delikanlı hizmetçi ve yüzbin gayretle atı eyerleyip önüne getirdim. Ata binerek Kible’ye doğru hareket etti. Ben: “Hüdavendigârın bu kulu da gelsin mi?” dedim. O da: “Himmetinle bana yardım et,” dedi. Geceleyin onun toz toprak içinde döndüğünü gördüm. O fil gövdeli iri yarı at da incelmış, iki kanat olmuştu. İkinci gün baktım ki tekrar geldi. Evvelkinden daha iyi bir at istedi ve binip gitti. Akşam namazında tekrar döndü. Arap atı zayıflamış, çengel gibi olmuştu. Ben de hiç bir şey diyemedim. Üçüncü gün yine geldi, başka bir ata binip gitti. Yine akşam namazında döndü. Atından indi, eve girip tam bir huzur içinde oturdu ve şu şiiri okudu:

“Müjde ey dirlik içinde yaşayan güruh!

O cehennem köpeği, yine Cehennem’e gitti.”

Ve: “Nefislerine zulmeden kavmin kökü kesildi. Âlemlerin Rabbi olan Tanrı’ya hamd olsun (K, VI, 45) dedi. Benim, Mevlânâ’nın heybetinden bu halin nasıl olduğunu sormağa mecalim kalmadı. Birkaç gün sonra Şam tarafından büyük bir kervan geldi. Moğol askerlerinin Şam şehrini çok sıkıştırdıklarını haber verdi. 655 H. (1257 M.) senesinde Bağdad’ı kılıcı ile alanın ve halifeyi öldürenin Hülâgu Han olduğunu söylerler. Hülâgu, 657 H. (1258 M.) senesinde Şam üzerine yürüdü, Halep’i aldı ve Ketboğa’yı büyük bir ordu ile Şam’a gönderdi. Moğol askerinin Şam’ı muhasara ettiği sırada, Şam halkı, Mevlânâ hazretlerinin oradaki İslâm askerinin yardımına geldiğini ve Moğol askerini kırdığını gözleri ile gördüler. Moğol askeri tamamen bozguna uğradı ve eline birşey geçmeden geri döndü.”

Bu haberi veren diyor ki: “Bu haberin sevinci ile neşelenerek Şam’ın durumunu anlamak için Mevlânâ hazretlerine geldim. Mevlânâ: “Evet, Celâleddin,” dedi ve şu şiiri söyledi:

“Askere yardım eden o süvari kimdir?

O yardım eden, din ehlinin görme sultanıdır.”

Bütün dostlar sevinçlerinden nara atıp feryat ettiler. Halk arasında bir heyecan ve sevinç husule geldi, bu keramet ve kudret yayıldı; bu suretle de onu sevenler müjdelendiler.”⁹⁴

Hiç şüphesiz bir menâkıb kitabında bu ve benzeri rivâyetlerin yer alması gayet tabiidir. Kerametın Ehl-i Sünnet inancında kabul edilen, Kur’ân ve Sünnet’te çok açık

⁹⁴ Eflâkî, a.g.e., Cilt 168-9.

bir şekilde varlığını bildiğimiz bir şey olduğundan sarf-ı nazar ederek bu rivâyeti ele alırsak, kuşkusuz Mevlânâ'nın Hülâgu'ya ve Moğollara karşı tavrını da gösteren bu anlatının, Mikail Bayram'ın iddialarıyla çeliştiğini söylemek mümkündür. Dikkat edilirse, “cehennem köpeği” olduklarını söylediği bu kitlenin ve komutanlarının Mevlânâ tarafından tebrie edildiğine ilişkin söylemlerin hiçbir delile istinat etmediği açık bir şekilde anlaşılacaktır.

2.1.11. “Moğolların Müşrik Olmadıklarını Çevrelerine Telkine Çalışırlardı” İddiası

Mikail Bayram, birçok iddiasını peş peşe sıraladığı bir yerde şöyle demektedir:

“Mevlânâ'nın sohbet meclislerinde Moğolların müşrik oldukları söz konusu edildiğinde Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî Moğolların müşrik olmadıklarını çevrelerine telkine çalışmaktalar. (Vurgu bana ait, H.Y)⁹⁵ Eski İran Kültürü'nde devlet başkanları (Şahlar) ve devlet adamlarının yaradılışında Ferr-i Yezdanî (İlâhî nur) veya Ferr-i kiyânî (Soyluluk nuru) bulunduğu bu yüzden bu soyluların gûnahtan ve hatadan arınmış olduklarına ve böylece Allah'ın onları teyid ettiğine inanılırdı.⁹⁶ Mevlânâ eski İran Kültüründeki bu inanca dayanarak Cengiz Han'ın Lahûtî (İnsan üstü) bir şahsiyet olduğunu, Cenâb-ı Allah'tan mesaj aldığını savunmaktadır.⁹⁷ Böylece Allah'ın, ona güç ve iktidar bahsettiğini telkine çalışmaktadır.”⁹⁸

İlgili kaynakta yer alan ifâdelerin ne şekilde olduğunun gösterilmediği bu iddiaları, evvela kaynağın metnini naklettikten sonra maddeler hâlinde değerlendirmeye çalışacağız.

Yukarıda bold olarak kaydettiğimiz ifâdeler için yazarın gösterdiği adres *Fîhi Mafih*'tir. Hadise ise şudur:

“[Biri] dedi ki: Moğollar ilkönce buraya gelince çırçıplaktılar. Binek hayvanları öküzdü. Silâhları odundandı. Şimdi haşmet ve azamet sahibi oldular, karınları doydu. En güzel arap atları ve en iyi silâhlar onların elinde bulunuyor. [Mevlânâ] buyurdu ki: Onların gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Tanrı yalvarmalarını kabul etti ve onlara yardım etti. **Şimdi ise bu kadar muhteşem ve kuvvetli oldukları şu an da, halkın [fakirliği], zayıflığı vasıtasıyla Yüce Tanrı onları yok edecektir (vurgu bana ait, H.Y);** o zaman hepsinin Tanrı'nın inâyeti ve yardımını olduğunu, dünyayı bununla

⁹⁵ Yazarın buradaki dipnotu şöyledir: “*Fîhi ma Fih*, s. 64-65, tercümesinde, s. 101-102.”

⁹⁶ Yazarın buradaki dipnotu şöyledir: “Zerdüş, *Avesta* (Zamyad yeşt bölümü), Tehran 1379, I, 485-486 v. d.; Karş. Murtaza Mutahharî, *Hidemat-i mütekebil-i İslâm ve İran*, Tehran 1366, s. 216-217.”

⁹⁷ Yazarın buradaki dipnotu şöyledir: “*Menakubu'l-ârifin*, I, 259, tercümesinde, s. 284.”

⁹⁸ Bk. Bayram, **a.g.e.**, 237.

zaptettiklerini, yoksa başarılarının kendi güç ve kudretlerinin karşılığı olmadığını anlamaları için, halkın zaafı ile onları yok eder. Önce insanlardan uzak, fakir, çırpıplak ve acınacak bir halde çölde yaşarlarken, yalnız onlardan bazıları ticaret yapmak için Harezmi Vilâyetine geliyor, alışveriş ediyor, kendileri için elbiselik keten alıyorlardı. Harezmi Şah bunu men ve tüccarları öldürmelerini emrediyordu. Onlardan haraç alıyor ve tüccarların oraya gitmesini önlüyordu. Tatarlar, padişahlarının yanına dert yanmağa gittiler ve: "Mahvolduk!" dediler. Padişahları on günlük izin istedi. Bir mağaranın kovuğuna gitti ve tam bir vecd içinde ibadet etti, Allah'a yalvardı. Ulu Tanrı'dan: "Senin dileğini, yalvarışlarını kabul ettim. Dışarı çık. Her nereye gidersen muzaffer ol!" diye bir ses erişti.⁹⁹ [İşte böyle] Tanrı'nın buyruğu ile çıktıklarından, karşılarında bulunanları yendiler ve bütün yeryüzünü kapladılar."¹⁰⁰

Hemen ifâde etmeli ki, görüldüğü gibi bu ifâdelerde Şems-i Tebrizî'ye dâir bir kayıt yoktur. Yazarın bu mesele bağlamında Şems-i Tebrizî'nin de ismini zikretmesinin sebebi anlaşılmamaktadır.

Bir alttaki başlıkta yer alan iddia da Bayram'ın aynı yerde dile getirdiği birçok iddiadan biri olduğu için bu iddiaları bir sonraki başlıktan sonra değerlendireceğiz.

2.1.12. “Cengiz Han’ın Lahûfî (insan üstü) bir şahsiyet olduğu, Cenâb-ı Allah’tan mesaj aldığı” İddiası¹⁰¹

Yukarıda naklettiğimiz rivâyetten hareketle, Mevlânâ'nın ve -metinde ismi zikredilmemiş olsa da- Şems-i Tebrizî'nin, Moğolların müşrik olmadığını çevrelerine telkin ettiği iddiasının kaynağı olan *Fîhi Mafîh*'ten meseleyi takip ettiğimizde, hemen yukarıdaki naklimizin devamında yer alan ibârelerde, yazarın iddialarıyla çelişen bilgilere rastlıyoruz.

⁹⁹ Cengiz Han'ın, tüccar kâfilesinin Otrar'da Gayır (Kayır) Han İnalçık'ın (veya Sultan'ın) emriyle katledilmesi, bu esnada kurtulabilen bir tâcirin Cengiz Han'a uzun bir uğraş neticesinde ulaşması ve yaşanan her şeyi anlatması ve ardından yaşananları aşağıda inceleyeceğiz.

¹⁰⁰ Mevlâna, **Fîhi Mâfih**, s. 85-6.

¹⁰¹ Yazar bu konuyu kendisiyle yapılan bir röportajda (Bkz. “Prof Dr Mikail Bayram Mevlana hakkında kendisine yapılan eleştirilere ve Hayri Kaplana cevap veriyor”, <https://www.youtube.com/watch?v=U18Ut5Dazms> (20. dakikadan itibaren. Son bakılma: 10.10.2022) tekrar gündem etmiş, bu sefer de Mevlânâ'nın, Cengiz'in Tanrı'yla konuştuğunu, “itikafa girdiğini” söylediğini iddia etmiştir. Kendisiyle röportaj yapanların ya da onu dinleyenlerin de Bayram'ı sık sık teyit ettiği de burada kaydedilmelidir.

Mevlânâ'nın tasavvufî izahlarından cesaret bularak mı yoksa gerçekten öyle inandığı için midir bilinmese de, Rûmî'nin Moğollara ilişkin anlatısından hemen sonra orada bulunan birisi şöyle demektedir:

[Biri]: “Tatarlar da kıyamete inanıyorlar ve “Elbette bir sorgu sual günü olacak!” diyorlar dedi. [Mevlânâ] buyurdu ki: **Yalan söylüyorlar; kendilerini Müslümanlarla bir göstermek istiyorlar.** (Vurgu bana ait, H.Y) Yani, biz de biliyoruz ve inanıyoruz, demek istiyorlar. Deveye "Nereden geliyorsun?" diye sormuşlar, "Hamamdan geliyorum." karşılığını vermiş. "Ökçenden belli!" demişler. Bunun için eğer onlar kıyamet gününe inanıyorlarsa bunun delili hani? Bu günahlar, zulümler ve kötülükler, üstüste birikmiş karlar gibi, kat kat yığılmıştır. Güneşin karları ve buzları erittiği gibi, günahları bırakıp Hakk'a dönme (Înâbet) ve pişmanlık duyma güneşi, Tanrı'nın korkusu ortaya çıkıp o dünyanın ahvali gerçekleştiği zaman, bu isyan karının hepsi erir. Eğer bir kar veya buz bu şekilde bulunurken: "Ben güneşi gördüm, Temmuz güneşi üzerime ışıklarını saldı." der ve hâlâ kar, buz halinde olursa akıllı bir insan buna inanır mı?"¹⁰²

Görüldüğü gibi, bilakis Moğolların tebrîe edilmeye çalışıldığı bir anda dahi onların yalancı olduklarını söyleyerek zalimliklerini çok veciz ifâdelerle anlatan Mevlânâ'nın Moğollara dâir tavrı –bu çalışmada birçok yerde gördüğümüz gibi- budur ve asla Moğolların müşrik olmadığını çevresine telkin etmemiştir. Onların kötülüklerini, zulümlerini ve günahlarını, tüm bunlara rağmen Müslüman olamayacaklarını dile getirmiştir.

“Moğolların müşrik olmadıkları”na ilişkin telkin iddiasından sonra Bayram'ın dile getirdiği, “Cengiz Han'ın lâhûtî bir şahsiyet olduğu”na ilişkin tespitin değerlendirmesine geçmek istiyoruz.

Bölgesindeki itaatsizlikleri sona erdirip Moğol kabilelerinin çoğunu kendisine itaat ettirmiş bulunan Cengiz Han'ın Otrar'da yaşanan tüccâr-elçi katli hadisesi sonrasında Harezmliler ülkesi üzerine sefere çıkması ve tarihte Moğol İstilasî olarak anılan hadisenin başlamasına sebebiyet veren hadiseyi önce Cüveynî'nin ve ardından diğer bazı kaynakların kayıtları üzerinden inceleyecek, Bayram'ın Mevlânâ'ya dâir dile getirdiği mezkur “lâhûtîlik” tespitinin sıhhatini değerlendirmeye çalışacağız.

¹⁰² Mevlâna, **Fîhi Mâfih**, s. 86-7.

Cengiz ülkesinde, Moğolların ciddi bir kısmı konar-göçer olarak yaşadıklarını ve onlara ulaşmanın zorluğu sebebiyle tüccarların Moğol kabilelerini ziyaret etmediğini, bu sebeple bu kabilelere mal satan tüccarların daha çok ücret karşılığında ticaret yaptığını öğrenen Ahmed Hocendî, Emir Hüseyin ve oğlu Ahmed Belhî'nin, aralarında anlaşarak yanlarında sırmalı elbiseler, keten ve zendeci kumaşlar ve daha başka eşyalarla doğuya doğru yola çıktığını ifâde eden Cüveynî, bu tarihî hadiseyi anlatmaya şöyle devam eder:

“O sırada Cengiz Han, Moğol kabilelerinin çoğunu dize getirmiş, bütün o bölgeleri asilerden ve haydutlardan temizlemiş, yolların belli yerlerine “karakçı”ler denilen bekçiler yerleştirmişti. Bu bekçilerin görevi, yoldan geçen tüccarların güvenliğini sağlamak, onların sattıkları mallar arasında Han'a lâyük olanı alıp Han'ın yanına götürmektir. Bu üç tüccar, bekçilerin bulunduğu menzillerden birine vardıkları zaman malları arandı. Bekçiler, Belhî'nin mallarını beğendiler ve onu alıp Han'ın yanına götürdüler. Denkler açılıp fiyatlar sorulunca Belhî, on veya yirmi dinarlık şeylere üç baliş altın istedi. Buna çok sinirlenen Cengiz Han'ın, "Bu adam bizim hiç kumaş göremediğimizi mi sanıyor? Gidin hazineden kumaşlarımızı getirin de adamın gözü kumaş görsün" demesi üzerine gidip hazineden eskiden kalmış kıymetli kumaşları getirip tüccara gösterdikten sonra onun kumaşlarına el koyup bir yerde tuttular. Tüccarı da tutukladılar. Sonra onun orta/darmı huzura getirdiler. [60] Onlardan birkaç defa ısrarla kumaşların fiyatını sormalarına rağmen söylemediler. "Biz bunları Han'a hediye olarak getirdik" dediler. Onların bu hareketi Cengiz Han'ın hoşuna gitti. Altın sırmalı elbiselerin herbirine bir baliş altın, diğer elbiselerin her-birine de bir baliş gümüş vermelerini emrettikten sonra Ahmed Belhî'yi tekrar çağırdı. Onun elbiselerini de aynı fiyattan satın aldı. Onlara ikramda bulundu. O sırada Müslümanlar'a saygı gösterirlerdi. Müslüman olduklarından onlar için beyaz ve temiz keçeden çadırlar kurdular. Şimdi ise, Müslümanlar, birbirlerinin kuyusunu kazdıklarından eski itibarlarını kaybettiler.

“Cengiz Han, bu üç tüccarın ülkelerine dönecekleri sırada oğullarına, komutanlarına ve emirlerine haber göndererek, onlarla birlikte Sultan'ın ülkesine gidip orada ticaret yapabilecek adamlar seçmelerini, nadide kumaşlar ve mallar getirebilmeleri için onlara gerekli sermayeyi vermelerini emretti. Emri alan herkes bir iki kişi seçti. Bu şekilde 450 kişi toplandı. Bunun üzerine Cengiz Han, Sultan'a içinde "Ülkenizin tüccarlarından buraya gelenler oldu. Onları memnun edip sağ salım gönderirken, onlarla birlikte ülkenizde alışveriş yapıp güzel ve nadide şeylerle geri dönsünler diye adamlar gönderiyoruz. Böylece ticarî ilişkiler aramızdaki anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları kaldırıp yerine sevgi ve dostluk getirmeye, kin ve husumetin sürüp gitmesini önlemeye vesile olacak" diye yazılan bir mektup gönderdi.

“Cengiz Han ve adamları tarafından seçilen tüccarlar Otrar'a vardıkları zaman oranın yöneticisi İncuk idi. [61] Sultan'ın annesi Terken Hatun'la olan akrabalığı dolayısıyla ona Gayır Han da diyorlardı. Moğolların gönderdiği tüccarlar arasında bir de Hintli vardı. İncuk Han, bu Hintliyi daha önce tanıdığından onu yanına çağırdı. Soyundan mevkiinden aldığı güçle herkese tepeden baktığı için Hintliye sert davrandı. Hintli, İncuk'tan korkmadı. Menfaatini düşünüp ona fazla ilgi ve saygı göstermedi. Buna çok sinirlenen İncuk, orada bulunan bütün tüccarları hapsedip mallarına el koydu. Tüccarları cezalandırma konusundan Sultan'dan izin almak için Irak'a elçi gönderdi. Sultan

hiç düşünmeden onların öldürülmesine ve mallarına el konulmasına izin verdi.¹⁰³ Ancak o zaman bu iznin ona hayati zindan edeceğini ve talihinin kanatlarını kıracağını tahmin edememişti. Şiir:

“Aklı başında olan herkes, yapacağı işin önünü sonunu düşünür.”

“Gâyır Han, aldığı emri uygulayarak onları öldürtüp mallarına el kuy-du. bu hareketiyle, daha sonra dünyayı viran, halkı perişan ve bir milleti evsiz bırakacaktı. Döktüğü birkaç tüccarın kanına karşı Ceyhun nehri gibi kan akacak, öldürdüğü adamların saçlarının bir teli için, yüz binlerce baş dağlarda ve ovalarda ayaklar altında top gibi yuvarlanacak, yağma edilen bir dinar karşılığında bin kantar alınacaktı. Şiir (Arapça):

“Mallarımız yağmalandı umutlarımız götürüldü; durumumuz karıştı, güvenimiz sarsıldı.

Bineklerimizi ve kıymetli atlarımızı, deve ve koyun sürülerimizi de sürüp götürdüler.

Bunlardan başka elbise, eşya, para ve ziynet olarak ne buldularsa yağmaladılar.

İşte felek, insanlara bunları yapar. Bir kavmin başına gelenler, diğerlerinin de başına gelebilir.”

“Sultan’ın emri Gayır Han’a ulaşmadan önce, tüccarlardan biri yolunu bularak zindandan kaçıp bir yere gizlenmişti. Arkadaşlarının başına gelenleri

¹⁰³ Hadiseyi biraz daha farklı olarak nakleden İbn Kesir, “Cengizhan, elbise ve kumaş getirmek üzere bir kervanı Harezmsah’ın ülkesine göndermişti. Bu kervanın çok miktarda mal ve parası vardı. Ceyhun nehrini geçtikten sonra Harezmsah’ın naibi bir mektup yazarak bu kervanın yanında çok miktarda mal ve para bulunduğunu Harezmsah’a bildirdi. Harezmsah da kervandaki adamları öldürmesini ve ellerindeki mal ve paraları almasını naibine bir mektupla emretti.” demektedir ki, Mevlânâ’nın söylediği de bundan farklı değildir. Bkz. İbn Kesir, **el Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi**, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, Tarihsiz, Cilt 13, s. 190. Tarihe “Otrar Faciası” olarak geçen ve Moğol İstilas’ının sebebi olarak kaydedilen bu hadisenin vuku şekline dâir kaynaklarda farklı rivayetlerin yer aldığını belirtelim; kimi kaynaklar elçilerin öldürülmesini valinin işgüzarlığına, kimi kaynaklara bizzat Sultan’ın emrine bağlarlar. Detaylı bilgi için bk. H. Ahmet Özdemir, **Moğol İstilas ve Abbâsi Devleti’nin Yıkılışı**, İstanbul: İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 138 vd.

Mikail Bayram, kendisiyle yapılan bir röportajda daha açık bir şekilde, Mevlânâ ailesinin Harezmlilere düşman olduklarını şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Mevlânâ ailesi Harezmlilere küsererek Anadolu’ya gelmişlerdir. Moğollar da Harezmlileri yendiler. “Düşmanımın düşmanı dostumdur” kaidesine Moğollara karşı sempati duydular. Moğollar geldiler, o Harezmsahlıları ortadan kaldırdılar, Muhammed Şah’ı öldürdüler, oğullarını dağıttılar. Bu, onların çok hoşuna gitti; Moğollara sempati duydular. Onun için, Eflâkî anlatıyor, diyor: Moğollar Bağdat’ı bir türlü fethedemiyorlarmış. 17 gün beklemişler, bir türlü şehre giremiyorlar. Hülagu Han gelmiş, askerlerine demiş ki: “3 gün süreyle atlara yem vermeyeceksiniz, su vermeyeceksiniz; **atlara oruç tutturacaksınız.**” Bak Mevlânâ diyor [anlatıyor, H.Y] bunu. Moğollar orucun faziletine çok inanırlardı. Atlara 3 gün süreyle oruç tutturdular. Askerler de atlarla birlikte onlar da oruç tuttular. 3 gün sonra bir hamle yaptılar, Bağdat’ı **fethettiler**. Arkasından Mevlânâ konuşuyor: Atların tuttuğu orucun yüzü suyu hürmetine Cenâb-ı Allah Bağdat’ın **fethini** Moğollara müyesser kıldı. Halkı da buna inandırmaya çalışıyor.” (Vurgular bana ait, H.Y.) Yazarın bu iddialarını ilgili bölümde değerlendirmiştik. Fakat burada bir hususa daha işaret etmek isteriz: Hemen yukarıda kendisinden alıntıyla Otrar faciasının sebebine dâir ifadelerini naklettiğimiz İbn Kesir devam eden satırlarda şöyle diyor: “(...) Cengizhan, bu durumdan haberdar olunca Harezmsah’ı tehdit eden haberler gönderdi. Çünkü Harezmsah’ın bu hareketi gerçekten iyi birşey değildi.” (İbn Kesir, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 190.) Bir vakıayı nakleden İbn Kesir’in bu ifadelerinden hareketle onun da Moğol İstilas’ını makûl karşılayan (!) biri olarak telakki edilmesi Bayram’ın bakış açısına göre mümkün görünmektedir fakat tarihî hadiselerin naklinde sebep-sonuç ilişkisi bağlamında birtakım çıkarımlarda bulunmanın mutlak bir taraf tutuculuk olarak anlaşılmayacağını düşünmekteyiz.

öğrenince derhal yola çıktı. Zahmetli bir yolculuktan sonra Cengiz Han'ın huzuruna vardı. Olanları olduğu gibi anlattı. Bu olay Cengiz Han'ı öyle etkiledi ki sakin ve rahat olmasını sağlayan setler yıkıldı. Öfke ve gazabının sert rüzgârları, sabrının ve yumuşak huyululuğunun gözüne toprak serpti. Gazap ateşi öyle alevlendi ki gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı. O ateşi söndürmek için [62] kanların dökülmesinden başka çare yoktu. **Öfkeli durumda yalnız başına bir tepeye çıktı. Başını açıp yüzünü toprağın üzerine koyarak üç gün üç gece inledi ve şöyle dedi: "(Tanrım)! Bu karışıklığı çıkaran ben değilim, bana intikam gücü ver."** (Vurgu bana ait, H.Y) Bundan sonra tepeden indi ve savaş için gerekli hazırlıklara girişti."¹⁰⁴

Aynı hadiseyi Süryânî tarihçi İbnü'l-İbrî olarak anılan Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus) şöyle nakleder:

“(…) Elçi ile tacirler buradan hareket ederek İranlıların bir şehri olan Othrar'a vardıkları zaman vali keyfiyeti sultana bildirdi. Sultan bunların evindeki mallara göz dikerek ismi İnashluk (İnalshuk) olan valiye bunların hepsini gizlice imha etmesini emretti. Vali bu emri tatbik ettiği sırada içlerinden biri Allahın yardımı ile kaçtı ve gidip keyfiyeti Cingiz Han'a bildirdi. O da bu haberi alınca müthiş bir surette hiddetlendi. **Cingiz bizzat kalktı, bir dağın tepesine çıktı, başını açarak yüzünü toprağa sürdü ve yemeden içmeden üç gün burada kaldı. Cingiz gök yüzüne bakarak şu sözleri söyledi: "Ey cihanın rabbi ve hâliki, gayemin ne olduğunu ve iyiliği hedef tanıdığımı biliyorsun. Düşman ise kötülüğe başladı ve kötülük istiyor. Ben de düşmanı amelime göre cezalandırmanı diliyorum."** (Vurgu bana ait, H.Y) Sonra bu

¹⁰⁴ Bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Mürsel Öztürk, (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 116-9.

Cengiz Han'ın Otrar'da yaşananların kendisine ulaştırılmasından sonra bir “dağa/tepeye” çıkarak Tanrı'ya yalvardığını anlatan rivâyetleri sevk etmiştik. Burada bir hususa daha değinmek istiyoruz: Bayram, kendisiyle yapılan ve yukarıda temas ettiğimiz röportajda, Mevlânâ'nın bu hadiseyi anlatırken Cengiz Han'ın “itikafa girdiğini” söylediğini dile getirmektedir. Mevlânâ'dan naklettiğimiz ibârelerde görüldüğü gibi o, böyle bir kayıta bulunmamıştır. Fakat meseleyi tahlil eden Kafesoğlu, bu dağa çekilmeyi bir tür *itikaf* olarak değerlendirmektedir. Esasen meseleyi bu şekilde telakki etmek çok daha makûl bir değerlendirme tarzı olarak kabul edilebilir; Bayram'ın özellikle röportajlarında, Mevlânâ'ya ait olarak kullandığı kesin ifâdelerin Rûmî'ye ait olmadığını tekrar vurgulamak istiyoruz. Ayrıca, bu tutumun tarihî meseleleri daha sahici bir yaklaşımla ele alma imkânını da bertaraf ettiğini düşünmekteyiz.

Kafesoğlu'nun ifâdeleri şöyledir: “Cengiz Han, her kritik anlarında yaptığı gibi, bir tepeye çıkmış başı açık, yüzünü toprağa koyarak öç almak için "Tanrı"ya niyazda bulunmuş ve oradaki çadırında tek başına üç gün üç gece tazarru'larına devam etmiştir. Şamanizm âyinlerinden bir safha olduğu anlaşılan bu "itikâf" onunda dileğinin Tanrı tarafından tasvibe mazhar olduğunu ve icab eden intikam kudretinin başışlandığını ilân ettiği zaman, büyük Han'a kayıtsız şartsız bağlı bulunan ve onun niyazlarının neticesini şüphesiz sabırsızlıkla beklemiş olan Moğolların nasıl bir hınç ve kin susuzluğu içinde kaynaştığını tahmin etmek zor değildir.” İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s. 246.

andan başlayarak İranlıların topraklarına küme küme asker göndermeğe, şehirleri, daha sonra anlatacağımız gibi, kılıç ucu ile imha etmeğe koyuldu.”¹⁰⁵

Bu rivâyetlerden anlaşılın odur ki Mevlânâ'nın işaret ettiği hadise tarihî bir gerçekliktir ve o bu hadiseyi kendi zaviyesinden nakletmiş, üstelik bunu Cengiz Han ya da Moğolların faaliyetlerini tebrîe maksadıyla değil, orada bulunup kendisini dinleyenlere ders niteliği taşıyan ifâdelerle anlatmıştır. Öte taraftan, yine belirttiğimiz gibi, Moğollar lehine dile getirilen ifâdeleri de hemen reddetmiş ve zulümlerini açık bir şekilde ifâde etmiştir.

Burada, bu bahsi kapatmadan önce Cengiz Han'ın –Kafesoğlu'nun ifâdesiyle– “kritik anlarda” çıktığı yerin tespitine dâir birkaç hususa değinmek de yerinde olacaktır.

Cüveynî'nin “tepe” olarak zikrettiği yerin Cengiz Han tarafından farklı hadiselerden önce ziyaret edildiğine dikkat çeken Grousset, buranın Burkan Kaldun Dağı olduğunu, Cengiz Han'ın, karısını kaçırın Merkitlerden kaçarak kurtulup bu dağda saklandığını; bir hac ziyareti gibi bu dağın üstüne çıktığını ve borkünü çıkarıp kemerini omuzlarına astığını, dokuz defa yere diz çöküp tevbe ve istiğfar ettiğini ve üç gün üç gece yalvardığını nakletmektedir.¹⁰⁶ Anlaşılın o ki bu dağ ya da tepe, Cengiz'in ilâhî bir güç vb. atfettiği bir yerdir ve burada yaptığı şey her ne olursa olsun kendisi ve Moğollar tarafından dinî bir ritüel olarak telakki edilmektedir. Nihayet, Mevlânâ'nın ifâde ettiği şeyler de bu hususların kendi zaviyesinden naklinden ve etrafındaki Müslümanlara Müslümanca öğütler vermekten ibarettir. Bu mesele bağlamında Mikail Bayram'ın iddialarının, kaynaklarda yer alan rivâyetlerle bağdaşmadığını belirtmek istiyoruz.

2.1.13. Mevlânâ'nın İdarecilerle İlişkileri

Mevlânâ'nın idarecilerle ilişkilerinin temel noktasını, döneminde yaşayan diğer kimi şeyhlerin aksine, onun yöneticileri daha az ziyaret etmesi; yöneticilerin de onu az ziyaret etmesi keyfiyeti oluşturmaktadır.¹⁰⁷ Bu duruma dikkat çeken Eflâkî, onun müridanından birinin mezbur keyfiyetin mevcudiyetinden zımnen de olsa rahatsız olarak Mevlânâ'ya merâmını şöyle ifade ettiğini nakletmektedir:

¹⁰⁵ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Ömer Rıza Doğrul, (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950, Cilt II, s. 482-3.

¹⁰⁶ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu (Attila/Cengiz Han/Timur)**, Reşat Uzmen, (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980, s. 215.

¹⁰⁷ Osman Nuri Küçük, **Mevlânâ ve İktidar**, Konya: Rumî Yay., 2007, s. 41 vd.

“Taceddin Mu'tez, Sâhib Fahreddin, Mu'ineddîn Pervâne, Celâleddin Müstevfî, Eminateddin Mikâil, Hatır oğulları, meliku's-sevâhil Bahâeddin, Kırşehir emîri Cacaoğlu Nureddin, Mecdeddin Atabek gibi zamanın büyükleri ve devlet idarecileri, sizden ziyade diğer şeyhlere daha fazla gitmektedirler. Acaba onlar sizdeki büyüklüğü göremiyorlar mı? Yoksa bu tasavvufî sırlara karşı gözleri mi kapalı?”

Mevlânâ, bu suâle şöyle mukabele eder:

“Siz onların yalnız gelmemesini görüyor, bizim tarafımızdan onlara yol verilmediğini görmüyorsunuz. Yanımıza gelmeleri için onlara yol vermiş olsak, sohbetimize susamış olan dostlarımıza yer kalmazdı.”¹⁰⁸ Bu muhavereden bir gün sonra birçok Selçuklu ileri geleninin Mevlânâ'yı ziyarete geldiği, onun bu ziyaret esnasında genel hitabını değiştirerek birçok öğüt ve tasavvufî sırdan bahsettiği ve sohbetinin sonunda da şöyle dediği nakledilmektedir:

“Bizim ilâhî bilgi ve sırlarımız da gerçekte dostlarımızın nasibidir. Öyle ki bunlar, başkalarının başına da dostlarımızın uğuru sayesinde taşar. Nasıl ki koyunun sütünü de başkaları, (ancak) kuzunun tufeyli olarak içerler. Bu durum da, yine dostlarımızın, emirlerin ziyaret etmemelerini hoş görmemelerinden oldu. Eğer emirler de bizim ziyaretimize sık sık gelseler dostlarımız buna dayanamaz ve razı olmazlardı. Binaenaleyh bize lazım olan, onların halkın işleriyle meşgul olmaları ve dervişlere zahmet vermemeleri için dua etmektir. Ta ki, bu (manevi) helal rızık ve Allah'ın yücelik ve ululuk nuru yalnız bizim dostlarımızın hakkı olarak kalsın.”¹⁰⁹

Bu hâdise, Mevlânâ'nın, kendisini ve etrafındakileri nasıl tavsif ettiğini, hangi zemine koyduğunu göstermesi bakımından konuyla doğrudan alakalıdır ve buna göre, emîrler/siyasetçiler vazifeleri gereği tasavvufî konularla derinden alakadar olamazlar; zira onlar halkın ihtiyaçlarını temin etmek ve devlet yönetimi gibi umumî işlerle vazifelidirler. Bu yüzden, hassas noktaları olan tasavvufî sırlara yönelmeye esasen pek de vakit bulamazlar. Mevlânâ'nın yukarıda işaret ettiği temel misyon farklılığı, onun idarecilerle olan ilişkisinin de temel nirengi noktasıdır; dervişler, kendilerine rahatça ibadet edebilecekleri ortamı hazırlayan idarecilere duâ etmek sûretiyle meşreplerinin gereğini yerine getirmeli, idareciler de halkın ihtiyaçlarını temin ile alakadar olarak haktan ve adaletten şaşmamalıdır.

Mevlânâ'nın yöneticilerle ilişkileri noktasında dile getirdiği hususlar da konunun anlaşılabilmesi için zikredilmelidir:

¹⁰⁸ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 194 vd.

¹⁰⁹ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 195.

Fîhi Mâfîh'e, “Âlimlerin kötüsü, emîrleri ziyaret eden; emîrlerin iyisi âlimleri ziyaret edendir. Fakirin kapısına gelen emîr ne kadar iyi; emîrlerin kapısındaki fakir ne kadar kötüdür.”¹¹⁰ meâlindeki hadis rivâyetiyle ile başlar ve bu rivâyeti şöyle şerh eder:

“Halk, bu sözün dış manasını almıştır. Bir bilginin, bilginlerin en kötüsü olmaması için, emiri ziyaret etmemesi lazımdır ve emiri ziyaret etmek ona yakışmaz.

Bu sözün gerçek manası, halkın zannettiği gibi böyle değildir. Belki şöyledir: Bilginlerin kötüsü, emirlerden yardım gören ve emirler vasıtasıyla durumunu düzelten, kuvvetini elde edendir. “Emirler bana bağışlarda bulunur, saygı gösterirler, bir yer verirler” düşüncesi ve onların korkusu ile okuyan kimse bilginlerin en kötüsüdür. Şu halde o kimse emirler yüzünden ıslah olmuş, bilgisizlikten bilir hale gelmiştir. Bilgin olduğu zaman da onların korkusundan ve kötülük etmesinden terbiyeli bir insan olmuştur. Bütün hallerde, ister istemez bu yola uygun olarak yürümesi gerekir. İşte bu yüzden, görünüşte ister emir onu görmeğe gelsin, isterse o emiri görmeğe gitmiş olsun, o ziyaret eden, emir ise ziyaret edilen olur.

Bir bilgin eğer emirler yüzünden bilgi sahibi olmayı düşünmezse onun bilgisi, belki başlangıçta ve sonunda Allah için olmuş olur. Tuttuğu yol ve göstermiş olduğu faaliyet sevaba layıktır. Çünkü yaradılışı böyledir ve bundan başkasını yapamaz. Tıpkı balığın sudan başka bir yerde yerleşip yaşayamayacağı gibi. Onun elinden gelen ancak budur. Böyle bir bilginin hareketlerini idare eden ve ayarlayan, akıldır. Herkes ondan korkar ve insanlar bilerek veya bilmeyerek, onun nurundan ve feyzinden yardım görürler. İşte böyle bir bilgin emirin yanına giderse, görünüşte o ziyaret eden, emir ziyaret edilen olur. Çünkü bütün hallerde emir ondan feyiz alır, yardım görür ve bilginin emire ihtiyacı yoktur, zengindir, ışık saçan güneş gibidir. İşi, bağışlamak, ihsan etmektir. Taşları lâl ve yakut yapar. Terkibi toprak olan dağları bakır, altın, gümüş ve demir madenleri haline getirir. Toprakları yeşertir, tazelerdirir. Ağaçlara türlü türlü meyveler bağışlar. İşi gücü bağışlamaktır. Arapların, “Biz vermeyi öğrendik, almayı

¹¹⁰ Benzer lafızlardaki hadis rivâyetleri ve ulemâ kavilleri için, bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ (Halk Arasındaki Rivayetlerin İlmî Değeri)**, Mustafa Genç, (çev.). Beka Yayınları, İstanbul 2019, Cilt 4, s. 222 vd.

öğrenemedik.” meselinde olduğu gibi, verir ve başkasından almaz. İşte bu yüzden bu gibi bilginler (gerçekte) ziyaret edilen, emirler ise ziyaret eden olurlar.”¹¹¹

Bir âlimin devlet adamlarıyla ilişkisinin en mühim noktasının, onun niyeti olduğuna dikkat çeken Mevlânâ, ulemânın da, ümeranın da toplumsal konumunu tâyin ve tespit etmektedir.

Mevlânâ'nın, çevresi ve idarecilerle ilişkileri bağlamında temas edilmesi gereken bir diğer nokta da onun müridânı nedeniyle kimi ümera tarafından tenkid edilmiş olmasıdır. Zira dönemin elit tabakası, onun etrafındakileri “bayağı” kimseler olarak görmekte, bazen tenkid, bazen de tahfif ve tahkir etmekteydiler. Bu düşünceleri sebebiyle de, “Mevlânâ gibi bir yüce şahsiyetin” bu “bayağı” (olarak tavsif ettikleri) kimselerle nasıl birlikte olduğunu anlamakta güçlük çekiyorlardı. Mevlânâ ile yakın ilişkisinin olduğunu ve ona ihtiram gösterdiğini bildiğimiz Muîneddin Süleyman Pervâne de böyle düşünenler arasındadır. Müşarünileyh, bir gün sarayda devlet erkânı, âlim ve şeyhlerle sohbet ederken şöyle der:

“Hudâvendigâr (Mevlânâ) hazretleri eşi benzeri olmayan bir padişahdır. Onun gibi bir hakikat sultanının asırlar boyunca bir daha dünyaya geleceğini zannetmiyorum. Fakat böylesine bir insanın müridleri fena ve berbat insanlardır.” Mecliste konuşulanlardan incinen, Mevlânâ'nın müritlerinden biri hâdiseyi Hudavendigâr'a nakleder ve Mevlânâ, okuduktan sonra ağlayarak müridanına hediyeler gönderdiği nakledilen Pervâne'ye yazdığı bir mektupta, şöyle der:

“Eğer benim müridlerim tamamen iyi insanlar olsalardı, ben onların müridi olurum. Zaten benim onları müridliğe kabul etmem; onların fenalıklarını bırakıp huylarını değiştirerek iyi olmaları, salih amel işleyen iyi insanlar arasına katılmaları içindir. Babamın ruhu hakkı için bu konuyla ilgili söylenenlere dair benim kanaatim şudur: Eğer Tanrı, onları, rahmetine layık kullar arasına sokacağını üzerine alıp, buna kefil olmamış olsaydı; onlar, bu kabule mazhar olmayacak ve Tanrı kullarının temiz kalplerinde yerlerini almayacaklardı.”¹¹²

Ahmed Eflâkî yukarıdaki hâdisenin bir benzerini daha nakletmektedir: Mu'ineddin Pervâne tarafından Sadreddin Konevî'nin zaviyesinde düzenlenen bir toplantıda Mevlânâ vecd hâlinde semâ' ederken mahfil emîri Kemaleddin, Mevlânâ'nın da duyabileceği şekilde, “Mevlânâ'nın müridleri ne bayağı insanlardır. Çoğu, aşağı tabakadan ve zanaat sahibi kimseler. Onun etrafında şehrin ileri gelenlerinden neredeyse kimse yok gibidir. Her nerede bir terzi, bir bezzaz (kumaş tüccarı), bir bakkal varsa gidip, onu dost olarak kabul ediyor.” der. Söylenenleri duyan ve sinirlenerek mukabele

¹¹¹ Mevlâna, **Fîhi Mâfih**, s. 1-2.

¹¹² Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 191 vd.

eden Mevlânâ'nın verdiği cevap, onun idarecilere karşı tutumunu da göstermektedir: “Bizim Mansûr, hallâc (yüncü) değil miydi? Şeyh Ebubekr-i Buharî dokumacı değil miydi? Ve şu öteki kâmil insan camcı değil miydi? Onların meslekleri, kendi marifetlerine ne eksiklik verdi ki böyle diyorsun?” Eflâkî'nin, Mevlânâ'nın böyle sert bir cevap vereceğini beklemeyen emîr ve etrafındakilerin mezkur tezkiye üzerine pişmanlık duyduklarını kaydettiğini de belirtmek gerekir.¹¹³

Mevlânâ'nın hem idarecilerle, hem de müridânıyla olan ilişkisine dair ipucu veren bir başka hâdise ise, Halil İnalıcık'ın “Mogollarla işbirliği yapan ve Fars kültürüne tutkun Selçuklu sınıfına hitap eden Celâleddîn Rumî ile halk adamı Ahî Evren arasında düşmanlık vardı.” şeklindeki¹¹⁴ tespitlerini nakzeder mahiyettedir:

Pervâne'nin kendi adına tertip ettiği bir sema' törenine giden Mevlânâ sarayın kapısında bekler, müridlerinin hepsinin içeri girmesini bekleyerek onlardan sonra içeri girer; Çelebi Hüsameddin'in bu hâdisenin nedenini sorması üzerine şöyle cevap verir:

“Eğer biz, önce saraya girmiş olsaydık, bizden sonra gelen arkadaşlarımızdan bazısının içeri girmesine görevliler engel olur; onlar da bizim sohbetimizden mahrum kalırdı. Biz, onları bu dünyada emirin sarayına sokamazsak, kıyamette ukba sarayına, cenneti a'laya ve Allah'ın huzuruna nasıl sokabiliriz!” Mevlânâ'nın dostları, şeyhlerinin bu teveccühünden dolayı Allah Teâlâ'ya şükrederler.¹¹⁵

Mevlânâ'nın bu gibi hâdiseler karşısındaki tutumuna başka bir misal olarak, Ebu'l-Hayrat unvanıyla tanınan vezir Sâhib Fahreddin Ali'nin söylediklerini ve onun verdiği cevabı zikretmek gerekir. Sâhip Fahreddin Ali'nin, “Mevlânâ hazretleri büyük bir padişahdır. Ancak onu, müridleri arasından çekip çıkarmak ve müridlerini yok etmek lazımdır.” şeklindeki konuşması Mevlânâ'ya ulaştınca, gülerek şöyle der: “Acaba bunu yapabilirler mi? Neden bizim müridlerimiz, bu dünya ehli nazarında bu kadar nefret ve düşmanlığa sebep oluyorlar. Herhalde bu durum; müridlerin Allah'ın inayet nazarına mazhar olduklarına ve Allah katında kabul görüp, sevildiklerine işaret olsa gerektir. Çünkü biz, bütün insanları kalburdan geçirdik. Bunlardan başkası sınavı kazanamadı.

¹¹³ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 207 vd.

¹¹⁴ Halil İnalıcık, **Devlet-i 'Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I)**, 27. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 36.

¹¹⁵ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 209 vd.

Dünya ehli değerlerini takdir etsin veya etmesin, bilinsin ki; bizim cismimiz, müridlerimizin canı ve müridlerimizin cismi de dünyanın canıdır.”¹¹⁶

Müritlerinin gelir seviyesinin düşük olmasını ve onların kendileri gibi olmadıklarını ileri sürerek itale-i kelamda bulunan idarecilere karşı yukarıda naklettiğimiz ifadeleri kullanan Mevlânâ'nın, ümera ile olan ilişkisinin rengini anlamak hiç de zor değildir. Yukarıda bir nebze temas ettiğimiz üzere, Mevlânâ'nın Selçuklu idarecileriyle olan ilişkilerinde, Muî'neddîn Pervâne ile olan teması öne çıkmaktadır. Pervâne'nin, şeyh, âlim ve sanatkârlara karşı müsbet duruşu ve Mevlânâ'nın sohbetlerine olan ilgisi, bu ilişkinin temel noktasını teşkil eden detaylardan bazılarıdır. Siyasî faaliyetlerinden, kimliğinden yukarıda bahsettiğimiz Pervâne, sarayında tertip ettiği toplantılara devrinin âlim, edip, şeyh ve fütüvvet erbâbı başta olmak üzere ileri gelen kimselerini davet eder, sadece Mevlânâ'ya değil, diğer şahsiyetlere de hürmet gösterirdi. Pervâne'nin diğer şeyhlerle olan ilişkisini şu hâdise çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır: Şeyh Taceddin Erdebilî bir gün Pervâne'nin evindeki bir sohbet esnasında Mevlânâ'nın, “Mü'minler ölmezler, sadece bir evden diğerine taşınırlar.” demesi üzerine, “O halde Kur'ân'da niçin ‘Her nefis ölümü tadacaktır’¹¹⁷ denilmektedir?” demek sûretiyle Mevlânâ'ya itiraz eder, cevap mânidardır:

“Evet, doğru söylüyorsun. Ancak Allah; ‘Her nefis ölümü tadacaktır’ buyuruyor, her gönül demiyor. Sen gönül ol veya mümin bir kulun gönlünde yer et ki, müminin gönlü gibi ölmeyesin. Eğer kalpazanlık edersen böyle bir gönle ulaşamazsın. Nefsin hevâsına uyar da nefsin oyuncağı olursan o zaman bu ayet senin için söylenmiş olur.” Şeyh Taceddin'in bu cevaptan sonra susmak zorunda kaldığı nakledilmektedir.¹¹⁸ Bu hâdise, Mevlânâ'ya böyle itiraz edebilen birinin Pervâne'nin hangâhında şeyhlik yapmasının, Pervâne'nin, Mevlânâ'dan başka diğer kimselerle de sıkı ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ ile Pervâne'nin muhaverelerinin sohbet, nasihat, tembih şeklinde geçtiği bilinmektedir; bazen Pervâne Mevlânâ'nın kendisine nasihat etmesini talep eder, bazense Mevlânâ, Pervâne ve yanındaki emîrlere nasihat etmeye başlar. Buna çarpıcı bir misal olarak Eflâkî'nin şu rivayetini zikretmek yerinde olacaktır: Mevlânâ, kendisinden nasihat isteyen Pervâne'ye: “Emîr Muîneddîn eğer yapabileceksen, hiç gevşeklik göstermeden dört kıbleye hizmeti kendine gerekli bil.” der, bunun üzerine Pervâne, “Biz

¹¹⁶ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 192 vd.

¹¹⁷ Burada, Âl-i İmrân 3/185; Ankebut 29/57. âyetlere atıf vardır.

¹¹⁸ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 454 vd.

bir kible biliyoruz diğer üçü hangileridir?” diye sorar, cevap Mevlânâ'nın durduğu noktayı gösterir mahiyettedir:

“Bildiğin birincisi; günde beş defa yüzünü çevirdiğin namaz kiblesidir. İkincisi; ihtiyacın olduğu zamanlar yüzünü çevirip, aylayıp sızlayarak, arzunun yerine gelmesi için ricada bulunduğun dua kiblesi olan gökyüzüdür. Üçüncüsü, padişahlardır: Padişahlar da yoksulların ihtiyacının kiblesi ve mazlumların sığınağıdır, bir mazlum ve çaresiz kimse senin tarafına yüzünü çevirdiği vakit, onun ihtiyacını yerine getir ki, yüce Allah da senin din ve dünya ihtiyacını yerine getsin. Dikenleri bol olan bu yolda elinden geldiğince kimsenin kalbini kırmamağa çalış. Sana işi düşen dervişleri de gözet ki senin işin düştüğünde onlar da seni gözet sinler. Bu kiblelerden dördüncüsü ise Allah velilerinin kalbidir. Bu kalp, kainattan daha değerli, göklerden daha yüce olan ve ilahî nazarın kiblegâhı durumundaki nebi ve velinin gönlüdür. Bu tür gönüllere günah ve zulüm taşı atmaktan sakın. Eğer sen tam bir samimiyet ve özenle bunu yaparsan yüce Allah da seni din ve devlet işlerinde destekler ve ahirette senin yanında olur.”¹¹⁹

Pervâne'ye karşı nasihatlerinin yerini bazen tedibin aldığı Mevlânâ, Pervâne'yi Müslümanlar aleyhine Moğollarla işbirliği yaptığı için şöyle tenkit etmektedir:

“Sen önce Müslümanlığın başı oldun ve ‘Kendimi yok edeyim, İslâm'ın bekâsı, Müslümanların çoğalması uğrunda fikrimi, tedbirimi feda edeyim’ dedin. Kendi düşüncene güvenerek Allah'ı görmediğin ve her şeyi Allah'tan bilmediğin için Allah, bizzat bu sebepleri, bu çalışmalarını İslâm'ın zayıflamasına sebep kıldı. Sen, gidip Tatarlarla (Moğollarla) birleştin. Hâlbuki bu şekilde Şamlıları ve Mısırlıları yok etmek, İslâm vilayetlerini kırıp yakmak için yardım etmiş oluyorsun. Binaenaleyh, İslâm'ın bekâsına sebep olan şey, bu vaziyette onun zayıflamasına sebep olmuştur. O halde bu durumda yüzünü Aziz ve Celil olan Allah'a çevir. Zira bu durumun senin için korkulacak bir haldir ve bu kötü durumdan seni kurtarması için Allah'a yalvar ve sadakalar ver. Ancak O'ndan umudunu kesme. Sen o taati, kendinden zannettiğinden Allah seni öyle bir taatten böyle bir ma'siyete düşürmüştür. Şimdi, şu günahkâr olduğun durumda bile, ümidini kesme, yalvar. Allah, taatından ma'siyet yarattığı gibi, bu ma'siyetinden de taat yaratmağa muktedirdir. Sana bundan dolayı pişmanlık hissettirir, tekrar Müslümanların çoğalması için çalışmanı temin eder ve İslâm'ın kuvveti olabilmen için de sebepler yaratır. Ümidini kesme. Çünkü kâfir olanlardan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.” Pervâne meclisten çıktıktan sonra sarf ettiği anlaşılabilir ifadelerinde ise Mevlânâ, söylediklerinin gerekçesini öyle tavrıyla eder;

“Maksadım onun bunu anlaması, bu durumda sadakalar vermesi, Allah'a yalvarması idi. Çok yüksek bir durumdan, pek aşağı bir hale düşmüş olduğundan bu vaziyette de ümitli olması için, ona bunları söyledik... Şimdi senin düşüncen, her ne kadar parlak ve güzel ise de Allah'ınkinden daha iyi olamaz. Bu yüzden sendeki her düşünceye ve her tasavvura güvenme, yalvar ve kork. Benim maksadım bu idi ve o (Pervâne) bu ayeti ve bu tefsiri kendi iradesine ve kendi düşüncesine göre yorumladı. Mesela ordular sevk ettiğimiz şu anda bile bunlara güvenmemeliyiz ve bozguna uğrasa da düştüğümüz korku ve acz içinde Allah'tan ümidimizi kesmemeliyiz.”¹²⁰

¹¹⁹ Eflâkî, a.g.e., Cilt I, s. 414 vd.

¹²⁰ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 6 vd.

Gerçek şu ki, Pervâne, Mevlânâ'nın bu nasihatlerinin gereğini her zaman yerine getirmiyordu. Bir seferinde, kendisine nasihat etmesini istediği Mevlânâ vezire, “Emîr Muîneddîn, Kur’ân’ı ezberlediğini, ayrıca *Câmiü’l-Usûl*’deki¹²¹ hadisleri de Şeyh Sadreddin’den okuduğunu işittim, doğru mu?” diye sorar ve aldığı “Evet” cevabı üzerine şöyle der:

“Madem ki Allah ve O’nun elçisinin sözlerini okuyup, anlayıp, yeri geldiğinde bunlardan bahsettiğin halde o sözlerden nasihat alamıyorsun ve hiçbir ayet ve hadisin gereğince amel edemiyorsun, benim nasihatimi nasıl dinleyip, ona uyacaksın?”¹²²

Kendisinden Sultan Veled vasıtasıyla çileye girmek için müsaade isteyen Pervâne’ye, “O, bu yüke tahammül edemez.”¹²³ diyen Mevlânâ'nın, diğer idarecilerin istekleri gibi, Pervâne'nin isteklerini de sürekli yerine getirmedeği belirtilmelidir.

Bir gün ileri gelen emîrlerle birlikte Mevlânâ'yı ziyarete gelen Pervâne'yi karşılamaya epey geç gelen Mevlânâ, uzunca bir müddet gelenleri bekletince Pervâne ve etrafındakiler söylenmeye başladılar ve Eflâkî'nin kaydına göre Pervâne hatırından şöyle geçirdi:

“Din büyüklerinin, idareci konumundaki yöneticilere saygı göstererek onlarla iyi geçinmeleri gerekmez mi? Bu sayede emîrler de halka, doğru yolu göstermede daha başarılı olurlar. Dönemin şeyh ve bilginleri, emîrlerin iltifatını mumla arayıp, bu uğurda neredeyse ölürlerken Mevlânâ'nın emîrlere karşı bu soğukluğu neden kaynaklanıyor?”

Kendilerini geç karşıladığı için şikâyetlerini anlayan Mevlânâ, ziyaretine gelen emîrlere şu hikâyeyi anlatmak sûretiyle, onlara ders vermek istemiş olmalıdır:

“Bir gün Sultan Sebüktekin, Şeyh Ebu'l-Hasan Harakanî'yi ziyarete karar verir. Bunun üzerine vezirler ve devletin ileri gelenleri önceden koşarak, Harakanî'ye, İslâm padişahının kendisini görmeye geldiğini ve buna göre hazırlanmasını bildirirler. Şeyh, hiç oralı olmaz. Sultan, adamları ile dergâhın bahçe kapısına kadar gelince, sultanın veziri Hasan-ı Meymendî, şeyhin yanına gelerek saygı gösterdikten sonra “Allah rızası, müridlerin menfaati ve sultanın hatırı için kapıya kadar zahmet et de, saltanatın namus ve şerefine zarar gelmesin” der. Şeyh yine yerinden kıvıldamaz. Bunun üzerine Sultan, şeyhin odasının kapısına kadar geldiğinde vezir, şeyhe dönerek sitemle karışık: “Ey yüce din büyüğü! Sen Kur’an’da ‘Allah’a, elçisine ve sizden emîr sahibi yöneticilere itaat ediniz’ ayetini okumadın mı? Emîrlere saygı göstermek ve onları ağırlamak Kur’an’ın belirttiği vacip görevlerdendir. Özellikle de böyle evliya karakterli bir padişah için bu hayli-hayli gereklidir” deyince Şeyh Ebu'l-Hasan Harakanî şöyle cevap verir: “Biz Allah’a itaat etmeye o kadar dalıp batmışız ki, daha tam

¹²¹ İbnü'l-Esîr'in (v. 606/1210) *Kütüb-i Sitte*'deki hadisleri bir araya toplayan eseri.

¹²² Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 216 vd.

¹²³ Eflâkî, aynı yer.

*anlamıyla O'nun elçisine bile itaat etmede aciz kalıyoruz, nerede kaldı ki emîr sahiplerine..." Sultan ve etrafındakiler bu cevap üzerine şeyhin büyüklüğünü bir kez daha takdir ederek ona saygı gösterdiler."*¹²⁴

Mevlânâ bu hikâyeyi zikrettikten sonra kendi durumuna da işaret ederek "aşk"tan, idârecilerin durumundan bahsetmekte ve meseleyi kendi zaviyesinden izah etmektedir. Bunun üzerine Pervâne ve yanındaki emîrlar pişman olup oradan ayrılırlar.

Emîrlere karşı fazla ilgi gösterilmesine ve onlar münasebetiyle sohbetlerin, sema'n kesilmesine tahammül edemediği anlaşılan Mevlânâ ile ilgili nakledilen aşğıdaki rivâyet de bu bağlamda önemlidir.

Rebâb eşliğinde müridleriyle birlikte koyu bir sohbe dala Mevlânâ'nın sohbetini aniden içeri giren Hoca Meceddin-i Merağî, Emîr Pervâne'nin geldiğini söyleyerek keser ve rebâbı çalan müride çalmaya son vermesini işaret eder. Emîrlar Mevlânâ'yı ziyaret edip gittikten sonra Hoca Meceddin emîrlarin, müridlerin ihtiyaçları için kendisine bir miktar para verdiklerini Mevlânâ'ya söyler. Bunun üzerine Mevlânâ, öfkeyle:

*"O paralar da gelen o soğuk kalpli ölümler de yerin dibine geçsin. Kapıdan öyle acele ile geldin ki, bir peygamberin veya Cibril'in geldiğini zannettim. Biz kendi işçağımızla meşgulüz, isteyen gelir, isteyen gider. Sen niçin böyle telaş ediyorsun?!" diyerek şu mısraı okur: "Öküz gelmiş, eşek gitmiş bize ne; şimdi vakit hoştur."*¹²⁵

Genel olarak tasavvufî teşekküllerde, özel olarak da Mevlevîlik'te, meydana gelen hâdiselerin kader perspektifiyle değerlendirilmeye çalışıldığı başta Mevlânâ'nın eserleri olmak üzere hemen tüm Mevlevî kaynakların işlediği bir mesele olarak görünmektedir. Bu noktada, Mevlânâ'nın, Moğol istilasını başta olmak üzere, felaketleri, diğer menfî hâdiseleri böyle manevî bir sebebe bağladığı görülmektedir. Sözelimi, Harezmsah ile Alaeddin Keykubad arasında, Yassıçimen'de yapılan muharebenin galibi olan Sultan Alaeddin'in bu zaferi yorumlanırken, Celaleddin'in zulmü sebebiyle mağlup olduğu; Keykubad'ın ise, başta Bahaeddin Veled olmak üzere Allah dostlarının kendisinin tarafında olması nedeniyle galip geldiği belirtilmektedir.¹²⁶ Moğolların Belh'i işgal etmeleri de yine bu bakış açısıyla tahlil edilmekte, Allah dostlarının kalplerinin incinmesiyle yorumlanmaktadır.

¹²⁴ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 278 vd.

¹²⁵ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 281 vd. Hoca Meceddin'in, yukarıda Mikail Bayram'ın, bir iddiası zımında, "ilişilmeyen koyunlar" meselesi bağlamında Mevlânâ'ya hediyeler verdiğini iddia ettiği kişi olduğu hatırlanmalıdır.

¹²⁶ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 119 vd.; Sipehsalar, **a.g.e.**, s. 43 vd.

Mevlânâ'nın idarecilerle ilişkilerini ele alırken temas edilmesi gereken bir diğer nokta da onun, kendisine bir ihtiyacı nedeniyle gelip yardım isteyenlerin arzuhâllerini Selçuklu idarecilerine iletmiş olmasıdır. Nitekim *Mektuplar*'ı da bunu doğrular mahiyettedir. Tabii olarak, Mevlânâ'nın mektuplarının birinci muhatabı da Pervâne'dir. Hemen ifade edilmelidir ki, bu ricaları Pervâne'nin hemen yerine getirdiğini söylemek güçtür; buna bir misal olarak şu rivayeti zikretmek mümkündür: Mevlânâ'nın dostlarından olan bir vergi memuru epeyce borçlanmış, borçlarının tamamını da ödemekte zorluk çekmektedir. Ailesiyle Mevlânâ'nın yanına gelerek ona yalvarıp, Pervâne'ye bir mektup göndermesini, borcunu ödemesi noktasında kendisine bir kolaylık sağlamasını rica etmesini ister. Yazdığı mektupta bu dostunun borcunun affedilmesini ya da ödemesi noktasında kolaylık sağlanmasını rica eden Mevlânâ'ya, “Bu işin divanla ilgisi var” diyerek esasen politik bir dille cevap veren Pervâne'ye, o, “Biz, devlerin Süleyman'ın hükmünde olduğunu bilirdik; Süleyman'ın, devlerin hükmünde olduğunu değil” demek sûretiyle hem Pervâne'nin ismine, hem de Hz. Süleyman'a (a.s) atıfta bulunarak incelikli bir cevap verir. Bu cevap Pervâne'nin hoşuna gider ve borçlu memurun borcunu kendi hazinesinden öder.¹²⁷

Burada Mevlânâ'nın bir yönüyle kendisine taalluk eden bir hadisedeki tavrına da işaret etmek gerekir: Pervâne, Mevlânâ'dan, Sultanu'l-Ulema Bahaeddin Veled'in kabrine muhteşem bir kubbe yaptırmak için izin isteyince, Mevlânâ, “Madem ki senin yaptıracağın kubbe, şu gök kubbeden daha güzel olmayacak, o halde bırak da babamın mezarı bu gök kubbeyle kalsın.” der.¹²⁸

Emir Pervâne ile olan ilişkilerinin hangi zeminde olduğunu çok rahat bir şekilde görebildiğimiz Mevlânâ'nın, diğer Selçuklu idarecileriyle de buna benzer temaslarının olması tabiidir. Nitekim saltanatının bidayetinden beri badireli günler geçiren ve Moğollara karşı direniş söylemiyle kendisine bir meşruiyet zemini bulan II. İzzeddin Keykâvus'un, Mevlânâ'nın sema' meclislerine katıldığı, onun, Sultan'a ‘oğul’ diyerek hitap ettiği nakledilmektedir.¹²⁹

Eflakî'nin nakline göre, Sultan Rükneddin Mevlânâ'ya hediyeler gönderirdi; bu hediyeleri kimi zaman kabul eden Mevlânâ, kimi zaman da nezaketle geri çevirirdi.

¹²⁷ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 153 vd.

¹²⁸ Eflâkî, **a.g.e.**, Cilt I, s. 499 vd.

¹²⁹ Sipehsalar, **a.g.e.**, s. 131. Ayrıca bk. Küçük, **a.g.e.**, s. 68.

Ayrıca kaydetmek gerekir ki Sultan'ın eşi Gumaç Hatun da Mevlânâ'nın müridelerindendir ve Sultan Veled'in bir kasidesinde övüldüğü¹³⁰ de bilinmektedir.¹³¹

Mevlânâ'nın, Sultan Rükneddin'in Moğol ve Selçuklu beyleri tarafından öldürüldüğü toplantıya gitmeden önce sultana nasihatler edip, o toplantıya gitmemesi için defalarca uyardığı nakledilmektedir. İktidar kavgası uğruna Pervâne tarafından bir komplo ile öldürtülen Sultan'ın, bu toplantıya gitmeden Mevlânâ ile istişare etmeye geldiği, öldürüldükten sonra Mevlânâ'nın gıyaben cenaze namazı kılarak şu gazeli okuduğu nakledilmektedir:

“Demedim mi sana oraya gitme, seni belâlara uğratırlar; onların elleri çok uzundur, ayağını bağlarlar.

Demedim mi orada tuzak içinde tuzak var, tutulursan nerden kurtaracaklar seni?

Demedim mi meyhanede acayip erler vardır; aklı saçma sözlerle aklarlar. Senin gibi saf adamı bir lokma gibi kapıverirler; yaya bir er için bir padişahı bile mat ediverirler.

Sen gönlü dar bir adamsın. O ciğer yiyenlerin yanına varırsan seni, ciğer gibi alırlar, çorbalarına atıverirler.

Seni hamur gibi çekip-çekip uzatırlar, büküp-büküp değiştirirler, yüceliğine bilgine aldanıp güvenme. Kafdağı bile olsan seni havaya uçururlar.

Toprağından binlerce acayip kuşlar yaparlar. Topraktan, sudan geçersin de gene sana neler ederler, neler. Bu tenden, deriden pamuk çeker gibi seni çekerler de bir hayale döndürürler; ne önün kalır, ne sonun, ne sağın kalır, ne solun. Seni çeşitli hükümlere, lütfâ, kahra razı bulurlarsa zahmetlerden kurtarırlar, razılık makamına yüceltirler. Şükretmeyi arttırır, her şeye şükredersen rıza makamından yüceltip seçilmiş bir er yaparlar.

Sus, çünkü bu saçma sapan sözlerle vakit geçiren ahmaklar bir bölük hayvandır; otlayıp dururlar; seni de hemencecik çiğneyip yutarlar.”¹³²

¹³⁰ Küçük, **a.g.e.**, s. 72.

¹³¹ Küçük, **a.g.e.**, s. 338.

¹³² Mevlânâ, **Divân-ı Kebîr**, Abdülbaki Gölpınarlı, (çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992, Cilt III, s. 116. Bir kısmı için, krş. Sipehsalar, **a.g.e.**, s. 133.

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Moğol sempatizanı, casus ve/ya ajanı olduğu iddialarına ilişkin dile getirilen, nakledilen rivâyetlerden bazılarını inceleme imkânı ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin özellikle Kösedağ mağlubiyetinden sonra içine düştüğü buhranlı yılları ve sonrasını temerküz ettirmeye çalıştığımız dönem, hassas dengelerin olduğu, emîrlerin birbirleri aleyhine ve kuşkusuz çoğu kez şahsî menfaatleri nâmına hareket ettikleri, bu uğurda devletin selâmetinden çok kendi makam ve mansıplarını garantiye almanın yollarını aradıkları bir dönem olarak görünmektedir.

Bu vasatta, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi “temsil gücü yüksek” kimi âlim ve mutasavvıfların pozisyonu, ülke ve millet selâmeti nâmına bir tarz-ı hareket benimsemek olmuştur, demek doğruya uzak bir kanaat olmayacaktır.

Öte yandan, ele alınan iddialar üzerinden de rahatlıkla görülebileceği gibi, Mevlânâ ile ilgili yapılagelen Moğol yanlısı olduğuna dâir tespitlerin, eksik ya da anakronik birtakım okumalara istinat ettiği söylenebilir.

Eserlerinde övdüğü ya da tenkit ettiği birçok kimsenin ismini açık bir şekilde zikretmesine rağmen, Mevlânâ'nın, “baş düşmanı” olarak gördüğü ve kendisiyle birçok bakımdan mücadele ettiği Ahi Evren'in ismini hiçbir şekilde zikretmediği dile getirilmekte ve onun Moğol yanlısı olduğu tezi bir dikotomiyle desteklenmeye çalışılmaktadır:

Buna göre, babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled, şeyhi Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ bu dikotominin bir tarafı; Fahrüddin er-Râzî, Evhâdüddin-i Kirmânî, ilkinin talebesi, ikincisinin hem damat hem de müridi olduğu söylenen Ahi Evren ise diğer tarafıdır. Fahrüddin er-Râzî ile Baheddin Veled muarızdırlar; Evhâdüddin-i Kirmânî ile Şems de. Pek tabii halkanın sonunda yer alan Mevlânâ ile Ahi Evren de hoca ve şeyhlerinin kavgalarını sürdürür ve düşmandırlar. Birçok bakımdan problemlili olduğu söylenebilecek bu dikotominin inşasında kullanılan rivâyetlerin bir kısmının muhtevalarını tezimizde değerlendirmeye çalıştık. Bu iddia ve değerlendirmelerin temsil kabiliyeti yüksek şahısları konu edinmesi, iddiaları popüler kılmış ve özellikle son yıllarda, konuyla ilgili birçok görüş dile getirilmiş, tarihî hadiselerle dâir yorumlar yapılmıştır. Çalışmamız boyunca ortaya koymaya çalıştığımız üzere, bu iddialar ve inşâ edilmeye çalışılan olumsuz Mevlânâ-Mevlevîlik algısının bazı temel noktalarında

kaynaklardaki verilerle uyuşmayan birçok noktanın olduğu görülmektedir. Özellikle, tasavvuf ehlini ait oldukları tasavvufî ekolden ayrı olarak değerlendirmeye tâbi tutmak birçok problemlili okuma biçiminin önünü açmakta, bu tasavvuf ehlini bir başka ekole – dinî, lâdîni, vd.- dâhil addederek o tarihî şahsiyetin yapıp ettiklerini anlamaya çalışmaksa sonu bilinmez bir karmaşıklık silsilesinin ilk adımı olmaktadır.

Mevlânâ ve Ahi Evren münasebetine dâir ses getiren çalışmasıyla anılan Mikail Bayram'ın Mevlânâ'yı doğup büyüdüğü şehir olan Belh'te, Hint mistisizmi ve İran Gnostisizmi'nin yaygın olduğunu ve bunlardan etkilendiğini söyleyerek bambaşka bir bağlamda değerlendirdiği görülmektedir. Açıktır ki yazar, kendi dinî kabulleri sebebiyle de Mevlânâ ve Şems'in icraatlarını tenkitte meseleleri daha farklı zaviyelerden ele almış, esasen aynı zamanda dinî kabullerine de eleştiriler yöneltmiştir. Tüm bunlarınsa, gerek Şems-i Tebrizî ve gerekse de Mevlânâ'nın idarecilerle, Moğol komutanlarıyla, Türkmenlerle, “etraf”la ilişkisini anlamaya engel teşkil edebileceği kanaatindeyiz. Bu çalışmada ortaya konulmaya çalışıldığı gibi Mevlânâ Moğolları çok sert bir şekilde eleştirmekte, onların kâfir olduklarını da yine açık bir şekilde söylemekte ve fakat ülkesi, payitahtı işgal altında bulunan herkes gibi “mecburen” işgalcilerle münasebet hâlinde bulunmaktaydı.

Netice olarak, rahatlıkla söylenebilir ki, Mevlânâ, Moğol ajan, casus veya sempatizanı değil, ülkesini işgal eden bir kavmin özellikle komutanlarıyla şu veya bu şekilde irtibat kurmak mecburiyetinde kalan bir İslâm âlimi ve mutasavvıftır.

KAYNAKÇA

- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, **Keşfü'l-Hafâ (Halk Arasındaki Rivayetlerin İlmî Değeri)**, Mustafa Genç, (çev.), İstanbul: Beka Yayınları, 2019.
- Ahmet Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, (çev.), İstanbul: Hürriyet Yay., 1973.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Mürsel Öztürk, (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Alican, Mustafa, **Doğu'nun ve Batı'nın Büyük Sultanı: Alparslan**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Alican, Mustafa, **Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü**, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Alican, Mustafa, **Tarihin Kara Yazısı: Moğollar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Bayram, Mikail, **Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, Genişletilmiş ve İlaveli 3. Baskı, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2012.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, **Tarih-i Cihan Güşa**, Mürsel Öztürk, (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Elvân Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ersan, Mehmet – Alican, Mustafa, **Sorularla Selçuklu Tarihi: Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı (Türkiye Selçukluları)**, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Fürüzanfer, **Mevlânâ Celaleddin**, Feridun Nafiz Uzluk, (çev.), Konya 2005.
- George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Fikret Işıltan, (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Ömer Rıza Doğrul, (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950.
- Grousset, Rene, **Bozkır İmparatorluğu (Attila/Cengiz Han/Timur)**, Reşat Uzman, (çev.), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.
- Haykıran, Kemal Ramazan, **Moğollar ve Mevlânâ**, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.

- İbn Bibî, **el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye**, Prof. Dr. Mürsel Öztürk, (çev.), Cilt 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbn Kesîr, **el Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi**, Cilt 13. Mehmet Keskin, (çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları, Tarihsiz,
- İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, Mustafa Alican, (trc). İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- İnalçık, Halil, **Devlet-i 'Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I)**, 27. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, Ali Özdamar, (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Kaplan, Hayri, **Tahrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler**, Ankara: Kalem Neşriyat, 2021.
- Kaymaz, Nejat, **Pervâne Mu'înüd'dîn Süleyman**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1970.
- Küçük, Osman Nuri, **Mevlânâ ve Hünkâr, (Devlet Yöneticileriyle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları)**, İstanbul: Nefes Yayıncılık, 2016.
- Küçük, Osman Nuri, **Mevlânâ ve İktidar (Yöneticilerle İlişkileri & Moğol Casusluğu İddiaları)**, Konya: Rumî Yayınları, 2007.
- Merçil, Erdoğan-Ali Sevim, **Seçluklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Divân-ı Kebîr**, Cilt III. Abdülbaki Gölpınarlı, (çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992,
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Fîhi Mâfih**, 2. Baskı, Meliha Ülker Tarıkâhya, (çev.), İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.
- Ocak, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.

- Özdemir, H. Ahmet, **Moğol İstîlası ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Sipehsâlâr Feridun b. Ahmed, **Hız. Mevlânâ'dan Görüp İştittiklerim (Risale-i Sipehsâlâr be-Menakib-i Hudâvendigâr)**, Ahmed Avni Konuk, (çev.), Tahir Galip Seratlı, (hızl). İstanbul: Sufi Kitap, 2017.
- Şeker, Fatih M., **Selçuklu Türklerinin İslâm Tasavvuru**, 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Tulum, Mertol, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul -Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme-**, İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.
- Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.
- Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Yinanç, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.
- “Prof Dr Mikail Bayram Mevlana hakkında kendisine yapılan eleştirilere ve Hayri Kaplana cevap veriyor”, <https://www.youtube.com/watch?v=UI8Ut5Dazms>. (Erişim Tarihi: 16.12.2022).